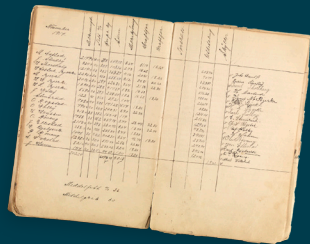

Bevarings- og samhandlingsplan privatarkiv Akershus

MiA - Museene i Akershus
2019-2025

Med støtte av: Arkivverket og Akershus fylkeskommune

Av: Prosjektleder Katja Nicolaysen, Konservator NMF og kontaktperson fylkeskoordinerende ledd privatarkiv Akershus, prosjektmedarbeider/registrar Kim Chi Thi Pham, MiAs fotoavdeling og MiAs kommunikasjonsavdeling.

Kapittel 4 av Trond Egil Svandal (IKA Østfold), Ann Tove Manshaus (Fylkeskoordinerende ledd privatarkiv Buskerud/Vestfoldarkivet), Katja Nicolaysen (MiA) og Siri Gjems (Østfoldmuseene).

Kapittel 7 av historiker Åsmund Svendsen.

Foto: MiA

© MiA - Museene i Akershus, 2019

Bevarings- og samhandlingsplan privatarkiv Akershus

MiA - Museene i Akershus
2019-2025

Innhold

Sammendrag	6
1.0 Bevarings- og samhandlingsplan privatarkiv Akershus	
1.1 Bakgrunn	8
1.2 Privatarkiv i Akershus – Privatarkiv om Akershus	9
1.3 Metodikk	9
1.4 Tidsramme og ressursbruk	10
2.0 Mål og tiltak på privatarkivfeltet 2019-2025	
2.1 Privatarkivenes rolle	11
2.2 Hovedtrekk samfunnsanalyse	12
2.3 Hovedtrekk bestandsanalyse	13
2.4 Fokusområder privatarkiv Akershus	13
2.5 Effektmål forvaltning og fornyelse	16
2.6 Effektmål tilgjengeliggjøring, formidling og forskning	16
2.7 Effektmål migrasjon og mangfold	17
2.8 Effektmål tettsted og urbane kulturer	17
2.9 Effektmål skog som næring og rekreasjon	17
2.10 Effektmål Oslofjorden - næring og rekreasjon	18
2.11 Effektmål industri - små næringer og store bedrifter	18
2.12 Effektmål kommunikasjon - fly, tog og vei	18
3.0 Samhandlingsplan 2019-2025	
3.1 Arkivdepoter og arkivdepotinstitusjoner i Akershus og fremtidige Viken	19
3.2 Rammeverk for det nasjonale og regionale privatarkivarbeidet	20
3.3 Privatarkivdepotene og privatarkivdepotinstitusjonene i Akershus	20
3.4 Ressurser på privatarkivfeltet i Akershus	21
3.5 Kontakt, samhandling og kompetanseutvikling	22
3.6 Samarbeid om innsamling og bevaring	22
3.7 Generelle faglige prinsipper ved privatarkivarbeid	23
4.0 Strategier for privatarkivarbeidet i Viken	
Utviklingsplan 2019-2025	
4.1 Institusjonsutvikling	24
4.2 Utvalgte faglige fokusområder	25
4.3 Bærekraftig bevaring av privatarkiver i Viken	26

5.0 Bestandsanalyse

5.1 Kort om prosessen med bestandsanalysen	28
5.2 Antall hyllemeter og antall arkiv	28
5.3 Fordeling kommune	29
5.4 Antall og fordeling av type bevarte privatarkiver	30
5.5 Privatarkiv i Akershus fordelt på tidsperioder	31
5.6 Bedriftsarkiver	33
5.7 Organisasjonsarkiver (foreninger og lag)	37
5.8 Ordnings- og katalogiseringsgrad	39
5.9 Oppbevaringsforhold	40
5.10 Digitale privatarkiver – digitalisering av arkiver	42
5.11 Privatarkiver om Akershus – oppbevart utenfor fylket	42
5.12 Privatarkiver tilknyttet kulturminner i Akershus	43

6.0 Gjenstand, foto, film og lyd

6.1 Gjenstand	46
6.2 Foto	46
6.3 Lyd og film	48

7.0 Samfunnsanalyse

7.1 Om samfunnsanalysen	52
7.2 Kommunal sektor som et samfunnsfelt	52
7.3 Befolkningsutviklingen i Akershus	53
7.4 Akershus som et samferdselsfylke	55
7.5 Jordbruksfylket Akershus	57
7.6 Skogbruket i Akershus	59
7.7 Akershus og kystsamfunnet	60
7.8 Industrialiseringen i Akershus – en statistisk oversikt	61
7.9 Fra brukssamfunn til treforedling	62
7.10 Industrien i Akershus – lokale variasjoner	63
7.11 Arbeid og næring i Akershus på 2000-tallet	66
7.12 Helsesektorens institusjoner	67
7.13 Undervisnings- og utdanningssektoren	67
7.14 Forsvarets rolle i Akershus	68
7.15 Politiske mønstre i Akershus	69
7.16 Fritidskulturen i Akershus	71
7.17 Idrettslivet i Akershus	72
7.18 Kulturlivet i Akershus	73
7.19 Akershus i storbyregionen Stor-Oslo	74
7.20 Hovedlinjer i Akershus' historie	77
Om litteratur og kilder brukt i samfunnsanalysen	78

Presentasjon av arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene i Akershus 79

Litteraturliste 82

Sammendrag

Arkiverket har krav om at det utarbeides bevarings- og samhandlingsplan for privatarkiv i det enkelte fylke. Planen skal bestå av tre deler: en samfunnsanalyse, en bestandsanalyse og en sammenstilling av disse. Den skal identifisere hva som finnes av privatarkiv, utforme mål for videre innsamling og lage rammer for samhandling mellom aktørene som arbeider med privatarkiv. Arkiverket og Akershus fylkeskommune har bidratt med midler til prosjektet. Arbeidet ble påbegynt på nyåret 2018 og avsluttet vinteren 2019.

En bevaringsplan har som mål å øke kunnskapen om privatarkivene og deres verdi. Privatarkiv er sentrale kilder for å ta vare på samfunns- hukommelsen sammen med offentlige arkiver. Arkivene har verdi som historisk- og rettighets- dokumentasjon. Sammen med foto, gjenstander og immaterielle kulturminner har arkiver en viktig symbolsk funksjon i et samfunn. Dessuten utgjør

arkivene en sikkerhet for et transparent samfunn, sikrer demokratiet og forhindrer at makt kan misbrukes. Med dagens digitale informasjonsflyt er kildekritikk og sikring av originale dokument med metadata svært viktig.

Planens formål er å avdekke bestanden av privatarkivmateriale oppbevart i Akershus, å identifisere de ulike arkivdepot/arkivdepot-institusjonene i Akershus, samt skape en felles forståelse og ramme for videre samarbeid. Det er i Akershus 20 arkivdepot/arkivdepot-institusjoner. I tillegg oppbevares det arkiv noen flere steder. Det er ofte frivillige som først fanger opp at et arkiv kan være i faresonen for å gå tapt (for eksempel ved nedleggelse av en bedrift). Samarbeid med frivilligheten er derfor viktig for MiA som fylkeskoordinerende ledd. En effekt av arbeidet med planen er økt forståelse for hverandres arbeid og rammebetingelser, samt behov for økt kompetanse om oppbevaring og

GDPR. Det er også et stort ønske å få til et «arkivenes hus» der materiale og kompetanse samles. Det samles ikke aktivt inn digitale arkiv pr. 2018.

Bestandsanalysen viser at det er bevart 1 105,33 hyllemeter med privatarkiv i Akershus. Dette er fordelt på 1 456 arkivskapere. Arkivene dekker best tidsperioden fra 1946 til 1980-årene. De fleste arkivene inngår i gruppen organisasjonsarkiver. Privatarkiv i Akershus er i stor grad enten grovordnet eller uordnet. Det er derfor spesielt knyttet usikkerhet til antall hyllemeter. Det er bevart et stort antall fotografier for Akershus. Når det gjelder foto, lyd og film er det behov for nærmere analyser av hva som finnes. Det er for øvrig et stort behov for bedre magasiner (kun 2-3 magasiner anses som tilfredsstillende etter arkivforskriften pr 2018). MiA er den klart største arkivdepotinstitusjonen i fylket. Kun fire depotinstitusjoner rapporterer til arkivstatistikken og bare tre bruker Asta og publiserer materiale på Arkivportalen.

Historiker Åsmund Svendsen har skrevet samfunnsanalysen på oppdrag. I sin analyse legger han vekt på den store befolkningsutviklingen som har skjedd i Akershus. Dette gjenspeiles i tettstedsutvikling, urbane kulturer, migrasjon og mangfold noe Svendsen foreslår som et fokusområde fremover. Svendsen påpeker også behovet for å sikre arkiver etter skogbruk, og sikring av flere gårdsarkiver da disse ofte kan være kilde til andre næringer enn gården i seg selv.

Bevaringsplanen inneholder også et kapittel med fokus på videre arbeid med og samarbeid i Viken. Fylkeskoordinerende ledd i Buskerud (knyttet til Vestfoldmuseene/Vestfoldarkivene), Akershus (MiA – Museene i Akershus) og Østfold (Østfoldmuseene) har i prosjektfasen dannet en arbeidsgruppe som har drøftet felles utfordringer i de tre fylkene og fremtidig samarbeid knyttet til privatarkiv i Viken fylkeskommune. Arbeidsgruppen ser behovet for en felles plan for privatarkivarbeidet i den nye regionen.

Temaer som det bør bli sterkere fokus på hva gjelder innsamling og dokumentasjon er:

- Migrasjon og mangfold
- Tettsted og urbane kulturer
- Skog som næring og rekreasjon
- Oslofjorden: næring og rekreasjon
- Industri: små næringer og store bedrifter
- Transport og kommunikasjon

Basert på kartleggingen og analysen som gjøres i planen så foreslår vi følgende fokus på privatarkivfeltet 2019-2025:

- Forvaltningsoppgaver: bedre magasin-/depotsituasjon, og verktøy for katalogisering og sikring av privatarkiv. Herunder ligger behov for kvalifisert og nok personale
- Bevarte arkiver med stor formidlings- og forskningspotensiale må formidles på nye måter

1.0 Bevarings- og samhandlingsplan privatarkiv Akershus

1.1 Bakgrunn

Da ordningen med fylkeskoordinerende ledd for privatarkiv ble etablert i 2004, fikk Akershus fylkesmuseum (i dag MiA - Museene i Akershus) dette ansvaret. MiA ble reoppnevnt i 2017. Det var da viktig å få på plass en bevarings- og samhandlingsplan for privatarkiv gjeldende for Akershus. Arkiverket og Akershus fylkeskommune bidro med midler, og MiA - Museene i Akershus gikk inn med betydelig egeninnsats. Planarbeidet startet opp januar 2018 og ble ferdigstilt januar 2019.

Akershus har ikke samordnet offentlig eller privat arkivtjeneste (for eksempel et IKA). Det har heller ikke vært noen koordinering av innsamling og bevaring av privatarkiv før i 2018. Derfor har innsamlingen vært fragmentert. Noen aktører har vært flinke til å samle inn både papir og foto, andre har bare samlet inn foto, mens svært få har samlet inn lyd og digitalt privatarkivmateriale. Det har tidligere vært laget to planer som har omhandlet privatarkiv i Akershus i regi av MiA.

Den ene ble utarbeidet av Ingunn Åstebøl i 1994 og den andre av Petter Tønder Jakobsen i 2005. Disse planene ble utarbeidet fra en litt annen metodikk, men har likevel vært en viktig kilde for dette planarbeidet.

Fylkeskoordinerende ledd i Buskerud, Østfold-museene/IKA Østfold og MiA har samarbeidet underveis i prosjektet. Alle tre aktørene skulle utarbeide planer samtidig og vil inngå i ett fylke, Viken fylkeskommune, fra 2020. Prosjektlederne har hatt jevnlig kontakt i hele prosessen i arbeidet med å utforme planene for de tre regionene. I planen inngår et felles kapittel om nye Viken (kap.4). Prosjektgruppen ønsker å fortsette sitt samarbeid fremover og arbeide for at det fra senest 2024 blir utviklet en felles plan for privatarkivfeltet i Viken fylkeskommune. Det er et håp om at noen utfordringer lokalt i dagens fylker kan ha blitt løst innen den tid, og at Viken fylkeskommune da har fått etablert felles visjoner. Felles synspunkt er at rammene for privatarkivarbeidet må styrkes.

Det har vært stort engasjement og interesse for å få til et samarbeid og få utformet en plan for privatarkiv i Akershus. Arkivverket har velvillig stilt opp og kommet med innspill. Planen har i flere tilfeller ledet til økt bevisstgjøring om hvordan arkiv bør forvaltes. Takk til alle som har bidratt med sine erfaringer og kunnskap, talt hyllemeter eller på annen måte har deltatt i arbeidet.

1.2 Privatarkiv i Akershus – privatarkiv om Akershus

Statlige, kommunale og private arkiv er integrerte deler av samfunnets hukommelse. Disse arkivene utfyller og belyser hverandre – både som grunnlag for forskning, historieforståelse og enkeltmenneskers rettigheter. Private og offentlige arkiv må ofte brukes i sammenheng når vi skal finne relevant dokumentasjon.

Arkivverket: [file:///C:/Users/am-0036/Downloads/Arkivverkets%20privatarkivstrategi%202015-2020%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/am-0036/Downloads/Arkivverkets%20privatarkivstrategi%202015-2020%20(1).pdf)

Utgangspunktet for denne planen var å lage en strategi for samarbeid, innsamling og å kartlegge fremtidige behov på feltet.

Målet med planen var å:

- Etablere kontakt og skape nettverk mellom de aktørene som arbeider med privatarkiv i Akershus fylke.
- Få en oversikt over av hva som faktisk er bevart av privatarkiv i Akershus fylke pr. juli 2018 og avdekke behov i arbeidet.
- Lage en strategi for videre innsamlingsarbeid basert på en samfunnsanalyse og en bestandsanalyse for Akershus.
- Etablere kontakt, avdekke felles behov og danne grunnlag for felles satsninger mellom de fylkeskoordinerende ledd for privatarkiv i Buskerud, Østfold og Akershus som vil utgjøre nye Viken fylkeskommune.

Det har vært drøftet hvorvidt planen bare skulle omhandle arkiver som befinner seg i Akershus sine depoter, eller om den skulle omhandle alle arkiver som er relatert til Akershus. Det sistnevnte innebærer også oversikt over arkiver som oppbevares utenfor fylket. Bestandsanalysen har et avsnitt som gir et lite bilde av hva som finnes bevart om Akershus utenfor Akershus. I denne planen har vi prioritert å avdekke hva som faktisk befant seg av innsamlede arkiver i Akershus i 2018. En slik oversikt har aldri vært laget før. Ettersom de færreste arkivdepoter eller arkivdepot-institusjoner i Akershus rapporterer på Arkivstatistikken, eller publiserer sine arkiv på Arkivportalen, har det ikke tidligere vært mulig å vite hvor mye privatarkiv som faktisk er oppbevart i Akershus.

1.3 Metodikk

Bevarings- og samhandlingsplan for privatarkiv Akershus har tatt utgangspunkt i metodikk benyttet i en del andre fylker ved utforming av en bevaringsplan og som Arkivverket anser som god. Metodikken ble først utviklet av Vestfoldarkivet og så videreutviklet i Riksarkivarens prosjekt SAMDOK privatarkiv. Arkivverket og Kulturrådet ga så utviklingsmidler til Aust-Agder museum og arkiv for Aust-Agder og Arkiv i Nordland for Nordland for at disse fylkene kunne prøve ut metoden i sin utvikling av bevaringsplaner for privatarkiv. Senere har Arkivverket gitt utviklingsmidler til utvikling av flere bevaringsplaner.

En bevaringsplan skal inneholde en samfunnsanalyse, en bestandsanalyse og en sammenstilling av disse. Riksarkivaren har også utformet en privatarkivstrategi som skal sikre at arkivmateriale fra privat sektor i større grad blir tatt vare på.

Bevarings- og samhandlingsplan for privatarkiv Akershus består av en bestandsanalyse, en samfunnsanalyse og en sammenstilling av disse to i en målrettet bevaringsplan. Fordi Akershus ikke hadde noen samhandlingsplan fra før, har dette også vært en naturlig del av prosjektet og inngår dermed som eget kapittel i samme plan.

MiA startet med å etablere kontakt ved direkte henvendelser for få oversikt over hvilke

organisasjoner og institusjoner som har privatarkiv i fylket. I det videre arbeidet i denne planen skilles det mellom de som er arkivdepot-institusjon og arkivdepot. Arkivdepotinstitusjon brukes om de som har ansatte som betjener arkivet, mens arkivdepot brukes om de som samler inn arkiv, drevet av frivillige eller der det kun er passivt privatarkivarbeid.

Det har vært i alt tre møter der representanter fra arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner og historielag har deltatt. To av møtene har vært avholdt regionsvis for Follo, Asker/Bærum (Vest) og Romerike. I møtene har det blitt informert om prosess, status og resultater. I juni ble det avholdt et fellesmøte for hele fylket, hvor fagdirektør Anne Aune fra Arkivverket deltok.

Skjemaet for bestandsanalysen ble sendt ut i mars 2018, med frist for innlevering i mai. Endelige data var ikke inne før midten av oktober. Medio desember 2018 fikk alle tilsendt utkast til plan, med frist for tilbakemelding i begynnelsen av januar 2019.

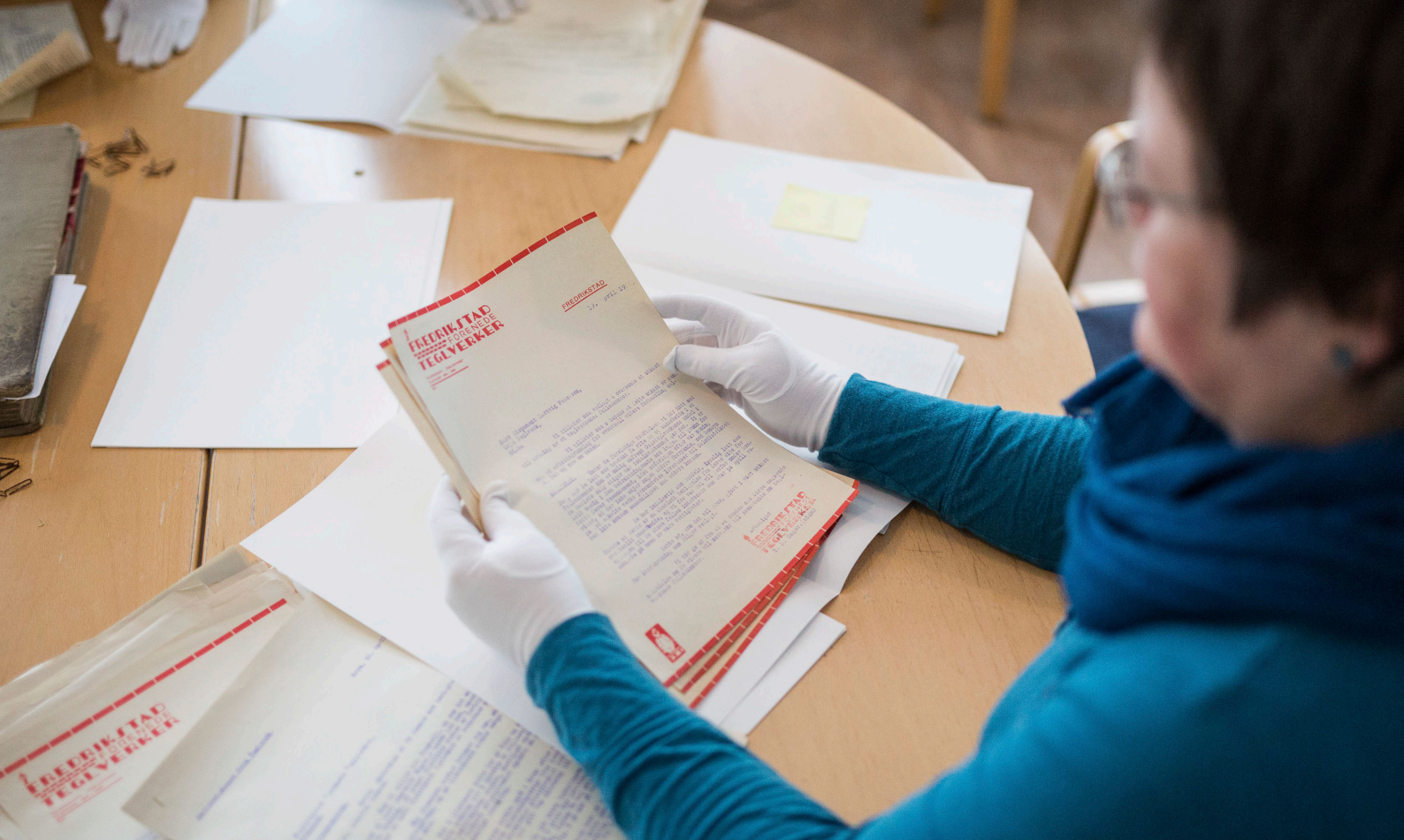
MiA har prøvd å komme i kontakt med historielag/kommuneadministrasjon/bibliotek i alle de 22 kommunene. Vi har opprettet kontakt og fått informasjon om status for privatarkiv i 20 av dem. Hurdal og Nannestad kommuner har oppgitt at ingen samler inn privatarkiv. I Lørenskog henviste kommunen til historielaget. Nesodden har ikke besvart henvendelsen. Imidlertid har Nesodden trolig noe privatarkiv og det samme gjelder Frogn historielag. Disse arkivene er ikke med i analysen. Enebakk historielag har gitt informasjon om at de har billedarkiv, men ikke papirarkiv. De har levert inn materiale de hadde til MiA på et tidligere tidspunkt.

Bestandsanalysen har likevel gitt et solid fundament for å beskrive situasjonen i Akershus og formulere en plan for det videre arbeidet. Planen vil måtte revideres etter hvert som kommunesammenslåinger trer i kraft fra 2020. I denne planen har man forholdt seg til eksisterende grenser i 2018.

1.4 Tidsramme og ressursbruk

Arkivverket bidro med 300 000,- kr. i utviklingsmidler og Akershus fylkeskommune har bidratt med 50 000,- kr. til arbeidet med denne planen. Øvrige kostnader har MiA dekket.

Prosjektleder har vært konservator NMF Katja Nicolaysen og prosjektmedarbeider fagkonsulent/registrar Kim Chi Thi Pham. MiAs foto og kommunikasjonsavdeling har også medvirket. Samfunnsanalysen ble satt ut på prosjekt til historiker Åsmund Svendsen. Arbeidet hadde en ramme på 6 uker (225 timer). I tillegg kommer innsats fra de andre arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene i Akershus der en del er frivillig arbeid.

2.0 Mål og tiltak på privatarkivfeltet 2019-2025

Demokratiet blir utfordra, og internasjonalt ser vi at ytringsfridommen, den kunstnariske fridommen og den faglige frie stillinga til kulturinstitusjonane er under press. Tilliten til og trua på demokratiet er på vikande front fleire stader ... Vi må jobbe aktivt med å vise fram verdien av dei grunnleggjande elementa i eit demokrati, som ytringsfridom, tolerante fellesskap og respekt for individet

Meld.St.8 2018/2019 Kulturens kraft Kulturpolitikk for framtida s. 7.

2.1 Privatarkivenes rolle

I en verden preget av stadig større informasjonsflyt, og en nærmest allestedsnærværende tilgang

på informasjon, er tilgjengeliggjøringen og formidlingen av originalkilder i form av arkiver, viktigere enn noen gang. Kildekritikk gjøres først med kjennskap til originalkildene. Dokumentasjon som ligger i privatarkivene viser helt grunnleggende sider ved samfunnet.

Privatarkiver finnes bevart i ulike medier. Den største delen er bevart på papir, men mye materiale vil også finnes i form av bilder og lyd, og i de siste tiårene i alt større grad i digitale lagringsmedium. Denne variasjonen stiller oss også overfor store utfordringer. Både danningen av elektroniske arkiver og bevaringen av det som er produsert, er en nasjonal utfordring.

Det juridiske vernet, og kravene til forskriftsmessig oppbevaring og tilgjengeliggjøring av privatarkiver, er svakt. I motsetning til statlige, fylkes- og kommunale arkiver, som er strengt lovregulert gjennom Arkivloven og forskrifter, finnes ikke tilsvarende lov-

verk og juridisk vern av privatarkiver. Det er arkivskaper selv, som er eier av arkivet, eller andre som har overtatt eierskap til arkivet, som helt og fullt råder over arkivsamlingene. Manglende forskrifter for dette feltet gir en betydelig risiko for at viktig samfunnsdokumentasjon går tapt.

En bevaringsplan som denne har som mål å øke kunnskapen om privatarkivene og deres verdi. Samtidig er det større nasjonalt fokus på bevaringen og tilgjengeliggjøringen av privatarkiver fra Arkivverket. Regjeringen har også nedsatt et Arkivlovutvalg som skal avlevere en rapport om utfordringer, utviklingstrekk og ansvarsfordeling innenfor arkivfeltet i 2019. Arkivlovutvalget skal også se på dagens arkivlov og vurdere behov for endringer. Det er forventet at privatarkiv får et styrket vern i fremtidig lov og forskrifter.

Arkivene har verdi som historisk- og rettighetsdokumentasjon. Sammen med foto, gjenstander og immaterielle kulturminner har arkiver en viktig symbolsk funksjon i et samfunn. Dessuten utgjør arkivene en sikkerhet for et transparent samfunn, sikrer demokratiet og forhindrer at makt kan misbrukes.

Kulturens demokratiske innverknad ligg særleg i at han er ein kanal for grupper og individ som søkjer etter innsikt i eigen identitet og eiga historie, og ein arena for openheita og kritikken eit demokratisk samfunn er avhengig av.

Meld.St.8 2018/2019 Kulturens kraft Kulturpolitikk for framtida s. 16

2.2 Hovedtrekk samfunnsanalyse (basert på samfunnsanalysen kapittel 7 av Åsmund Svendsen)

Folkevekst og migrasjon er kjennetegn ved Akershus. I 1865 var befolkningen i Akershus på

drøyt 88 500 individer, et tall som passerte 100 000 før 1914, 200 000 på midten av 1950-tallet, 300 000 i 1969, 400 000 i 1988 og 500 000 på begynnelsen av 2000-tallet. Fra 1997 til 2017 vokste befolkningen i Akershus med 35,4 prosent, om lag det samme som i Oslo og langt over landsgjennomsnittet som var på knapt 20 prosent. I dag (2018) er folketallet på 614 000, noe som gjør Akershus til det nest mest befolkete fylket i landet etter Oslo.

Statistisk sentralbyrå forventer at folketallet i Akershus skal øke til et sted mellom 710 000 og 800 000 innbyggere i 2040 (alle tall er hentet fra SSB) (jmf. kap. 6, Åsmund Svensen).

Sett i perspektiv kan hovedtrekk ved Akershus' historie oppsummeres i følgende punkter. På midten av 1800-tallet var Akershus preget av jordbruk og skogbruk. I alle regioner var det et rikt og differensiert bygdeliv med gårdene i sentrum. Skogbruk og skogbruksnæringen var sentrale, ikke minst arbeidet med å transportere tømmeret til sagbrukene, enten i fylket selv eller utenfor fylket. Som en følge av urbaniseringen, særlig i Oslo, utvandring til USA fra 1850 til 60-årene, utbygging av kommunikasjoner, liberalisering av handel og nærhet til framvoksende markeder, gikk jordbruket gjennom en første fase med omstillinger fra midten av 1800-tallet.

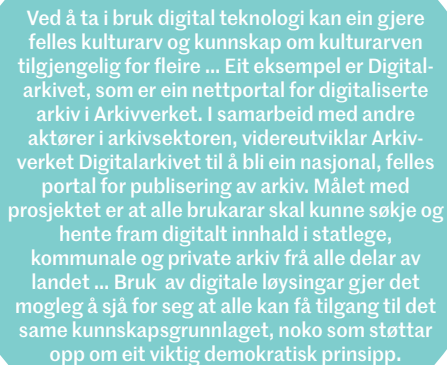
Akershus ble også gjennomskåret av jernbanelinjer, og rundt stasjonene vokste det fram stasjonsbyer. Industrialisering var viktig for bydannende forsteder som Strømmen, og særlig Lillestrøm. Fra midten av 1900-tallet gikk jordbruket gjennom en ny fase med strukturendringer, noe som drastisk reduserte behovet for arbeidskraft i landbruket.

Samtidig var Akershus mål for innenlands flyttestrøm, som gikk fra Nord-Norge, Vestlandet og utkantstrøk på Østlandet mot Akershus og Oslo. Boligbyggingen i Akershus skjøt fart, og da bilene kom omkring 1960 ble det reist flere og større boligfelt i Akershus. Pendlingen til Oslo var stor. Langs de nye motorveiene (E6 og E18) ble det etablert nye næringsparker. Store deler av Akershus ble integrert i storbyregionen Oslo.

Samtidig ble deler av Akershus preget av nye flyttestrømmer, nå innvandring fra utlandet. I dag er storbyområdet Stor-Oslo i ferd med å utvikle seg til en multipolar region, med relativt sterke regionale sentre på Romerike (Lillestrøm og Jessheim), i Follo (Ski og Ås) og i Vestregionen (Asker og Sandvika).

2.3 Hovedtrekk bestandsanalyse

Bestandsanalysen ble gjennomført i 2018 og tallene vil stadig være under endring ettersom nye arkiv kommer til. Datainnsamlingen ble gjort i excel, og det er risiko for feil i dataene. Det vises her særlig til beregning av hyllemeter. Hyllemeter som parameter blir vrident når en stor andel av arkivene ikke befinner seg i standard arkivbokser.

Ved å ta i bruk digital teknologi kan ein gjere felles kulturarv og kunnskap om kulturarven tilgjengelig for fleire ... Eit eksempel er Digitalarkivet, som er ein nettportal for digitaliserte arkiv i Arkivverket. I samarbeid med andre aktører i arkivsektoren, videreutviklar Arkivverket Digitalarkivet til å bli ein nasjonal, felles portal for publisering av arkiv. Målet med prosjektet er at alle brukarar skal kunne søkje og hente fram digitalt innhald i statlege, kommunale og private arkiv frå alle delar av landet ... Bruk av digitale løysingar gjer det mogleg å sjå for seg at alle kan få tilgang til det same kunnskapsgrunnlaget, noko som støttar opp om eit viktig demokratisk prinsipp.

Meld.St.8 2018/2019 Kulturens kraft Kulturpolitikk for framtida s. 51.

Bestandsanalysen viser at det totalt er oppbevart 1105,33 hyllemeter med privatarkiv i Akershus. MiA er den klart største privatarkivdepotinstitusjonen i Akershus med 616,65 hyllemeter. Antall arkiv som er bevart i depotinstitusjoner i Akershus er 1 456. Tallene indikerer at det er bevart mange, men små arkiver. Det er en utfordring at det fra enkelte foreninger kun er bevart en protokoll og ikke et samlet arkiv. Dekningsgraden for kommunene er noe varierende. Den er klart minst i de kommunene som ikke samler inn privatarkiv (se 6.2 for mer detaljer), tilsvarende mer der det er en bevisst satsning. Tidsperioden 1946 og frem til 1980 årene er best dekket.

Det er samlet inn flest foreningsarkiv (lag/organisasjonsarkiv), i alt 792. Dernest kommer bedriftsarkiv og personarkiv. I kategorien foreningsarkiv er det flest arkiv knyttet til musikkliv, mens idretten er mindre representert. Av bedriftsarkiv er det noen store arkiver. Meieri og handel er å anse som relativt godt dekket sammenliknet med andre næringer. Det er bevart overraskende få arkiver fra primærnæringene, og skog/treforedling kommer klart dårligst ut.

78,4 prosent av bestanden er enten uordnet eller delvis ordnet. Det er store etterslep som må håndteres. En utfordring er mangel på tilgang til Asta og dermed mulighet for publisering på Arkivportalen. Det er også signalisert klare behov for økt satsning og ressurser på feltet. Det er behov for bedre magasin. Kun litt over 2 prosent av dagens magasiner for privatarkiv tilfredsstiller arkivforskriftens krav. Bestandsanalysen viser behov for bemanning av magasin med kompetanse som kan sikre bevaring og tilgjengeliggjøring. Mye av arbeidet med innsamling av privatarkiv i Akershus utføres av frivillige.

2.4 Fokuserområder privatarkiv Akershus

Resultatene fra samfunnsanalysen og bestandsanalysen gir retning for hvor det må økt innsats til på privatarkiv-feltet.

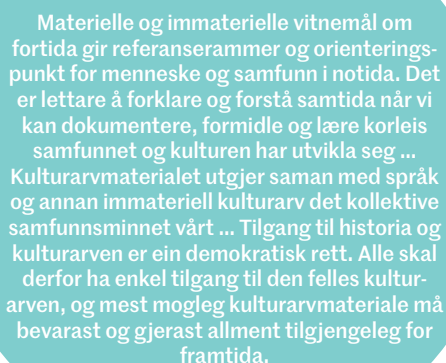
Forvaltningen må få et løft. Det må sikres økt forståelse for at arkiv skal forvaltes i henhold til lov og forskrift. Dette innebærer blant annet satsning på magasin med registrerings- og publiseringsløsninger. Det er nødvendig med personell som kan utføre og utvikle arbeidet. Dette igjen vil lede til fornyelse, bedre tilgjengelighet med fokus på formidling og forskning.

Tematisk sett viser disse to analysene at det er nødvendig å gjøre løft innenfor enkelte områder for å sikre samfunnshukommelsen. Akershus sine arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner bør ha fokus på arkiver etter primærnæringer og da med særlig vekt på sagbruk og treforedling. Samfunnsanalysen påpeker også at det bør samles inn flere gårdsarkiver. Disse kan fortelle mye om gårdsdrift, men ikke minst om attåt-

næringer som ofte var utenfor selve gården, men som var viktige for lokalt næringsliv. Akershus består av mye skog, og denne har også vært gjenstand for fritidsaktivitet. Hyttebygging og hytteliv, ferdsel i utmark, jakt, fangst og fiske var lite representert i arkivene.

Migrasjon og mangfold er sentrale stikkord for Akershus (og Østfold). Det har kommet tilflyttende både fra andre områder i Norge og fra andre land. Mange har gjort dette for å få jobb i eller nær hovedstaden. Denne forflyttingen i Norge har resultert i foreninger og etablering av lagshytter i skogen. Tilflyttingen fra utlandet har ført til ulike nettverk og kulturelle felleskap. Det finnes for eksempel kulturmiljøer etablert av kurdere og filippinere i Skedsmo og i Asker et eritreisk fellesskap.

Mangfold forstås i denne planen både som biologisk så vel som kulturelt mangfold. I Akershus har det vært og er fortsatt en rekke institusjoner knyttet til helse og utdanning, og gjerne for personer med spesielle behov. Arkivene etter disse kan vise seg å ha stor betydning som rettighetsdokumentasjon. Slike enheter bidrar til etablering av lokale foreninger og støttegrupper og arkivene som disse skaper er av verdi for ettertiden.

Materielle og immaterielle vitnemål om fortida gir referanserammer og orienteringspunkt for menneske og samfunn i notida. Det er lettare å forklare og forstå samtida når vi kan dokumentere, formidle og lære korleis samfunnet og kulturen har utvikla seg ... Kulturarvmaterialet utgjer saman med språk og annan immateriell kulturarv det kollektive samfunnsminnet vårt ... Tilgang til historia og kulturarven er ein demokratisk rett. Alle skal derfor ha enkel tilgang til den felles kulturarven, og mest mogleg kulturarvmateriale må bevarast og gjerast allment tilgjengeleg for framtida.

Meld.St.8 2018/2019 Kulturens kraft Kulturpolitikk for framtida s. 39.

Arkiver som dekker temaene migrasjon og mangfold må sikres. Det innebærer at det etableres kontakt med de som er ansvarlig for arkivdanning i relevante bedrifter, institusjoner og foreninger. Bestandsanalysen viste at det per 2018 bare var samlet inn ett arkiv knyttet til migrasjon og mangfold med utenlandsk utgangspunkt. Det fantes mellom 5-10 arkiver knyttet til mangfold i bred forstand.

Tettstedutvikling og suburbane kulturer er også et kjennetegn ved Akershus. Mange opprinnelige industristeder der det var tilgang på vannkraft, er i dag «sovebyer» med fortettet boligbygging og store kjøpesentre. I disse miljøene etableres det også ofte en rekke subkulturer. Dette kan være streetdance grupper eller aktiviteter som ikke er knyttet til det som anses som tradisjonell organisert aktivitet (idrettsbevegelse, musikkbevegelse etc.). Innenfor næringsaktivitet vil et typisk trekk være små bedrifter eller familieforetak.

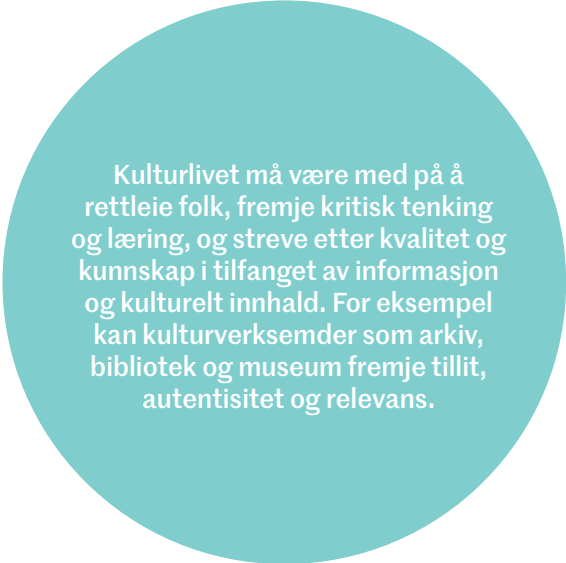
Innenfor feltene migrasjon, mangfold, tettstedsutvikling og suburbane kulturer vil det være aktuelt å kombinere aktiv innsamling av arkiv sammen med dokumentasjonsprosjekter. Dette har vært og er en viktig museal oppgave og museer har derfor mye erfaring med dette. Arkivdepotene som ofte har utspring fra historielag og andre aktive lokalforeninger, vil kunne bidra med lokal kunnskap som er nyttig inn i slike prosjekter. Museene, bibliotekene, arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene og lokale organisasjoner vil her ha mulighet til å finne gode prosjekter å samarbeide om.

Det er grunn til å tenke seg at Akershus eller fremtidige Viken kan være et nasjonalt nav i arbeidet med arkiv og dokumentasjon av migrasjon, mangfold, tettstedutvikling og subkulturer på linje med Norsk Sjømatarkiv, olje- og gassarkiv og Skeivt arkiv.

Kommunikasjon er også et relevant tema for Akershus ettersom fylket kan anses som et stort veikryss og med både jernbane og hovedflyplass. Bestandsanalysen viste at det er samlet inn fem arkiver direkte knyttet til kommunikasjon. Det er svært lite tatt i betraktning den posisjon

Akershus har på dette området. Det bør arbeides aktivt opp mot private logistikk og transport-firmaer (innenfor alle former for transport) som har tilhold i Akershus for å sikre god arkivdanning og avtaler for fremtidig depot.

Samfunnsanalysen påpeker også livet i og rundt Oslofjorden som spesielt for Akershus. Dette omfatter både næringer som har sin tilknytning til fjorden (ulik type fiske, båtverksteder m.m.) så vel som organisasjoner som har tilknytning til denne (for eksempel kajakk-klubber, seilforeninger). Ser vi på bestanden er disse miljøene lite bevart i arkivene og det bør bli mer fokus på dette fremover.

Kulturlivet må være med på å rettleie folk, fremje kritisk tenking og læring, og streve etter kvalitet og kunnskap i tilfanget av informasjon og kulturelt innhald. For eksempel kan kulturverksemder som arkiv, bibliotek og museum fremje tillit, autentisitet og relevans.

Meld.St.8 2018/2019 Kulturens kraft Kulturpolitikk for framtida s. 38.

2.5 Effektmål forvaltning og fornyelse

Mål

- Det skal arbeides aktivt for å etablere et betjent felles depot med spesialmagasiner for privatarkiv i Akershus.
- Det skal sikres utstyr og kompetanse for håndtering av digitale arkiv og mulighet for digitalisering av papirarkiv.

Tiltak

- Antall lokalisasjoner der det oppbevares privatarkiv reduseres. I første omgang skal det være frivillig å velge å knytte seg til denne felles enheten. Enheten skal ligge organisatorisk under MiA.
- Det skal gjennomføres en selvstendig utredning for magasinbehov med lokalisasjonsvurderinger.
- Det skal arbeides for å sikre bemanning som har arkivfaglig kompetanse og papirkonservator i det nye arkivdepotet.
- Det skal sikres finansiering av en Asta lisens som kan benyttes av arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner i Akershus som ikke har anledning til å finansiere egen lisens. Det skal være fylkeskoordinerende ledd som står ansvarlig for denne lisensen.
- Det skal gjennomføres samhandling og kompetanseheving i tråd med samhandlingsplanen.
- Samtlige arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner skal aktivt arbeide for å få materialet i syrefrie bokser og fjerne metall, plast og flyttekasser slik at man hindrer ytterligere forringelse av materiale.
- Det skal initieres et eget prosjekt for å sikre lydfiler. I dette arbeidet skal det også etableres en database for lyd, trolig i Primus.
- Det skal iverksettes en egen kartlegging av fotografier.
- Det skal iverksettes en egen kartlegging av behov for utstyr og kompetanse innenfor feltet digitalisering.
- Økt kompetanse og samarbeid skal sikre innsamling av sentrale, store bedriftsarkiv. Dette skal også lede til dokumentasjonsprosjekter på tvers av virksomheter.

2.6 Effektmål tilgjengeliggjøring, formidling og forskning

Mål

- Nytt depot med spesialmagasin og kvalifisert personale skal bidra til økt tilgjengelighet og bruk av materiale i forskning.
- Privatarkiv oppbevart i Akershus skal publiseres på Arkivportalen og på Digitalarkivet.
- Det skal søkes samarbeid med høgskole og universitet for å initiere at arkivene blir brukt i forskning og masteroppgaver.
- Det skal jobbes målrettet med at arkivene er tilgjengelige for bruk i undervisning.

Tiltak

- Det skal lages et eget prosjekt som sikrer at excel filene laget i forbindelse med dette prosjektet blir konvertert til Asta slik at arkiver som er tatt vare på i Akershus blir tilgjengeliggjort på Arkivportalen.
- Arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner i Akershus skal legge inn materiale på Digitalarkivet.
- Arkivene skal være tilgjengelige for forskning i museer og arkiver.
- Det tas kontakt med relevante aktører på OsloMet (arkivstudier) og UiO for å få masterstudenter til å bruke materialet.

2.7 Effektmål migrasjon og mangfold

Mål

- Alle arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner i Akershus skal jobbe målrettet for å styrke kontakter og prøve å samle inn arkiver relatert til migrasjon og mangfold.
- Akershus skal søke å være et nav i disse to temaene innenfor privatarkivsektoren.

Tiltak

- Det prioriteres å ordne, katalogisere og publisere arkiver som allerede er samlet inn innenfor temaet.
- Det etableres kontakt med relevante nettverk.
- Det initieres dokumentasjons- og innsamlingsprosjekter innenfor de to temaene.

2.8 Effektmål tettsted og urbane kulturer

Mål

- Det skal rettes fokus på innsamling av arkiver som har sitt utspring i tettstedsutvikling, forsteder og urbane kulturer.

Tiltak

- Det opprettes kontakt med relevante aktører både innenfor næringer og organisasjoner.
- Det vurderes å lage dokumentasjons- og innsamlingsprosjekter som gjør det mulig å samle inn flere typer objekter som til sammen kan fortelle en historie fra disse miljøene. Dette kan være samarbeidsprosjekter mellom museer, arkiv og bibliotek.
- Det søkes kontakt med firmaer som har drevet og driver aktivt med boligutbygging for å sikre viktige arkiv.
- Det fokuseres på å samle inn arkiver etter innflytting til Akershus fra andre deler av landet (et eksempel på dette er sangkoret «Midnattsol», et kor etablert av nordlendinger i Asker).
- Det satses på å sikre arkiver etter handels- og servicenæringer, med særlig fokus på småskala produsenter og næringsvirksomhet etablert av tilflytterfamilier.

2.9 Effektmål skog som næring og rekreasjon

Mål

- Det skal vurderes nærmere et Viken-samarbeid om etablering av et nav for trelast/skog innenfor arkivfeltet.
- Akershus skal arbeide aktivt for å sikre arkiver etter virksomheter relatert til bruk av skogen som fritidsaktivitet.

Tiltak

- Det drøftes nærmere et samarbeid i Viken om trelastnæringen.
- Det gjennomføres oppsøkende virksomhet for å samle inn både tidligere og samtidsarkiver som forteller historien knyttet til bruk av skogen som rekreasjonsområde.

2.10 Effektmål Oslofjorden - næring og rekreasjon

Mål

- Det skal gjennomføres målrettet innsats for å samle inn tidligere og samtidsarkiver knyttet til bruk av Oslofjorden – både som grunnlag for næringsaktivitet og fritidsaktivitet.

Tiltak

- Lokale private bedrifter oppsøkes og informeres om muligheten for å levere inn arkiver.
- Det gjennomføres et kartleggingsprosjekt om næringsaktiviteten i og ved Oslofjorden.
- Det tas kontakt med frivillige foreninger for å samle inn arkiver relevant for temaet.
- Det initieres dokumentasjonsprosjekter.

2.11 Effektmål industri - små næringer og store bedrifter

Mål

- Akershus sitt mangfold av næringer både før og nå skal sikres. Et særlig fokus skal rettes mot industriutvikling på bestemte lokalisasjoner. Det skal også sikres arkiver etter industri som har hatt regional og nasjonal betydning. Det skal rettes et fremtidig fokus mot næringsvirksomhet som skjer i næringsparker.

Tiltak

- Lokale bedrifter som har hatt stor betydning i et regionalt perspektiv skal sikres.
- Bedrifter som har hatt samme lokalisasjon skal ha høy prioritet. Eksempler på slike områder er industriutvikling i Heggedal og på Strømmen. Denne typen virksomhet har blitt tillagt steder der vann som ressurs har hatt betydning.
- Det skal søkes kontakt med næringsparker og virksomheter der.

2.12 Effektmål kommunikasjon - fly, tog og vei

Mål

- Arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner i Akershus skal være særlig oppmerksom på bedriftsarkiver innenfor kommunikasjonssektoren som kan forsvinne.
- Det skal drives aktivt oppsøkende virksomhet for å høre om det er aktuelt at en arkivdepot-institusjon kan være en aktuell samarbeidspartner for en bedrift som fortsatt er i drift.

Tiltak

- Det skal være lav terskel for å ta inn arkiver fra lokale næringsvirksomheter innenfor temaet kommunikasjon. Relevante arkiv kan være fra busselskaper.
- Det skal oppfordres til å levere inn arkiver som er knyttet til frivillige aksjonsgrupper innenfor dette temaet.
- Arkiver knyttet til pendlervirksomhet er relevant.

3.0 Samhandlingsplan 2019-2025

3.1 Arkivdepoter og arkivdepot-institusjoner i Akershus og fremtidige Viken

Samhandlingsplanen redegjør for de ulike arkivdepoter og arkivdepotinstitusjoner i Akershus pr. 2018, og for hvordan disse skal samarbeide de nærmeste årene.

Det er 20 depotinstitusjoner i Akershus. Arbeidet med planen har resultert i drøftinger om enkelte arkivdepot skal overføres til annet depot. Planarbeidet og kontakten i forbindelse med den har ledet til økt kunnskap om krav til drift av et arkivdepot. I Akershus finnes det også enkelte historiske bedriftsarkiv som ikke er knyttet til en arkivdepotinstitusjon. Det er i dag omlag 30 lokalisasjoner for oppbevaring av privatarkiv i Akershus.

Akershus blir en del av nye Viken fylkeskommune. På kommunalt nivå er det også store endringer på gang. Her kan nevnes følgende endringer:

- Rømskog kommune (Østfold) blir slått sammen med Aurskog-Høland kommune
- Hurum og Røyken kommuner (Buskerud) blir slått sammen med Asker kommune
- Jevnaker og Lunner kommuner (Oppland) har vedtatt å bli en del av nye Viken fylkeskommune.
- Fet, Sørum og Skedsmo kommuner blir til Lillestrøm kommune
- Ski og Oppegård kommuner blir til Nordre Follo kommune

Privatarkiv som befinner seg i Rømskog, er med i planen til Østfoldmuseene.

Privatarkiv som befinner seg i Hurum og Røyken, er med i planen til Buskerudmuseene.

Privatarkiv fra Jevnaker og Lunner befinner seg i Opplandsarkivet, avd. Randsfjord-museene (Hadeland Folkemuseum).

3.2 Rammeverk for det nasjonale og regionale privatarkivarbeidet

Arkivlovens formål er å «tryggja arkiv som har monaleg kulturelt eller forskningsmessig verdi eller som inneheld rettsleg eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon, slik at desse kan verta tekne vare på og gjorde tilgjengelege for ettertida.» (Arkivlova 1992 §1). Arkiv er et viktig ledd i å sikre en helhetlig samfunnsdokumentasjon. Både offentlige og private arkiv danner grunnlag for forskning, historieforståelse og enkeltmenneskers rettigheter. Ofte må både offentlige og private arkiv brukes sammen for å finne relevant informasjon.

Arkivloven er nå under revidering, og det er forventet at det blir tydeligere krav til privatarkiv i den reviderte versjonen enn det er i gjeldende lov. I tillegg til arkivloven, gjelder for arkivfeltet også andre lover som offentlighetsloven og forvaltningsloven. Fra og med 1.7.2018 ble det også innført ny lovgivning om personvern (GDPR). Sistnevnte er svært viktig for behandling og forvaltning av personopplysninger. Det stilles store krav til begrunnelse for sikring, oppbevaring og eventuell tilgjengeliggjøring av disse.

Overordnet ansvar for privatarkivarbeidet i Norge er tillagt Riksarkivaren/Arkivverket. Arbeidet med privatarkiv ligger under Avdeling forvaltning, seksjon for bevaringsvurdering og privatarkiv.

I 2016 utarbeidet Arkivverket en strategi for privatarkivfeltet i Norge. I den planen ble det lagt vekt på behovet for regionale og nasjonale bevaringsplaner, sikring av elektroniske arkiv og utvikling av magasinplass. Målet for strategien var å rette en innsats mot privatarkivfeltet fordi dette materialet er klart underrepresentert i Norges totale arkivbestand.

Mye privatarkivmateriale befinner seg i museer. Det har derfor vært sentralt å få til et tettere samarbeid mellom museer og arkiv-institusjoner. Arkivverket og Norges

Museumsforbund er engasjert i dette arbeidet sammen med de fylkeskoordinerende virksomhetene.

I 2004 ble det etablert et system der alle fylker skulle opprette fylkeskoordinerende ledd for privatarkiv. Mandatet til dette leddet viste seg å være noe uklart.

I 2016 ble det gjennomført en evaluering av mandatet. Det ble vedtatt å fortsette med denne organiseringen av ansvar, men mandatet skulle være tydeligere. I utgangspunktet ønsket også Arkivverket at fylkeskommunene skulle forplikte seg økonomisk til å bidra i arbeidet. I 2017 ble det på nytt oppnevnt fylkeskoordinerende ledd for privatarkiv. Med et par unntak forsetter de samme virksomhetene i rollen. Det har blitt avklart forpliktelser og forventninger til de som innehar rollen samt at det er etablert et nettverk for disse. Nettverket ledes av Arkivverket.

Da MiA ble utnevnt som fylkeskoordinerende ledd for privatarkiv i 2004 av Akershus fylkeskommune, fulgte det ikke med midler til å utføre arbeidet. I 2004 ble det avholdt noen møter i fylket angående privatarkiv, men det ble ikke formalisert et nettverk. I 2011 kom MiA for alvor i gang med privatarkivarbeid. I 2014 ble ansvaret for utviklingen av privatarkivfeltet i MiA tillagt en konservator for å løfte arbeidet. I 2017 ble MiA reoppnevnt som fylkeskoordinerende ledd.

3.3 Privatarkivdepotene og privatarkivdepotinstitusjonene i Akershus

Privatarkivdepotene og privatarkivdepotinstitusjonene i Akershus har varierende grad av aktivitet, åpningstider, tilgang til lesesal osv. I tillegg til MiA som er et museum, er noen knyttet til bibliotek, andre til kommunenes virksomhet, en tredje variant er historielag. Noen benytter arkiv som tittel i virksomheten selv om de ikke egentlig er en selvstendig eierenhet. De blir omtalt med sitt navn, selv om de forvaltningsmessig hører inn under kommune/bibliotek eller forening.

Følgende virksomheter er registrert i forbindelse med denne undersøkelsen:

Kommuner, herunder bibliotek, med privatarkiv:

- Asker bibliotek
- Bærum bibliotek/Bærum lokalhistoriske samling
- Nes kommune
- Nittedal kommune
- Oppegård bibliotek
- Rælingen bibliotek

Museer:

- MiA med underavdelinger med arkiv: Asker museum, Eidsvoll bygdetun, Fetsund
- Lenser, Follo museum, Gamle Hvam museum, Museumstjenesten, Oslofjord-museet, Ullensaker museum, Urskog-Hølandsbanen

Arkiv:

- Vestby lokalhistoriske arkiv (VESLA)
- Ski lokalhistoriske arkiv (Ski bibliotek)
- Ås kommunes lokalhistoriske arkiv (Ås bibliotek)
- Dokumentasjonssenteret for musikk i Akershus/ Folkemusikk i Akershus (Samarbeid mellom Fylkesbiblioteket i Akershus og Akershus musikkråd, samlokalisert på Kjeller)

Historielag:

- Fet historielag
- Gjerdrum historielag
- Heggedal historielag
- Høland historielag
- Raumnes historielag
- Romerike historielag
- Skedsmo historielag
- Sørums og Blaker historielag

Det finnes flere som har arkiv som arbeidsfelt i Akershus, enn listen over tilsier. Folloarkivet er interkommunalt arkiv for Frogn og Oppegård med plassering i Kolben kulturhus og administrativt underlagt Oppegård bibliotek. Her er det endringer på gang i forbindelse med kommunesammenslåinger.

Nittedal og Lørenskog kommuner har avtaler med IKS Opplandene.

Asker kommune har hatt avtale med IKA Kongsberg, men har nå inngått ny avtale med Arkivverket, Statsarkivet i Oslo.

Aurskog-Høland kommune har inngått avtale med IKA Sarpsborg.

Akershus Energi skal ha sitt eget bedriftsarkiv oppbevart på Rånåsfoss kraftstasjon. Hans Butenschön i Enebakk har oppbevart en rekke arkiv etter forlagsvirksomhet med opphav i Oslo. Ingen av disse virksomhetene er å anse som arkivdepot eller arkivdepotinstitusjon for privatarkiv i Akershus, derfor er de ikke med i planen.

3.4 Ressurser på privatarkivfeltet i Akershus

Privatarkivarbeidet i Akershus drives i all hovedsak av frivillige. Selv om arkivene har tilhold på bibliotek, er det ofte frivillige som samler inn. For eksempel har Asker og Bærum historielag samarbeid med Bærum bibliotek om innsamling. Bibliotekene har i liten grad ressurser til å arbeide med ordningen.

MiA har en stilling med ansvar for å være kontaktledd for privatarkiv i virksomheten. Stillingen finansieres av MiA, uten ekstra tilskudd fra fylkeskommunen. I tillegg er det enkelte ansatte som arbeider med arkiv. Imidlertid jobber ingen fulltid med privatarkiv.

Antall stillingshjemler pr. oktober 2018:

- Asker bibliotek: 10-20 % stilling
- Bærum bibliotek: 10-20 % stilling
- MiA - Museene i Akershus: 150 % stilling
- Ås kommunes lokalhistoriske arkiv: 60-80 % stilling
- Ski lokalhistoriske arkiv: 50 % stilling

Det er disse stedene som i denne planen går under begrepet arkivdepotinstitusjon. Resterende er å anse som arkivdepoter.

Det er vanskelig å anslå antall timer utført av frivillige, spesielt fordi det er stor forskjell fra et historielag til et annet. Et par historielag har svært høy aktivitet med mellom 20-40 timer frivillig arbeid i måneden. Andre ligger mellom 5-10 timer i måneden.

Akershus har over 600 000 (2018) innbyggere som alle i en eller annen form gjennom menneskelig aktivitet er med på å skape arkiv. For eksempel er mange med i lag og foreninger eller driver en næring. Sett i forhold til antall ansatte og frivillige som pr. i dag arbeider med innsamling, ordning og tilgjengeliggjøring av privatarkiv, altså samfunnets hukommelse, så er det et stort behov for økte ressurser på feltet for å kunne håndtere restanser og sikre en aktiv innsamling.

3.5 Kontakt, samhandling og kompetanseutvikling

Det har ikke vært et fungerende nettverk for privatarkivdepotene i Akershus tidligere. Ås kommunale lokalhistoriske arkiv, Ski lokalhistoriske arkiv, Vestby lokalhistoriske arkiv og Oppegård bibliotek har hatt faglig samarbeid i flere år.

I 2016 og 2017 ble det opprettet mer formell kontakt mellom MiA (som fylkeskoordinerende ledd) og enkelte av arkivdepotene og arkivdepot-institusjonene. Fra og med 2018 har det vært avholdt møter i forbindelse med planarbeidet. Det er viktig at dette nettverket fortsetter å eksistere også etter at planarbeidet er utført, for nettopp å være et samhandlingsorgan.

Det er enighet om følgende fremtidig samarbeid:

- Det skal være felles møter 2-4 ganger i året fra og med 2019. Fylkeskoordinerende ledd er ansvarlig for innkalling og gjennomføring av møtene.
- Det skal skrives referat.
- Lokalisasjonen for møtene skal gå på omgang mellom Follo, Asker/Bærum og Romerike. Møtene skal bidra til informasjonsutveksling om pågående prosjekter og arbeid innenfor privatarkiv i regionen. Det kan også legges opp til tematiske møter der det innhentes eksterne foredragsholdere såfremt det finnes økonomisk dekning for dette.
- Det skal arrangeres ekskursjoner fra år til annet for å se på hvordan andre arbeider med privatarkiv. Deltakelse betales av det enkelte arkivdepot med mindre det er

finansiert gjennom ekstern støtte.

- Fylkeskoordinerende ledd skal tilby kurs og opplæring annet hvert år.

Informasjon for øvrig skal sendes ut som e-post. Fylkeskoordinerende ledd skal søke å informere om kurs, seminarer og andre aktuelle saker som kan være viktig for de som arbeider med privatarkiv i fylket ved bruk av e-post.

Det er ikke ønskelig å etablere en lukket Facebookgruppe.

Blir det opprettet en lisens for Asta for Akershus, vil den bli forvaltet av fylkeskoordinerende ledd.

Søknader om midler som sendes Arkivverket, skal være drøftet med fylkeskoordinerende ledd i god tid før søknadsfrist. Dette er først og fremst for å sikre samarbeid på best mulig måte. De ulike depotene/depotinstitusjonene bør samarbeide om felles søknader.

3.6 Samarbeid om innsamling og bevaring

Nettverket som er etablert (se 2.5), vil bidra til en mer koordinert innsamling av privatarkiv. Dette er noe som ikke har eksistert tidligere i Akershus. I utgangspunktet vil det alltid være de som er nærmest sitt lokalsamfunn som vil kunne fange opp når en bedrift legges ned eller ha løpende dialog med lokale foreninger om innlevering. Når det gjelder større bedriftsarkiv vil det derimot være en fordel at depotene samarbeider om innlevering og ordning. Bestandsanalysen gir informasjon om hvem som har hvilke arkiver. Fylkeskoordinerende ledd vil kunne henvise til et depot som allerede har arkiv fra aktuelle arkivskapere.

Det skal tas hensyn til bestandsanalysen og bevaringsplanen ved prioritering av arbeidet med privatarkivmateriale. Dersom man får tilbud om arkiv som er fremhevet i bevaringsplanen, så skal dette prioriteres. Når arkiv tas imot skal det også tas hensyn til kapasitet og kvalitet på det enkelte magasin. Hvis et depot ikke har forutsetninger eller kapasitet til å ta det inn, skal det henvises til fylkeskoordinerende ledd for å finne en løsning.

3.7 Generelle faglige prinsipper ved privatarkivarbeid

Et arkiv er en logisk helhet som omfatter alle typer dokumenter som er mottatt eller skapt av arkivskaperen. Dette innebærer at den virksomheten som mottar arkivet skal motta hele arkivet, ikke bare deler av det. Et annet sentralt arkivfaglig prinsipp er å ikke blande arkiver fra flere arkivskapere.

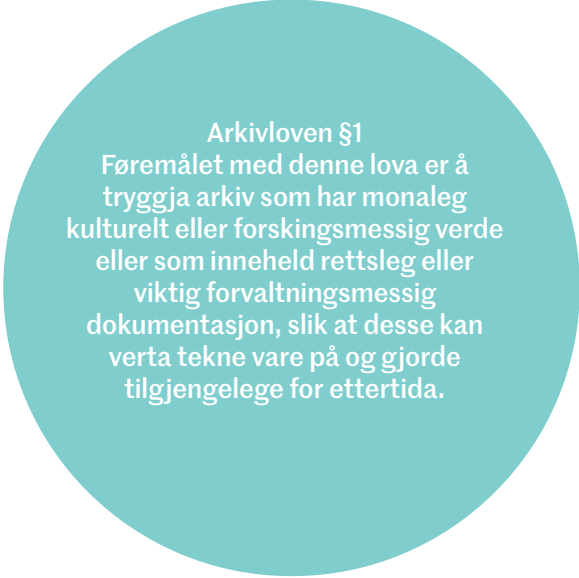
I de tilfeller der et arkiv nå er delt mellom depotinstitusjoner i Akershus, bør det vurderes å samle alt på ett sted. Eierskapet til arkivet skal overføres depotinstitusjonen.

Inntak av et arkiv skal protokolleres og skriftlig avtale mellom giver og depotvirksomhet utformes. Avtalen skal utformes i henhold til arkivloven §16. Eventuelle klausuler med mulige tidsbegrensninger skal avklares. Videre skal avtalen klargjøre depotvirksomhetens behandling av arkivet: katalogisering, tilgjengeliggjøring (for eksempel på Arkivportalen, bruk av materiale i kataloger osv.) og eventuell kassasjon. Deponi skal i størst mulig grad unngås, dvs. der eierskap ikke overføres til institusjonen.

Arkiv skal ordnes etter arkivfaglige prinsipper. En arkivskaper skal holdes adskilt fra en annen. Den fysiske ordningen skal, så fremt det lar seg gjøre, ordnes etter det opprinnelige systemet til arkivet. Det skal lages en arkivbeskrivelse som gir historisk ramme for arkivet. Mer informasjon om dette finnes hos International Council of Archives, Arkivverkets nettsider og MiAs nettsider.

Arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene plikter å være bevisst lover og regler for behandling av personopplysninger. Det vises til informasjon i forbindelse med GDPR-direktivet.

Arkiv skal oppbevares på en slik måte at de er sikret mot ulovlig tilgang og mot klimaskader. Arkiv legges i syrefritt materiale. Alt av metall, lim, plast og gummi fjernes. Flere arkiv skal ikke ligge i samme eske. Privatarkiv er viktig samfunnsdokumentasjon og skal derfor bevares under like gode forhold som offentlige arkiver.

Arkivloven §1
Føremålet med denne lova er å tryggja arkiv som har monaleg kulturelt eller forskingsmessig verdi eller som inneheld rettsleg eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon, slik at desse kan verta tekne vare på og gjorde tilgjengelege for ettertida.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-126>

4.0 Strategier for privatarkivarbeidet i Viken Utviklingsplan 2019-2025

Av: Trond Egil Svandal, Ann Tove Manshaus, Katja Nicolaysen og Siri Gjems.

Gjennom arbeidet med bevaringsplanene i Akershus, Buskerud og Østfold er det etablert en arbeidsgruppe som har sett på felles utfordringer og muligheter for fremtidig samarbeid. De tre fylkene går inn i nye Viken fylkeskommune i 2020, og vi ser åpenbare fordeler av et tettere og mer koordinert samarbeid på privatarkivfeltet i det nye fylket.

Vi anbefaler å styrke fokuset på institusjonsutvikling, og et tettere faglig samarbeid. Slik kan vi arbeide mer koordinert, og utnytte ressursene bedre, for å sikre en helhetlig samfunnsdokumentasjon i regionen. Dette vil være et viktig bidrag til å styrke privatarkivenes rolle i den samlede samfunnsdokumentasjonen nasjonalt, og et viktig skritt på veien mot en bærekraftig bevaring av privatarkivene i Viken. Dagens planer anbefaler vi går frem til 2025, men arbeidet

med en ny felles privatarkivstrategi for Viken bør starte senest i 2024.

4.1 Institusjonsutvikling

I arbeidet har vi sett at vi har mange utfordringer, og mange felles konsekvenser av å ikke gjøre noe. Vi legger frem forslag til fokusområder for samarbeid, og mål for dette arbeidet.

Felles utfordringer

- Det er ingen institusjoner som jobber med helhetlig bevaring av arkiv
- For liten magasinkapasitet
- Lite og spredte ressurser til privatarkivarbeid
- For liten spesialkompetanse på arkiv – spesielt elektroniske arkiv

Dagens privatarkivsituasjon viser en til dels uoversiktlig struktur, med private, offentlige og halv-offentlige bevaringsinstitusjoner, svært varierende bevaringsforhold og bevaringsgrad. Dårlige magasinforhold og liten kapasitet er en stor utfordring for både mottak og sikker oppbevaring av privatarkivene. Eksisterende infrastruktur for ordning, sanering av mugg og skadelige insekter, digitalisering og formidling er svært mangelfull.

Arkivarressurser til privatarkivarbeid er for små. Det er få ansatte som i dag har faste stillinger dedikert til privatarkivarbeid i de tre fylkene. Privatarkivene oppbevares i all hovedsak ikke i institusjoner som har arkiv som primære arbeidsfelt, og man har ingen sterke fagmiljøer.

Kompetanse på behandling av digitalt skapte privatarkiver er svært liten. Samlet sett anser vi mangelen på fagpersoner/arkivarer som den viktigste årsaken til at det store etterslepet ikke kan hentes inn.

Konsekvenser

- Viktige privatarkiv går tapt
- Arkivene som er i depot, er ofte uordnet og utilgjengelige for publikum
- Ingen bevaring av digitalt skapte arkiver

Konsekvensene av videreføring av dagens situasjon er at viktige privatarkiv kan gå tapt, enten grunnet dårlige og skadelig oppbevaringsforhold, eller at bevaringsinstitusjonene ikke har kapasitet til å ta imot arkiver, som dermed går tapt. Dette gjelder både historiske papirbaserte arkiver, og i større og større grad digitalt skapte privatarkiver fra de siste tiår. Følgelig er svært store deler av privatarkivene i Viken lite tilgjengelige for publikum.

Mål

- Øke det arkivfaglige samarbeidet i regionen
- Etablere møteplasser for alle som jobber med privatarkiv i regionen
- Arrangere kurs og nettverksmøter
- Etablere magasiner og fellestjenester
- Bærekraftig bevaring
- Starte opp felles planarbeid senest 2024

Fokus på institusjons- og organisasjonsutvikling innenfor hele den nye regionen, mener vi vil være avgjørende for å kunne utnytte de økonomiske og faglige ressursene best mulig fremover. Et mål må være å få på plass robuste privatarkivinstitusjoner som har kapasitet og infrastruktur til å motta, behandle, oppbevare og formidle privatarkiver, både papirbaserte og digitale. En styrking av arkivinstitusjonene, og samling av ressurser, vil kunne bidra mer aktivt i utadrettet virksomhet, til rådgivning, kurs og kompetanseheving til frivilligheten, som ennå i lang tid fremover vil spille en viktig rolle i danning og oppbevaring av privatarkiver.

4.2 Utvalgte faglige fokusområder

Digitalisering og elektroniske arkiv

Bruk av elektroniske lagringsløsninger har blitt benyttet av bedrifter, organisasjoner og institusjoner i flere tiår. I dagens privatarkivbestander er det derimot forsvinnende lite bevart i digitale lagringsmedier. Kapasiteten til å motta og oppbevare digitale arkiver er svært liten i alle tre fylker. Styrkede privatarkivinstitusjoner kan på dette feltet også bidra til opplæring i lagring og avlevering av digitale privatarkiver, både for bedrifter og private organisasjoner. I nær fremtid bør det komme på plass en strategi for innsamling og bevaring av denne typen arkiver.

Digitalisering av eldre papirarkiver er en måte å gjøre eldre papirarkiv tilgjengelig for et større

publikum. Det kan også være en god måte å bevare særlig skadet materiale, som står i fare for å bli helt ødelagt, eller ikke lenger kan betjenes uten å påføre materialet store skader. Dette bør få et styrket fokus i tiden fremover.

Næringslivsarkiver

Bedrifter har ofte preget lokalsamfunn og lokale kulturer, og arkivene etter dem utgjør derfor viktige deler av samfunnsdokumentasjonen. Både Akershus, Buskerud og Østfold har vært store industrifylker, og arkiver innenfor flere næringskategorier er bevart i museer og arkivinstitusjoner, men det er også større hull. Mottak og behandling av store bedriftsarkiver er ressurskrevende, og krever arkivkompetanse og ressurser. Derfor må man utnytte de tilgjengelige ressursene godt, og gjøre faglig godt baserte vurderinger av hva som tas inn i privatarkivsamlingene. I en bevaringsstrategi vil det være formålstjenlig å se bevaringsgrad på tvers av dagens fylkesgrenser, både for å se om deler av industrien er godt eller dårlig dekket i hele regionen.

Private helse-, omsorgs- og utdanningsinstitusjoner

Arkiver fra private sykehus, barnevernsinstitusjoner, helseinstitusjoner og private skoler må behandles særskilt. De inneholder viktig rettighetsdokumentasjon for innbyggere, og strenge personvernkrav ligger på mye av arkivmaterialet. Derimot er det liten oversikt over historisk materiale i denne kategorien i de tre fylkene, og arkivinstitusjonene må være forberedt på mottak, ordning og sikker oppbevaring av materiale som skapes i dag. Dette krever arkivinstitusjoner som kan oppbevare materialet sikkert, og personale som har innsikt i lover og forskrifter som gjelder for denne typen arkiver.

Migrasjon og mangfold

Alle tre fylker har hatt en betydelig grad av migrasjon. I dag har en stor del av befolkningen ikke-vestlig bakgrunn. Dette har påvirket både næringsliv, kulturliv og organisasjonsliv, men vises ikke i de bevarte privatarkivbestandene i

noen av de tre fylkene. Dette er et vesentlig hull i samfunnsdokumentasjonen fra nyere tids historie. Et fremtidig faglig samarbeid i Viken kan ha kartlegging, innsamling og mottak av migrasjon- og mangfoldsarkiver som et særlig fokusområde, for å fylle ut et viktig hull i den samlede samfunnsdokumentasjonen i regionen.

4.3 Bærekraftig bevaring av privatarkiver i Viken

Med en ny fylkeskommune fra 2020 ser vi det helt klart fornuftig å ha et tettere samarbeid mellom privatarkivinstitusjonene i Akershus, Buskerud og Østfold. Her er det skissert flere felles utfordringer, og mål for fremtidig samarbeid. Vi mener et sterkere samarbeid på tvers av gamle fylkesgrenser vil tilføre en viktig styring av privatarkivfeltet, og er i tråd med nasjonale føringer. Slik kan vi sørge for en bærekraftig bevaring, og sikre at privatarkivene fra Viken skal være en viktig del av den samlede samfunnsdokumentasjonen.

5.0 Bestandsanalyse

5.0 Bestandsanalyse 2018

5.1 Kort om prosessen med bestandsanalysen

Alle depotinstitusjonene i Akershus ble bedt om å fylle ut et skjema om bestanden. Skjemaet ble utarbeidet av MiA med utgangspunkt i både Nordlandsarkivets endelige bevaringsplan og etter skjemaer som Buskerud har benyttet. Skjemaene ble tilpasset det forhold MiA som fylkeskoordinerende ledd hadde behov for å få svar på. Skjemaet ble drøftet med fylkeskoordinerende ledd privatarkiv Buskerud/Vestfoldarkivet og Østfoldmuseene/IKA Østfold i forbindelse samarbeid om planarbeidet. Depotinstitusjonene kunne også komme med innspill. Skjemaet var også sak på de regionsvise møtene våren 2018. Alle kontaktene mottok skjemaet i mars med frist for innlevering 15. mai. Alle ble gitt muligheter til å få hjelp om det skulle være nødvendig.

Dessverre var det kun et fåtall som klarte å levere innen fristen og først nærmere sommeren 2018 begynte noen å be om hjelp. Sluttstrek for innsamling av data til bestandsanalysen ble satt til 15. oktober. I alt var prosjektleder og prosjektmedarbeider ute på fem befaringer. De fleste ble utført etter sommeren 2018.

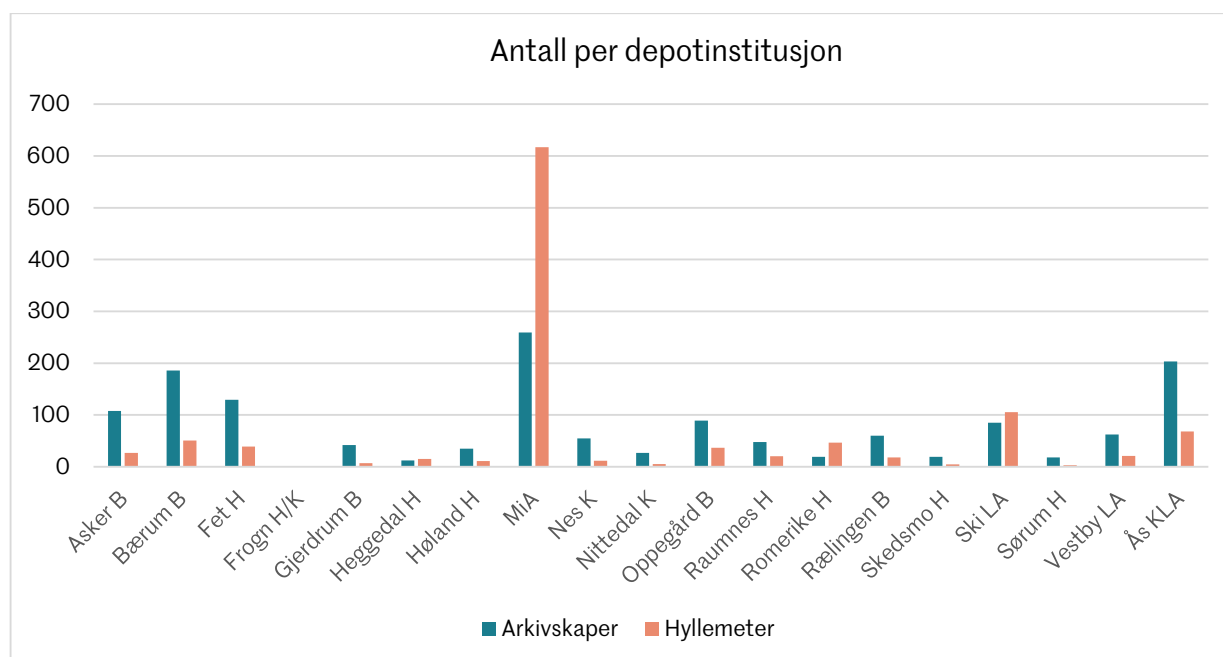
Skjemaet som ble sendt ut var omfattende og flere ga klart uttrykk for at de ikke hadde ressurser til å svare. En utfordring var også mangel på kompetanse både på Excel-programmet og på arkivterminologi. Det var også enkelte utfordringer med skjemaet i seg selv som dukket opp, erfaringer som prosjektgruppen tar med seg for senere arbeid. Aller viktigst var likevel manglene på protokoller over det som er bevart. Noen steder fantes det aksjonsprotokoller. Andre steder fantes bare kopier av gave- eller deponiskjemaer og knapt nok det. I tillegg var det flere som hadde satt flere ulike arkiv i en eske. Det må samtidig understrekes at det var flere som hadde god kontroll. Tre depotinstitusjoner benytter Asta og en Bibliofil. Konsekvensen av disse utfordringene er at det er mulige feil i bestandsanalysen. Dataene gir likevel et godt bilde av situasjonen i Akershus. Excel skjemaene vil danne utgangspunkt for videre oppfølging av inntak og katalogisering. Alle arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene der MiA var på befaring fikk listene til gjennomsyn. Dersom det kommer på plass en felles Astabruker, kan Excel-filene konverteres inn i Asta.

Dette kapitlet omhandler arkiv på papir. Ingen av arkivene har så langt drevet aktiv innsamling av digitale arkiv eller har utstyr til å håndtere dette. Foto og lyd beskrives i egne kapitler.

5.2 Antall hyllemeter og antall arkiv

Bestandsanalysen viser at det er 1105,33 hyllemeter med papirarkiver i depotinstitusjoner i Akershus. Dette tallet avviker fra arkivstatistikken for 2017. I den har kun fire av de 20 arkivdepotinstitusjonene sendt inn tall. I denne er samlet tall 815 hyllemeter.

Det er to grunner til avviket. Det ene er at arbeidet med planen har medført opprydding og gjennomgang av hva som faktisk finnes.¹ Det andre er en oppklaring i hvordan hyllemeter måles. Målet fungerer greit så lenge materialet er i standard arkivbokser. Det er mer utfordrende når materialet er oppbevart i esker og kanskje stablet oppå hverandre. Mye av materialet befinner seg i flyttekasser. Det må derfor tas forbehold om beregningen av hyllemeter.

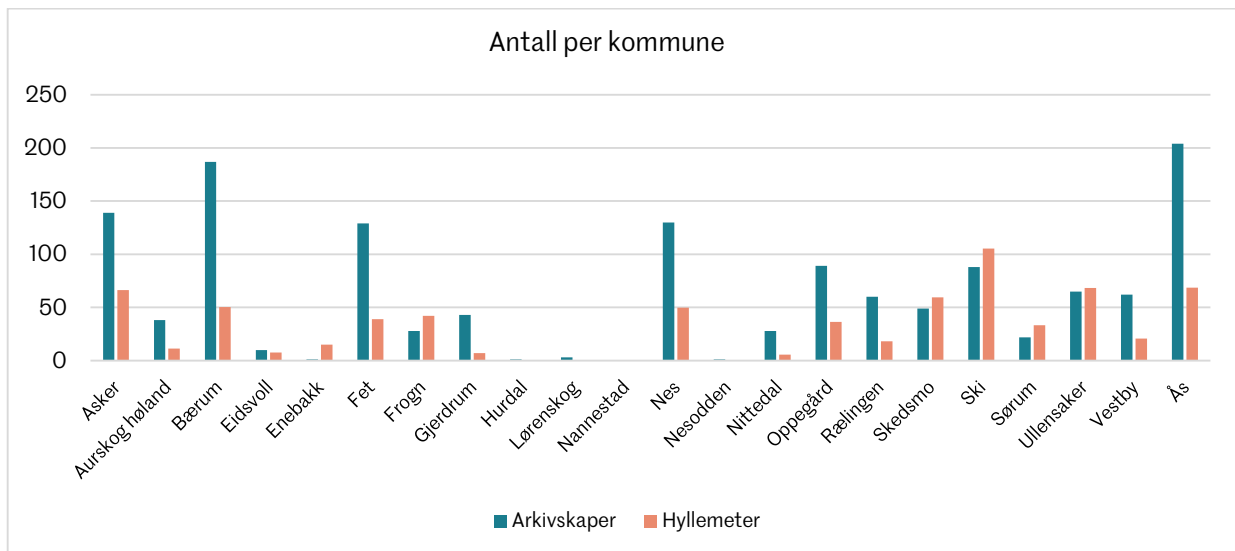
Figuren viser fordeling av hyllemeter og arkivskaper pr. depotinstitusjon.

MiA er den klart største privatarkivdepotinstitusjonen i Akershus med 616,65 hyllemeter papirarkiver. Ski lokalhistoriske arkiv har 105 hyllemeter. Øvrige har fra 50 hyllemeter og nedover. Tallene viser at det ikke er så store forskjeller på om det er historielag eller bibliotek /kommunene som oppbevarer arkivene. Antall arkiv som er bevart i depotinstitusjoner i Akershus er 1456.

5.3 Fordeling kommune

Ski, Ullensaker, Asker og Ås har flest antall hyllemeter privatarkiv bevart pr. kommune. Eidsvoll, Nittedal og Aurskog Høland har færrest antall hyllemeter innsamlet materiale i forhold til de som har arkivdepot. I Enebakk, Lørenskog, Hurdal og Nesodden er det marginalt innsamlet materiale (jmf. respons). MiA oppbevarer arkiver for hele fylket og har blant annet et arkiv overlevert fra Enebakk historielag.

¹ MiA hadde en opprydding i magasinet på Strømmen februar-mars 2018. Da ble magasinet tømt, rengjort og det ble satt inn rullearkiv. Alt ble reemballert i arkivesker. Materialet som ikke ble funnet arkivverdig, ble sortert ut. Resultatet er at MiA nå har et annet antall hyllemeter, men som er langt mer presist enn oppgitt i statistikken for 2017. Ski lokalhistoriske samling og Ås kommunale lokalhistoriske samling har redusert sitt hyllemeteranslag i bestandsanalysen i forhold til arkivstatistikken i 2017.

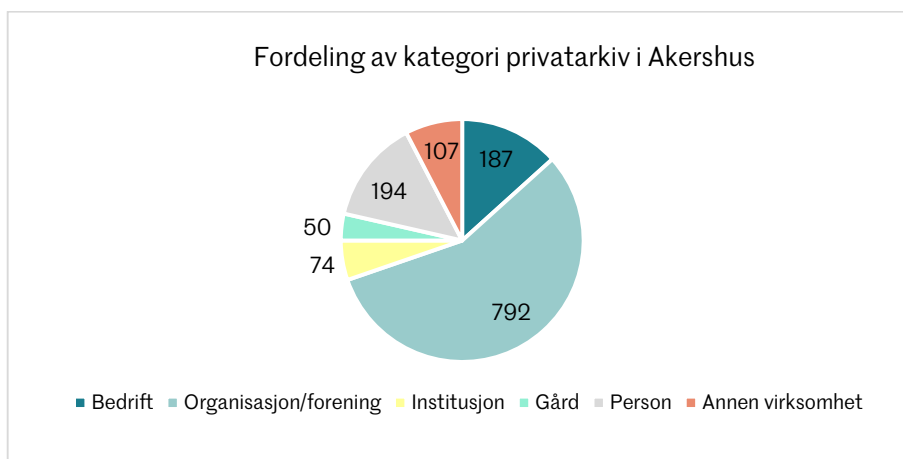
Figuren viser antall hyllemeter og antall arkivskapere pr. kommune.

Ås, Bærum og Asker kommuner er best representert sett i forhold til antall arkiv. Ås kommer ikke så bra ut om det sammenholdes med antall hyllemeter. Det tyder på at mye av arkivene som dekker Ås kommune er små.

I denne tabellen er det heller ikke tatt høyde for at det finnes materiale oppbevart utenfor Akershus som kan omhandle eller dekke kommunene (se nærmere informasjon om dette under 4.10.) Antall arkiver avviker også noe fra tallene oppgitt under 4.2. Dette skyldes at det mangler kommunetilhørighet på noen av arkivene.

5.4 Antall og fordeling av type bevarte privatarkiver

Privatarkiver deles inn i følgende kategorier: bedriftsarkiver, organisasjonsarkiver (lag og foreninger), institusjonsarkiver, personarkiver og gårdsarkiver. I denne analysen opereres det også med kategorien annet. Under annet kan være uordnede arkiv der informasjon har vært liten eller arkiv som har nær tilknytning til kommunearkiv.

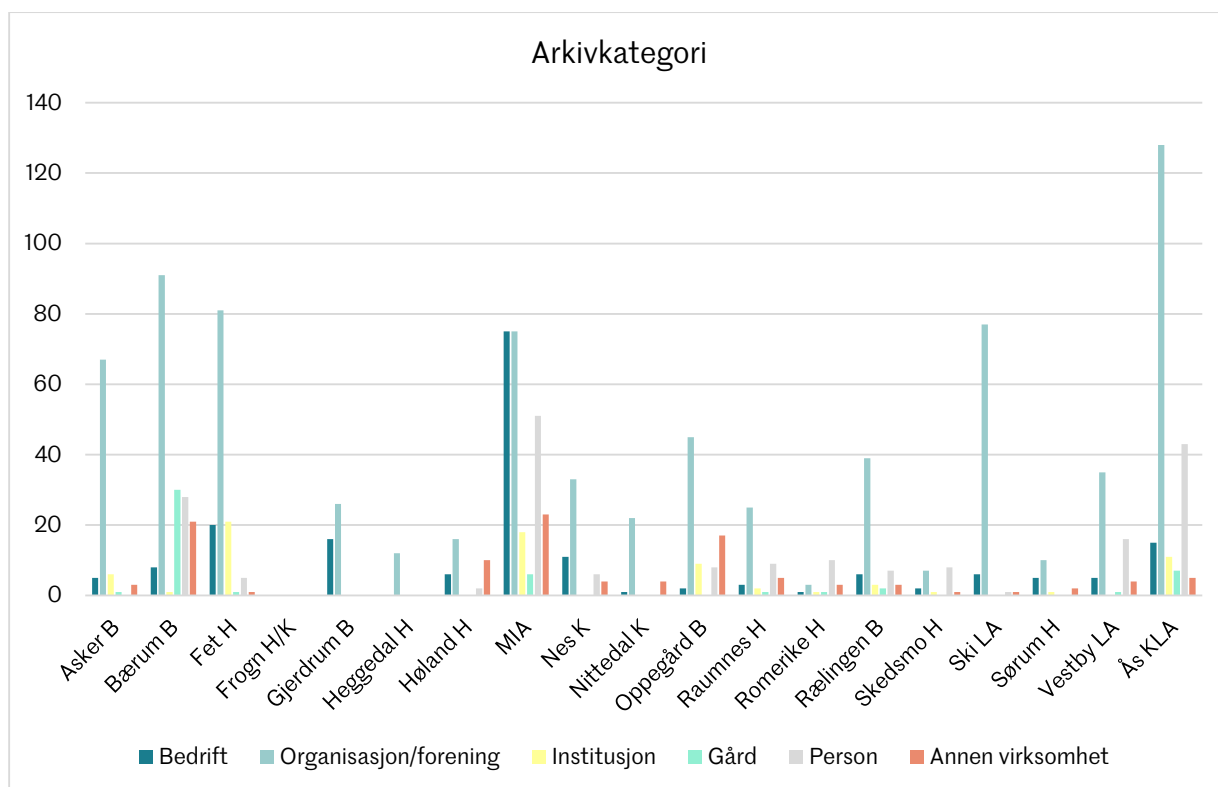

Figuren viser fordeling av de ulike kategoriene arkiv.

Det er ikke alltid enkelt å plassere arkiver etter kategori. Et eksempel er meierivirksomhet som ofte startet som en sammenslutning av bønder (altså en forening), men ble etter hvert en bedrift. I denne analysen er denne typen virksomheter definert som bedriftsarkiver.

Det er oppbevart en rekke arkiver etter halvoffentlig virksomheter eller komiteer som har jobbet opp mot det offentlige (kommunen). Disse er lagt inn under kategorien annet.

Det er bevart altfor få bedriftsarkiver sett i forhold til antall bedrifter som har hatt eller har tilhold i Akershus. Tallene indikerer at innsamlingen i stor grad har vært fragmentert og tilfeldig. Dette støttes av informasjon gitt av depotinstitusjonene. Det har ikke vært en tydelig innsamlingspolitikk. Det har gjerne vært enkeltpersoner eller foreninger som brenner for sitt lokalmiljø som har samlet inn materiale. Kontaktnett kan ha vært avgjørende for hva som har vært samlet inn, mer enn bevisst innsamlingsstrategi. Antall organisasjonsarkiver er heller ikke spesielt høyt sett i forhold til befolkningstall og antall foreninger som eksisterer/har eksistert.

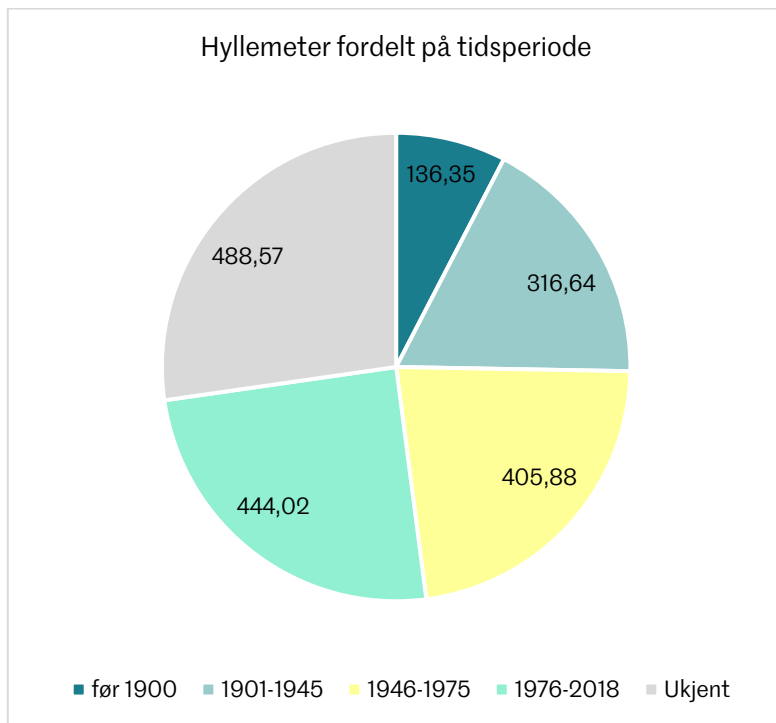

Figuren viser fordeling av kategori hos den enkelte depot.

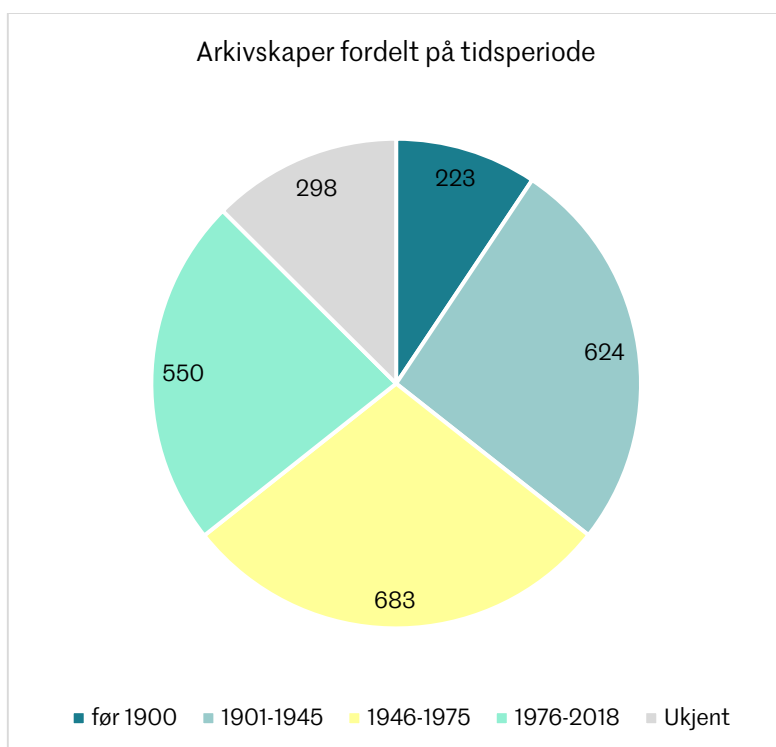
MiA skiller seg ut ved å ha flest bedriftsarkiver. Fet historielag, Ås kommunale lokalhistoriske arkiv, Nes kommune og Gjerdrum bibliotek har også tatt imot bedriftsarkiver.

5.5 Privatarkiv i Akershus fordelt på tidsperioder

I denne undersøkelsen ble det valgt inndeling i fem tidsperioder: - før 1900, 1901-1945, 1946-1975, 1976-2017 og ukjent. Det var relativt mange arkiver som ikke var registrert med ytterår (årstall de dekker) og derfor havner i kategorien ukjent. En høy andel av arkivene dekker flere perioder.

Figuren viser hyllemeter pr tidsperiode. Vær oppmerksom på at et arkiv dekker flere tidsperioder.

Figuren viser arkivskapere og fordeling i tidsperiode. Vær oppmerksom på at et arkiv dekker flere tidsperioder.

Det er relativt mange arkiver som dekker perioden etter 1976. Nærmere undersøkelser viser at mange av arkivene slutter rundt 1990-tallet. Dette kan ha sammenheng med den digitale tidsalder.

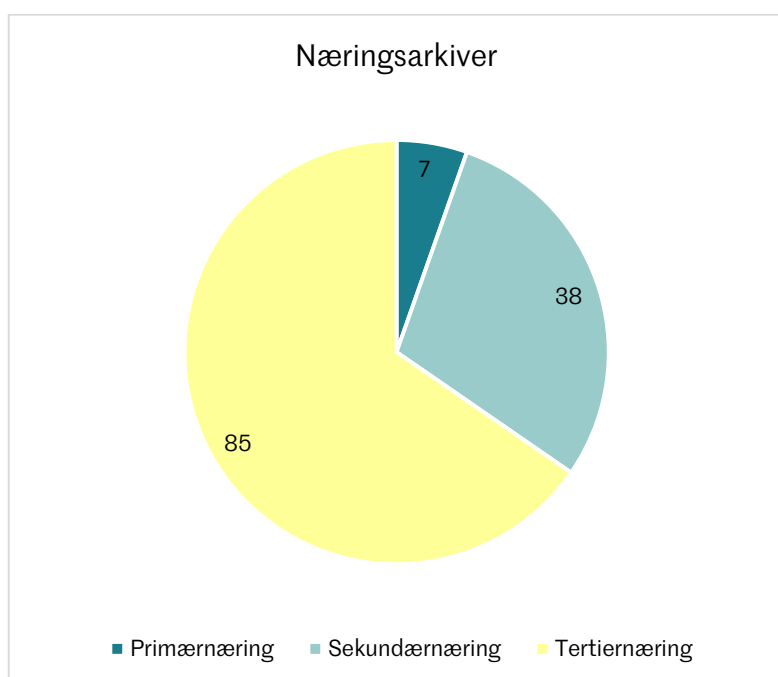
Det er også sannsynlig at noen av arkivene opp til 2017 er levert inn som deponi. Flere steder hadde for eksempel idrettslag levert inn arkiv som deponi og ikke som gave. Dette kommer ikke frem av diagrammene over.

Bærum bibliotek skiller seg ut ved å ha flest arkiv som dekker den tidligste perioden både hva gjelder hyllemeter og arkiv.

Det er et generelt trekk at arkivene som dekker den tidligste perioden er relativt små.

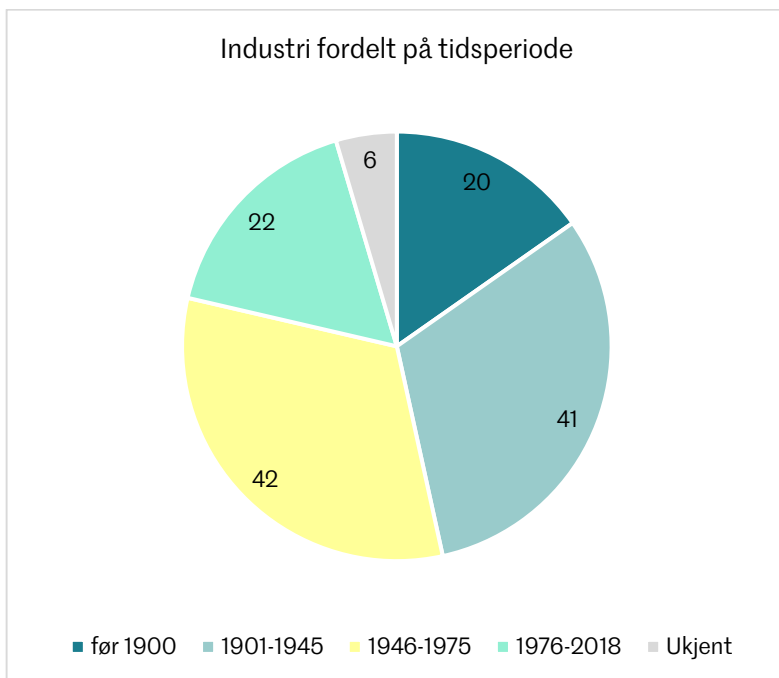
5.6 Bedriftsarkiver

Bedriftsarkiver kan deles inn etter næringskategorier. Overordnet er det naturlig å dele inn etter primærnæring (jordbruk, jakt og fiske), sekundærnæring (industri, håndverksproduksjon m.m.) og tertiærnæring (tjenesteytende).

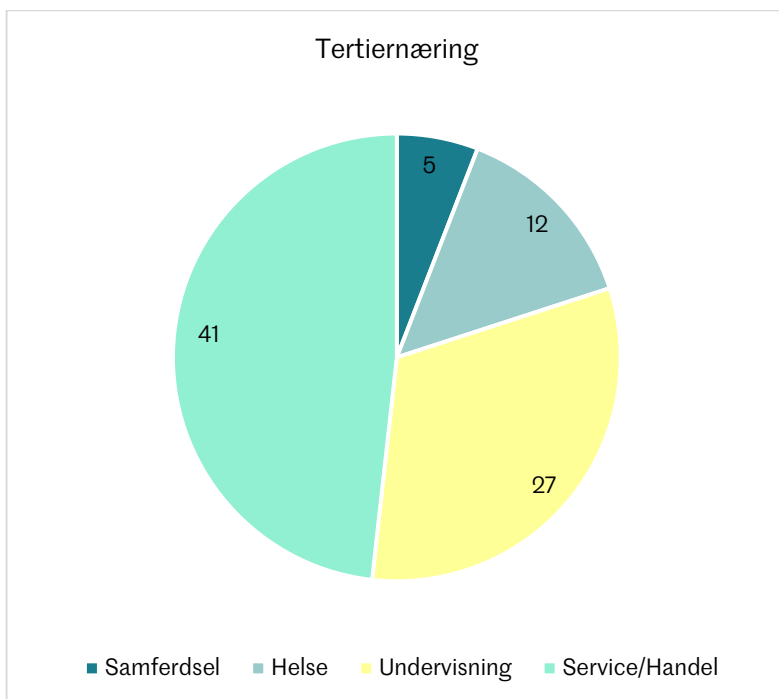
Figuren viser fordeling av bedriftsarkivene etter primær, sekundær og tertiær næring.

Det er alltid en utfordring at næringer kan være i et grenseland mellom to kategorier. Denne måten å kategorisere næringer er ikke nødvendigvis like hensiktsmessig i det moderne samfunnet der flere næringer kan falle inn under tjenesteytende næringer, men har sterk tilknytning til industrien. Tabellen indikerer likevel en solid skjevdeling i det innsamlede materiale.

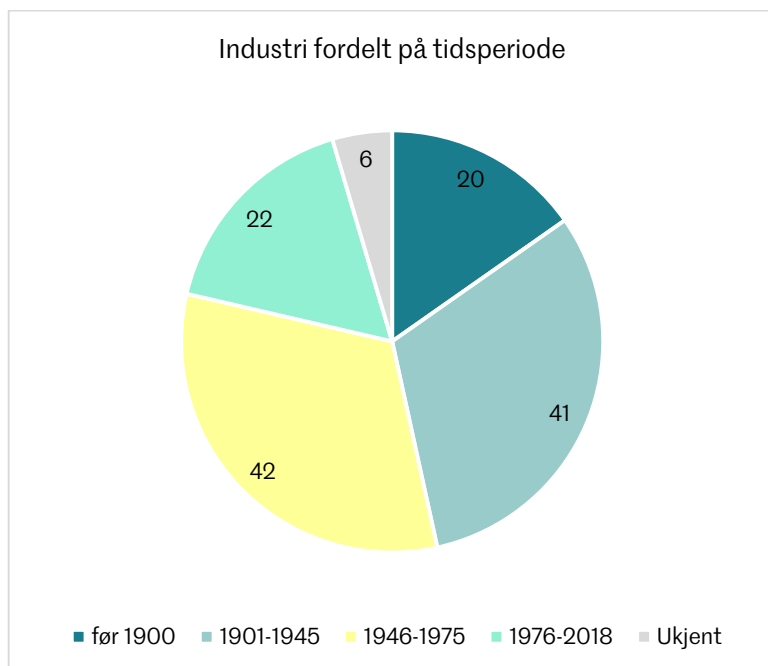

Figuren viser hvordan arkivene fra sekundærnæringene fordeler seg i henhold til tidsperiode.

Deles tjenesteytende næringer opp i noen underkategorier, blir det tydelig at arkiver etter service og handel er best bevart, mens undervisning kommer som en god nummer to.

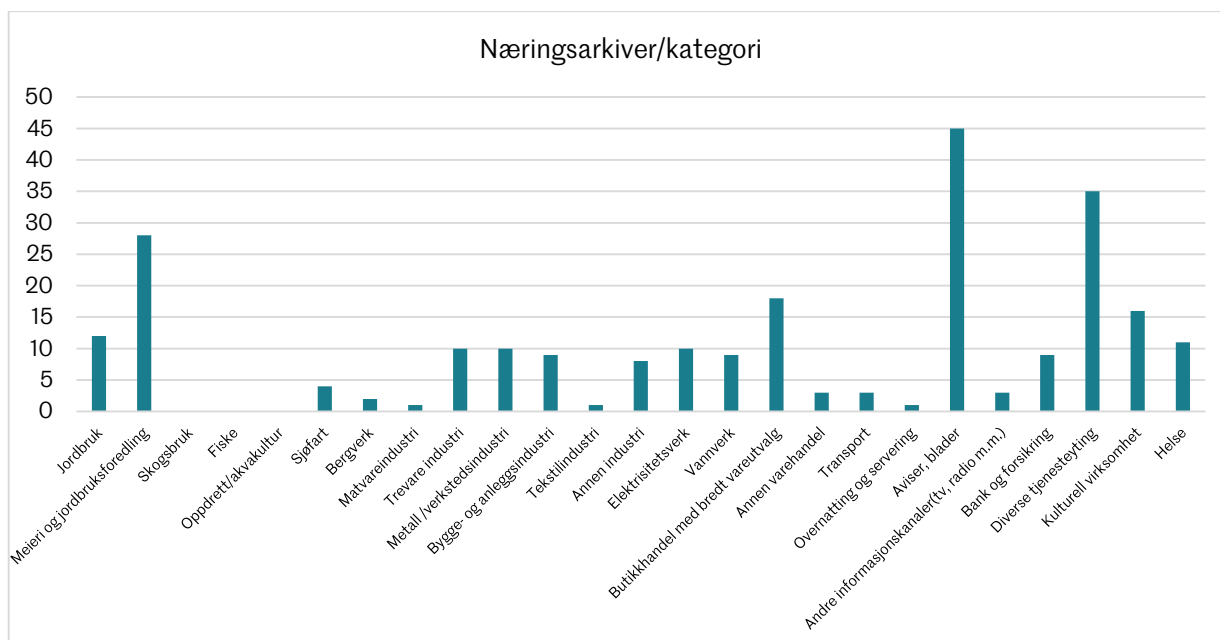

Figuren viser hvordan de tjenesteytende næringene fordeler seg i fire hovedkategorier.

Figuren viser hvordan arkivene fra tjenesteytende næringer fordeler seg mtp. tidsperioder.

For å få et bedre bilde av de ulike virksomhetsområdene ble bedriftsarkivene delt inn som følger: jordbruk, meieri og jordbruksforedling, skogbruk, fiske, oppdrett/akvakultur, sjøfart, bergverk, matvareindustri, trevareindustri, metall- og verkstedsindustri, bygge- og anleggsindustri, tekstilindustri, annen industri, elektrisitetsverk, vannverk, butikkhandel med bredt vareutvalg, transport, overnatting og servering, aviser og blader, andre mediekkanaler (tv/radio), bank og forsikring, diverse tjenesteyting, kulturell virksomhet og helse.

Figuren viser hvordan fordelingen er mellom de ulike virksomhetsområdene.

Skogbruket er ikke representert med unntak av Glomma fellesfløtningsarkiv som er et deponi fra Arkivverket hos MiA. Dette til tross for at Akershus har store skogarealer. Skogen dekker 71 % av landarealet i Oslo og Akershus. Området er det 10. største i landet målt i produktivt skogareal. I tillegg dekker det friluftsaerial for 25 % av befolkningen (<https://www.fylkesmannen.no/nb/Oslo-og-Akershus/Landbruk-og-mat/Skogbruk/>).

De aller fleste industriarkivene dekker tidsperioden 1901-1975. Det er en liten andel arkivmateriale som representerer industri i Akershus. En del av industrien var knyttet til bestemte sentra fordi det der var god vanntilførsel. Dette var steder som Heggedal og Strømmen. Noen arkiver fra virksomheter fra disse stedene er bevart. I dag kjennetegnes Akershus også for sine mange næringsparker. Virksomheten her er ikke dokumentert.

Innenfor tjenesteytende næringer, er derimot hovedvekten av arkivene fra perioden 1800 og frem til 1945. Dette er kanskje ikke så overraskende da handelen har endret seg fra landhandel med stort vareutvalg til mange, mer spesialiserte butikker. Tjenesteytende næringer har vokst betraktelig etter 1945, men er ikke godt dokumentert i arkivene. Som påpekt over, er det tatt inn mange handelsarkiver. Det kan være relevant å fortsette med dette dersom det kommer inn arkiver fra dagens handelsvirksomhet i Akershus. Dette er i tråd med det som blir trukket frem om Akershus i samfunnsanalysen. Akershus har for eksempel fem store kjøpesentre (Asker, Sandvika, Ski, Jessheim, Strømmen) samt mange mindre. I tillegg er flere tettsteder i ferd med å utvikle seg til små bysentre. Sist, men ikke minst: Akershus har en sammensatt befolkning som setter sitt preg på en rekke næringer som håndverk, frisør og handel. Disse er ikke representert per i dag.

Det er tatt inn mye blader og aviser i arkivdepotene (institusjonene) i Akershus. Dette er i utgangspunktet Nasjonalbibliotekets ansvar, og det bør vurderes nøye i hvert enkelt tilfelle hvorvidt aviser og blader skal tas inn og hvorvidt allerede mottatt arkiv av denne typen skal kasseres.

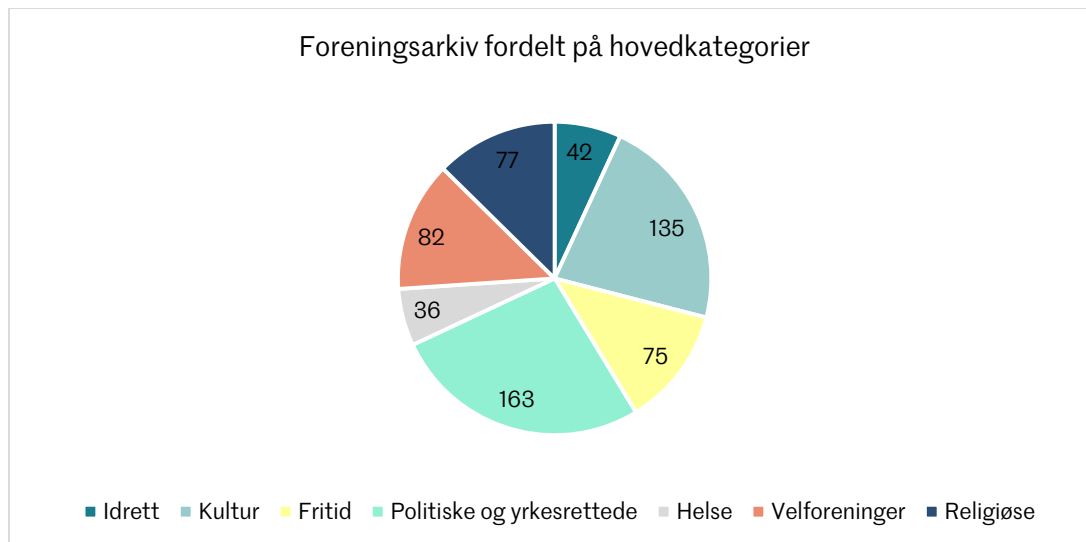
Kommunikasjon og transport kommer svært dårlig ut i oversikten. Dette er overraskende sett i forhold til at Akershus på mange måter er et stort «vei- og togkryss» – et knutepunkt mellom hovedstaden og resten av landet. Det har vært fire flyplasser i Akershus, hvorav en nå er Norges hovedflyplass. En rekke store bedrifter har plassert seg nær denne og langs hovedferdselsveien E6 fordi dette forenkler logistikken.

Tallene viser at det er bevart 12 arkiv fra helsesektoren og 27 fra utdanningssektoren. Akershus huser i dag både Universitetssykehus og Oslo Met Storbyuniversitetet i tillegg til en rekke mindre helse- og utdanningsforetak. Fylket har også i en årrekke hatt og har en rekke sanatorier, spesialsykehus og private barnevernsinstitusjoner. Mange av disse har tidligere vært i grenseland mellom offentlig og privat virksomhet. De har dermed ikke falt under offentlig-, forvaltnings eller arkivloven, men er svært viktige for å bevare samfunnets historie. Det er derfor viktig å ha fokus på innsamling av disse arkivene. Dagens krav til personvern og innsynsrettigheter styrker behovet for dette fokuset ytterligere.

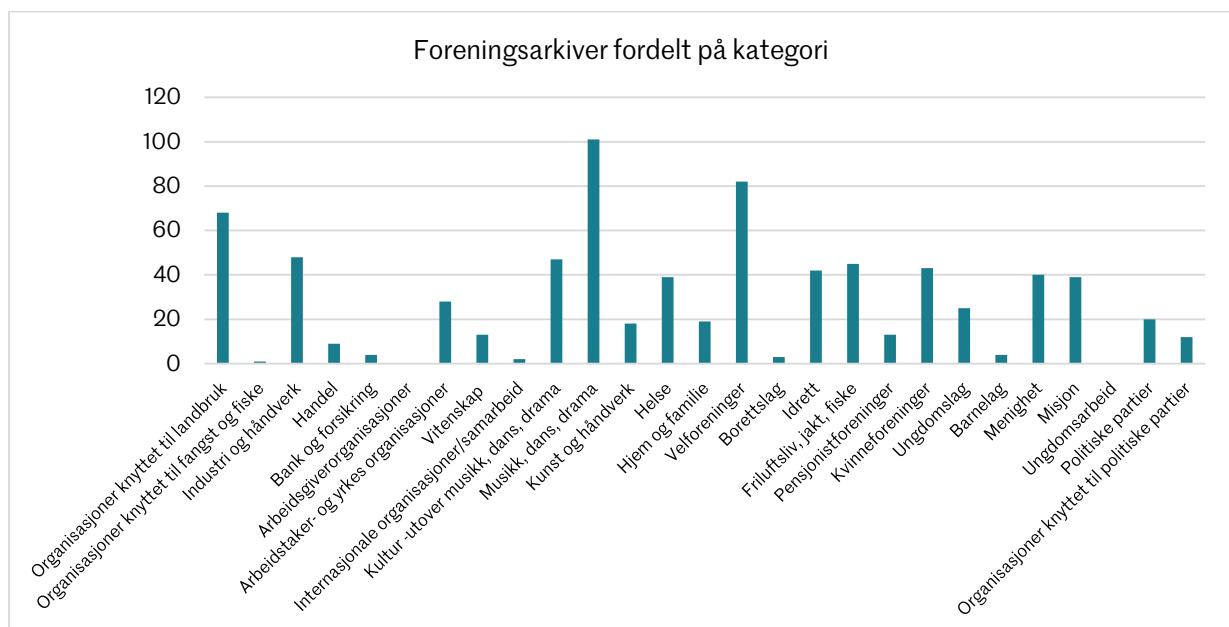
5.7 Organisasjonsarkiver (foreninger og lag)

Organisasjonsarkiver er en samlebetegnelse for arkiver etter foreninger, lag og organisasjoner. Analysen viser at Akershus har bevart 792 organisasjonsarkiver. Kommunene Asker, Bærum, Ski og Ås er best dekket. Dette kan sees i sammenheng med fungerende mottak for privatarkiv i disse fire kommunene.

Dersom organisasjonene deles opp etter idrett-, kultur-, fritid-, politiske og yrkesrettede-, helse-, velforeninger- og religiøse organisasjoner, viser det seg at det er bevart flest arkiver fra kultur og politiske/yrkesrettede virksomheter. Religiøse arkiver er først og fremst arkiver etter kristne organisasjoner.

Figuren viser hvordan organisasjonsarkivene fordeler seg innenfor ulike emnefelt.

Figuren viser en mer detaljert emneinndeling av organisasjonsarkivene.

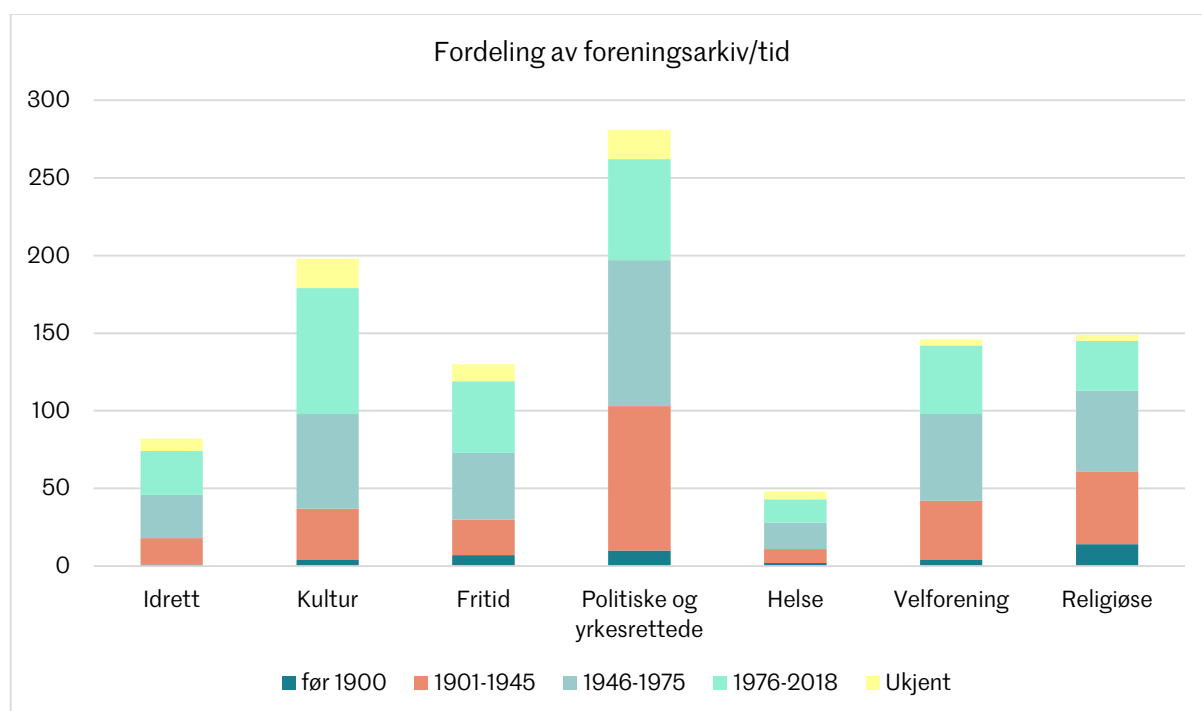
Akershus er et flerkulturelt fylke. Både migrasjon og mangfold er relevante temaer å stake ut som prioriterte innsamlingsområder. Dette er også i tråd med resultater fra samfunnsanalysen. Det er kun tatt inn ett arkiv som kan gå under kategori migrasjonsarkiv. Dette er oppbevart på Oppegård bibliotek. MiA arbeider med å få inn et arkiv, som kan betegnes som mangfoldsarkiv, men dette er ikke mottatt enda.

Det er bevart 40 arkiver etter idrettslag. Imidlertid er noen av dem tatt imot som deponi. Det å ordne opp i disse avtalene vil være av høy prioritet. Førte idrettsarkiv er veldig lavt sett i forhold til antall idrettslag som har og fortsatt eksisterer i Akershus. Akershus idrettskrets har forøvrig eget arkiv. Oversikten viser at det er bevart en rekke arkiver innenfor musikk, dans, drama, kunst, håndverk samt øvrige kulturformål. I foreninger knyttet til disse bevegelsene er det ofte utskiftninger av styre. Det gjør at det er viktig å fange opp disse arkivene og ha avtaler med disse bevegelsene så arkivene havner i et arkivdepot i stedet for på et privat loft.

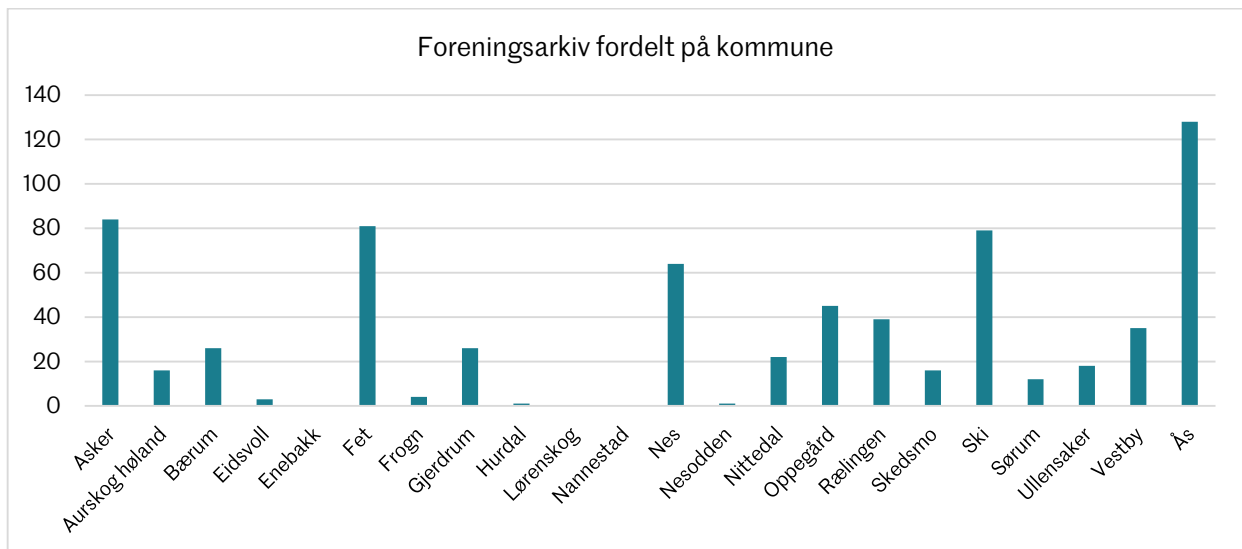
Det er bevart 22 arkiver fra politiske organisasjoner og 28 etter arbeidstaker- og yrkesorganisasjoner. Videre er det bevart 68 foreningsarkiver knyttet til landbruk. Det er bevart 45 arkiver relatert til friluftsliv, jakt og fiske.

Et overraskelsesmoment var antall velforeningsarkiver (82), som var høyt.

Det er bevart 29 arkiver etter barne- og ungdomsarbeid. Flere av disse arkivene er deler av et større organisasjonsarkiv. Kvinneforeninger er også representert i materialet, i alt 43 privatarkiver. Det er bevart blant annet flere arkiver etter bondekvinnelag.

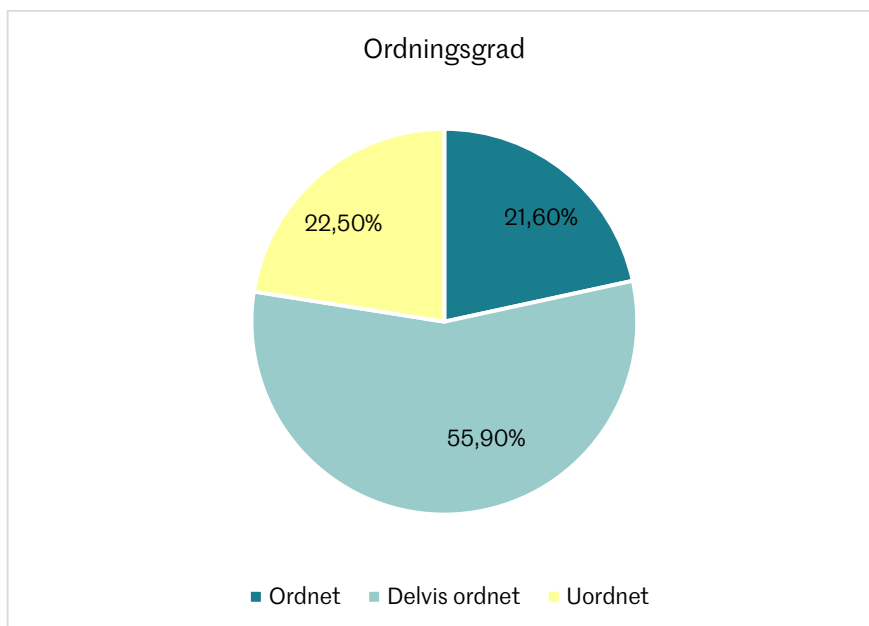
Figuren viser fordeling av foreningsarkiv i de ulike tidsperiodene.

Figuren viser foreningsarkiv fordelt på kommune.

5.8 Ordnings – og katalogiseringsgrad

I undersøkelsen ble det bedt om at ordningsgraden ble vurdert. Bare et fåtall av depotinstitusjonene leverte slik vurdering. For å kunne definere et arkiv som ordnet skulle det være ferdig katalogisert (fortrinnsvis i Asta). Det viste seg at kun 288 av arkivene kan sies å være ferdig katalogisert. En meget stor andel, 745 arkiver, anses som delvis ordnet. Resterende 300 (samt de det ikke er noe informasjon om), anses som uordnet.

Figuren viser fordeling av ordningsgraden i prosent.

Det er dermed store etterslep i Akershus. Dette må det tas høyde for ved innsamling av nytt materiale. Etterslepet viser også at arkiver har vært samlet inn i Akershus, men at arbeidet med dem ikke har vært prioritert.

Bruken av syrefritt materiale er varierende. I forbindelse med undersøkelsen har det vært fokus på å informere om riktige ordnings- og oppbevaringsforhold. Et par depotinstitusjoner har etter befaring eller informasjon startet arbeidet med å bytte esker. Syrefrie esker og materiell er kostbart og dermed en utfordring. Flere av depotinstitusjonene drives av frivillige foreninger som ikke har grunnfinansiering til å håndtere disse kostnadene. Noen bibliotek anså innsamlingen av privatarkiv for å være utenfor deres arbeidsområde og var ikke villig til å bruke midler på dette.

MiA benytter Asta til registrering av privatarkivmateriale, mens foto og eventuelle gjenstander registreres i Primus med kryssreferanse til Asta. Ås kommunale lokalhistoriske arkiv og Ski lokalhistoriske arkiv bruker Asta i sin registrering. Gjerdrum bibliotek bruker Bibliofil. Øvrige arkivdepoter lager aksjesjonsoversikter manuelt i perm eller i et Word eventuelt Excel dokument. På Arkivportalen finnes dermed publisert materiale fra MiA, Ås kommunale lokalhistoriske arkiv og Ski lokalhistoriske arkiv. Årsaken til at så få benytter Asta er den kostbare lisensen. I tillegg kreves det arkivkompetanse og mulighet til å avsette arbeidstid. I Buskerud har fylkeskommunen finansiert innkjøp av en lisens på Asta som kan benyttes av fylkeskoordinerende ledd for å registrere arkiver i fylket. En tilsvarende ordning anbefales sterkt etablert i Akershus.

Datamaterialet samlet inn i bestandsanalysen vil kunne konverteres inn i Asta. Dette vil øke tilgjengeligheten, og det blir enklere å hente ut statistikker på privatarkivfeltet for Akershus. I tillegg til registreringsarbeidet må arkivene i depotene merkes med riktig Asta nummer.

5.9 Oppbevaringsforhold

Arkivene skal ha egnet oppbevaringssted. Mange av arkivene som allerede er samlet inn, oppbevares ikke etter dagens standard for arkiv. Flere magasiner er sikret for tyveri, brann etc., men ikke nødvendigvis for vann. Noen har fuktutfordringer. Mange av lokalene er små og uten egnede reolsystemer. Uten at det har vært foretatt noen nærmere oppmåling, kan det anslås at Akershus har magasiner på om lag 300 kvadratmeter. Det er ikke mulig å beregne volum fordi utnyttelsesgraden (bruk av reolsystem og pakkemateriell) i dag er veldig varierende. Det er et stort behov for å finne bedre løsninger på magasiner, som også må inkludere ansatte som kan sikre god depotstyring.

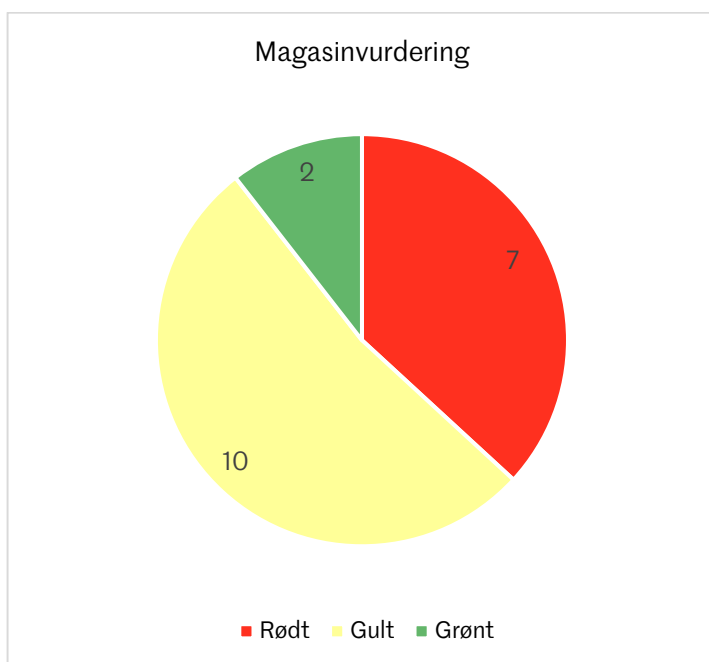
I forbindelse med bestandsanalysen var MiA på befaring fem steder. I tillegg hadde det vært gjennomført befaringer tre steder de siste to årene². Synet på hva som er godkjent magasin eller ikke, vil sikkert variere noe. De stedene MiA ikke har vært, har depotinstitusjonen selv gjort en vurdering.

Magasinene ble delt i følgende tre grupper:

Rødt: magasinet er ikke sikret mot vann, brann eller tyveri. Det er stor risiko for skader på arkivene. Dårlig renhold og stor fare for skadedyr/mugg. Det er ingen klimaregulering.

Gult: Det er tyveri- og alarmsikring, men ingen sikring mot vann. Det er stor risiko for skader på arkivene. Det er dårlig renhold og stor fare for skadedyr/mugg. Det er ingen klimaregulering.

Grønt: Magasinet tilfredsstillende arkivlovens og arkivforskriftenes krav til magasin. Det er rutiner for renhold og overvåkning mot skadedyr/mugg. Magasinet er klimaregulert.

Figuren viser fordeling av magasinkvalitet.

Å drøfte magasinkvalitet og lokalisasjon er et ømfintlig område. Det skyldes først og fremst at for flere er arbeidet med privatarkivet et «hjerdebarn». Da vi startet undersøkelsen, var det stor bekymring for at MiA skulle komme å kreve inn arkiver. MiA har påpekt at dette har vært en kartlegging. Gjennom samtaler med arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene i forbindelse med kartleggingen og utformingen av planen, har det kommet inn tydelige signaler på at det er ønskelig med samlokalisering for å få bedre kvalitet på bevaring av privatarkiver i Akershus. En samlokalisering vil gjøre det lettere å arbeide for økte ressurser, sikre materialet og sørge for god tilgjengelighet. Tett dialog med opprinnelig depot, for eksempel bibliotek eller historielag, vil være viktig for å sikre den lokale forankringen og sørge for at arkiver blir samlet inn. Det er de som er aktive i et lokalsamfunn som ofte får høre om arkiver som er i ferd med å gå tapt og som bør bevares. Det er også noen som ønsker å fortsette slik privatarkivarbeidet er i dag. Det er grunn til å være bekymret for at lovverk og ikke minst GDPR-direktivet ikke blir fulgt godt nok opp av enkelte av de mindre arkivdepotene.

På generelt grunnlag er det ikke umiddelbar fare for arkivene, med unntak av et par steder der MiA har vært på befaring. Gjennom bevisst arbeid med preventiv konservering kan mye gjøres i påvente av utredning av eventuelle nye magasin. Tiltak som oppfølging av rengjøringsrutiner og reemballering slik at plast, metall og flyttekasser (banankasser) umiddelbart blir fjernet, er viktig. Flyttekasser og banankasser har stort potensiale for å ha med skadedyr og bør derfor ikke settes inn i magasin. Det er også å anbefale å fryse ned arkiv.

5.10 Digitale privatarkiver – digitalisering av arkiver

To utfordringer er relatert til digitalisering. Den ene er hvordan sørge for dokumentfangst og bevaring av digitale filer. Den andre er tilgjengeliggjøring av papirmateriale (eller lyd og foto, se kap. 5) digitalt.

I bestandsundersøkelsen ble alle arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene spurt om de hadde digitalt arkivmateriale. Noen få rapporterte at de hadde digitalt historisk privatarkivmateriale. Dette var ofte lagret på helt uegnede medium som for eksempel en dvd eller diskett. De færreste hadde utstyr til å få overført data fra gamle digitale medium til dagens standard.

Mange var imidlertid opptatt av denne problemstillingen fordi det anses som viktig å samle inn og sikre historiske digitale privatarkiv. De færreste så at det var mulig ute i lokalmiljøene fordi dette krever spesialutstyr og spesialkompetanse. Skal det være mulig å gå i dialog med store bedrifter for å sikre dokumentfangst allerede tidlig i prosessen med tanke på historisk bevaring, må også arkivinstitusjonene være på høyden faglig og utstyrmessig.

Et annet aspekt er at mange lag og foreninger er i ferd med å miste viktig historisk informasjon. Et kjennetegn ved frivillige organisasjoner er hyppig bytte av styrer. Informasjon om virksomhetens drift er ofte bevart på en privat PC. Sikkerhetskopier kan mangle, datakræsje og mangel på overføring av data fra en som innehar et verv til en annen, kan føre til at viktige historiske arkiv ikke blir bevart.

I tillegg kommer utfordringen med å gjøre papirarkiver tilgjengelig for allmenheten digitalt. For å få dette til, må det gjennomføres omfattende skanning. Det krever høy kvalitet på utstyr og fagpersoner. Det er viktig å få katalogisert materiale i relevante og fagspesifikke godkjente databaser som også har publiseringsplattformer. For museer brukes i dag Primus/Digitaltmuseum for alt bortsett fra arkiv, mens arkiv benytter Asta/Arkivportalen. Arkivverket åpner nå også for at andre enn Arkivverket selv kan publisere på Digitalarkivet.

I denne bestandsanalysen blir utfordringene med digitalisering kun stadfestet. Det vil være viktig å ha mål om bedre kartlegging av utfordringer og fremtidige behov innenfor dette virkeområdet.

5.11 Privatarkiver om Akershus – oppbevart utenfor fylket

Kartleggingen beskrevet i avsnittene 4.2-4.7 tar ikke høyde for privatarkiver som har tilknytning til Akershus, men som er bevart i arkivdepoter utenfor Akershus. De økonomiske rammene for prosjektet har begrenset dette.

Imidlertid så viser søk på Arkivportalen at det er en del arkivdepotinstitusjoner som har arkiver fra Akershus. Arkivverket har også en del materiale.

- Statsarkivet i Oslo oppbevarer for eksempel flere arkiver etter lokallag av Høyre og Senterpartiet med tilhold i Akershus. De har også flere foreningsarkiver etter religiøse (kristne) grupper. Videre finnes det for eksempel arkiver etter lærerlag, losforening, Naturvernforbundet i Oslo og Akershus, Rotary m.m. Av bedriftsarkiver kan nevnes arkiver etter treske-, mølle- og melproduksjon, meieridrift og stenknuseri. Det finnes også

institusjonsarkiver fra Jessheim tuberkulosehjem, Asker Røde kors fødehjem og Bærum forsøks-gymnas. I tillegg finnes brannkassearkiv.

- Statsarkivet i Hamar oppbevarer også noe arkivmateriale.
- Riksarkivet oppbevarer også arkiver fra Akershus. De har blant annet arkivet fra Løvenskiold-Vækerø og Mathiesen – Eidsvold Verk. De har også IOGT sitt arkiv, som inneholder mange lokallag hjemmehørende i Akershus. I likhet med Norsk Teknisk museum (NTM) har Riksarkivet noe av arkivet etter Strømmen verksted (Ihlen). I tillegg har de en rekke andre person-, bedrifts- og foreningsarkiv.
- Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek har en rekke arkiver etter fagforeninger og arbeiderlag med tilhold i Akershus. I tillegg har de naturlig nok arkiver etter lokallag av Arbeiderpartiet. Her er også kvinne- og ungdomsgrupper representert. De har også enkelt arkiver som for eksempel Lillestrøm mannskor. Det er ikke mulig å gå i detalj her, men det henvises til Arkivportalen.
- Norsk Teknisk Museum har arkiver med tilknytning til Akershus. De har blant annet deler av arkivet etter Strømmen Verksted.
- NTNU Universitetsbiblioteket oppbevarer kart/tegninger over en rekke bygninger i Akershus.
- Nasjonalbiblioteket har også privatarkiv som er knyttet til Akershus.

Det er vanskelig å anslå tallet på antall privatarkiv utenfor Akershus bare på bakgrunn av søk i Arkivportalen.no (Asta) og HANSKE (Nasjonalbiblioteket). Det er mulig å anta at det ligger i størrelsesorden 100-150 arkiv. Sammenholder vi det som finnes både i Akershus og utenfor Akershus viser det seg at politiske partier og fagforeninger er ganske bra dekket.

5.12 Privatarkiver tilknyttet kulturminner i Akershus

Det er en rekke kulturminner i Akershus. MiA har selv 34 visningssteder. Det er også flere museer i Akershus som ikke inngår i den konsoliderte enheten MiA. Eksempler her kan nevnes Eidsvoll 1814 som ligger under Norsk Folkemuseum, Henie Onstad kunstsenter samt noen mindre bygdetun. I tillegg til dette finnes en rekke kulturminner som forvaltes av historielag, venneforeninger, osv. Det å sikre arkiver etter kulturminnene er høyst relevant. Dette vil gi informasjonen om det enkelte kulturminne en større relevans og noe som er viktig for samfunnshukommelsen.

Det har ikke vært gjort en selvstendig undersøkelse om dette i forbindelse med bestandsanalysen. Et raskt overblikk gir likevel noe informasjon. Alle avdelingene ved MiA som tidligere var autonome museer, har arkiv fra sin virksomhet. Et eksempel på dette er arkivet fra virksomheten på Urskog-Hølandsbanen. Dette vil på sikt være viktig å få ordnet. Noen av disse arkivene er knyttet til venneforeninger eller historielag, andre fra ren museumsdrift. I tillegg har man i Asker museum for eksempel bevart arkivet etter Tilla og Otto Valstads legat. I Asker er det også bevart arkiv etter Sem bruk, Hvalstrandbadets venner og Asker prestegård. Et annet eksempel kan nevnes Funnefoss sliperi og e-verk.

For fremtiden kan det være viktig at arkivdepoter/arkivdepotinstitusjoner følger ekstra med på om det finnes arkiv knyttet til kulturminner i sin kommune som bør bevares.

ny ice cream
one, topped
ocolate an

KING
Cone

DairyMaid

6.0 Gjenstand, foto, film og lyd

6.0. Gjenstand, foto, film og lyd 2018

Gjenstander, foto, film og lyd er objekttyper som gjerne kommer inn sammen med et arkiv. Måten disse objektene har blitt håndtert på er forskjellig i arkiv og museer. Da bestandsundersøkelsen skulle gjennomføres var det foto, film og lyd som ble mest utfordrende å få opplysninger om. Det må derfor tas forbehold om det kan være noe mangelfulle opplysninger i dette kapitlet.

6.1 Gjenstand

Gjenstander er basisobjekttype for museer, mens for arkiv har dette vært sekundært materiale. Når privatarkiv innleveres, så følger det ofte med bilder, gjenstander og kanskje lyd. Kommer det for eksempel inn et arkiv fra et musikkorps, følger det kanskje med uniformer, fane, lydopptak av innspillinger, papirarkivalia og bilder fra turene de hadde vært på. Å skille dette vil museums- og arkivfaglig være feil. Objektene vil til sammen skape et bilde av historien til virksomheten. For de fleste arkivdepoter vil det skape ekstra utfordringer når flere materialtyper skal sikres, mens museene har apparat til å håndtere det. Det gjelder både oppbevaringsforhold og registreringsmetoder.

Det ble valgt å ikke gjøre noen nærmere undersøkelse av gjenstander oppbevart på depotinstitusjonene, med unntak av MiA som er et museum. Erfaring fra samtaler viser at det i liten grad var bevisst samlet inn gjenstander, men at de kom inn sammen med papirarkiver og ble da tatt imot. Faner er et typisk eksempel på denne typen gjenstander.

6.2 Foto

Ettersom foto er så tett sammenvevd med fotografisk film i ulik form, papirmateriale og digitalt arkiv var det et mål å få en oversikt over fotosamlinger i Akershus. I undersøkelsen ble det spurt etter fotograf eller samling, ikke enkelt-bilder. Det ble også spurt om oppbevaringsforhold: emballasje og klima (temperatur og luftfuktighet). Arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene ble også bedt om å klassifisere det materialet de hadde etter følgende kategorier: portretter, avis/blader, jordbruk, industri, handel, finans, kultur, idrett, friluftsliv, hus/hjem/familie, skole, barndom og annet. Det skulle klassifiseres i følgende tidsperioder: 1840-1880, 1881-1920, 1921-1945, 1946-1960, 1961-2000 og 2001-2018. Og sist, men ikke minst fylle ut om det var direkte positiv, negativ/dias, papirkopi eller digital fil.

Opplysningene er relevante for bevaringsplanen, men spørsmålene viste seg å bli for omfattende for arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene. Det er derfor vanskelig å kunne lage en grundig vurdering av hvilke fotografisamlinger som finnes i Akershus i denne analysen. Samtlige arkivdepoter og arkivdepotinstitusjoner samler inn foto og har fotosamlinger. I tillegg har Enebakk historielag fotosamling. Flere lag og foreninger låner bilder av privatpersoner, skanner dem og returner original til utlåner. Dette kompliserer rettighetene til bruken av bildet samt vurderingen om bildet kan anses å faktisk være en del av samlingen, eller må anses å være en kopi.

MiA er regional ansvarlig fotobevaringsinstitusjon for Akershus og har derfor et særskilt ansvar for dette fagfeltet i Akershus. Det er ca. 5,2 millioner fotografier i samlingen som fordeler seg på i overkant av 30 forskjellige samlinger. Noen er små (ca. 200 bilder), andre er store (ca. 2,2 millioner bilder). Materialtypene varierer fra de eldste daguerreotypiene til digitalt skapte fotografier. I antall/volum dominerer acetatnegativer. Tilstanden er varierende. Det er ca. 130 000 bilder som er digitalisert og ligger på server, mens det er registrert 120 000 fotografier i Primus. MiA har 58 500 bilder publisert på digitalt museum, av dette estimeres 4000 å være digitalt skapt (det vil si at originalen er digital). MiA har arbeidet systematisk og over lang tid med å digitalisere fotosamlingene. Det er en løpende faglig og ressursmessig vurdering hvilke deler av samlingene som skal digitaliseres. Portretter, høytider som dåp, konfirmasjon, bryllup har ikke høy prioritet. I fotografisamlingene og avisarkivene er det mange duplikater og disse har derfor ofte lavere kulturhistorisk verdi. I tillegg kommer utfordringen med tillatelser til publisering av og bruk av fotografiene. Dette har blitt enda viktigere med innføringen av GDPR-direktivet og ny lovgivning innenfor personvern.

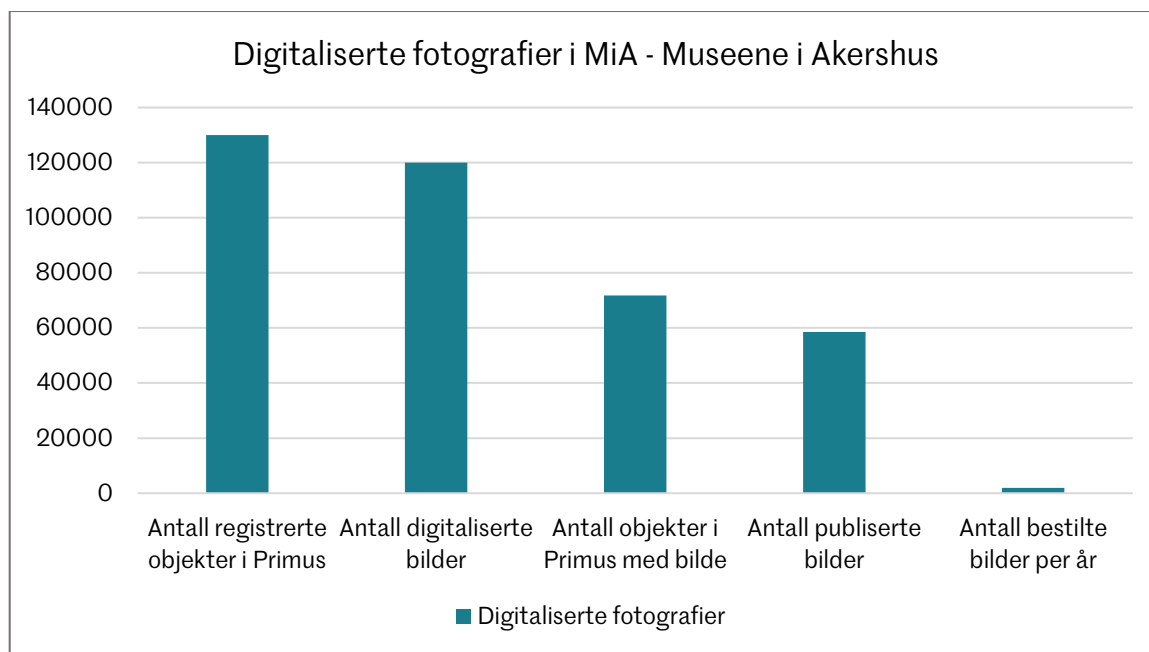
For å kunne drive profesjonelt med fotobevaring er følgende viktig:

- Gode oppbevaringsforhold for materialet (egnet emballasje og klimastyrte magasiner).
- Gode rutiner for håndtering av materialet.
- Utstyr til digitaliseringen som gjengir det analoge materialets kvaliteter, og tillater effektiv arbeidsflyt. En revidering av MiAs digitaliseringsutstyr skjer desember 2018 – januar 2019.
- Sikker langtidslagring av digitalt materiale innenfor et profesjonelt IT-miljø.
- DAM-system (Digital asset management systems, et skybasert system for bedrifter) hvor metainformasjon kan knyttes til objektene på en effektiv måte.
- God publiserings- og salgskanal for det digitale materialet.
- Kontinuerlig oppfølging av den digitale samlingen, henvendelser fra publikum etc.
- Kompetanse til å gjennomføre alle punktene ovenfor med høy grad av effektivitet og nøyaktighet.

MiA har gjennom lang erfaring opparbeidet gode rutiner og systemer for punktene ovenfor, og arbeidet gjøres med profesjonelt utstyr etter nasjonale standarder og retningslinjer. Imidlertid er utfordringene med etterslep minst like stort i MiA som andre steder.

Det ble utarbeidet en digitaliseringsplan i 2006, og denne er gjennomført iht. til prioriteringer og metode. Hovedprioriteringen i planen var en helhetlig digitalisering av Widerøearkivet og kommunearkivet (innsamlet materiale reprofotografert fra 1980-tallet). Museets største fotosamling på den tiden var Barkaldsamlingen, med ca. 600 000 negativer. Denne samlingen ble ikke prioritert, først og fremst fordi hoveddelen av arkivet ble vurdert til å ha lav kulturhistorisk verdi.

Blant andre større samlinger som allerede har blitt digitalisert, er Mathiesen-samlingen og et stort antall bilder for UHB-samlingen. Det arbeides kontinuerlig med å ytterligere digitalisere fotografier fra UHB samlingen. I tillegg gjøres det kontinuerlig arbeid med digitalisering av Østlandets blads bildearkiv, Per Erik Nilssens samling, og mindre samlinger og kulturhistoriske bilder som kommer inn i forbindelse med prosjekter¹. Samlingene er tilgjengelig for publikum på digitaltmuseum.no.

Figuren viser digitaliserte foto hos MiA pr. sommeren 2018.

Oppsummert viser arbeidet med bestandsanalysen at det er samlet inn mye fotografier, men at det trengs en egen kartlegging for å få oversikt over mengden bilder i Akershus.

6.3 Lyd og film

Tilsvarende som for foto ble det for mye for arkivdepotene og arkivdepotinstitusjonene å fylle inn skjemaet om lyd. MiA har også en stor samling lyd, det meste er intervjuer utført i forbindelse med dokumentasjons-, utstillings- og forskningsprosjekter.

I 2018 mottok Nasjonalbiblioteket statlige midler for å gjennomføre en kartlegging av audiovisuelt materiale i museer, bibliotek, arkiv og private samlinger. Kartleggingen skal kunne ut i en plan for digitalisering av audiovisuelt materiale. Resultatene av kartleggingen skal være klart våren 2019. Denne kartleggingen dekker imidlertid ikke alle arkivdepoter i Akershus.

I bestandsanalysen ble arkivdepotene/arkivdepotinstitusjonene bedt om data for lydarkiv etter de samme tidsperiodene som for papirarkiv (-1900, 1900-1945, 1946-1975, 1976-2017,

¹ Et eksempel på slike prosjekter er Gjerdrum prosjektet der det ble samlet inn bilder for å lage en bok til bruk i arbeidet med demenspasienter. Et annet eksempel er fotodokumentasjon av Strømmen hvert 10. år. MiA driver aktivt med samtidsdokumentasjon og i den forbindelse brukes foto aktivt.

ukjent). I tillegg ble alle bedt om å oppgi type lagringsmedium: LP, kassett, Mp3, Film, VHS kassett, digital lyd og evt. annet. Dessuten skulle det krysses av om det også fantes en utskrift på papir. Det siste er relevant når det er gjort intervjuer med personer. Det ble også bedt om informasjon om oppbevaringsforhold. De som svarte at de hadde lydmateriale, var Ski lokalhistoriske arkiv, Gjerdrum bibliotek, Nittedal kommune, Raumnes historielag og Bærum bibliotek. Raumnes historielag har kjøpt utstyr slik at de overfører kassetter til digitale filer. Historielaget er i gang med digitaliseringen. Bærum bibliotek har intervjuer på lydbånd og kassetter (totalt 66 timer), som de selv har fått digitalisert i Mp3 format. I en særstilling når det gjelder lyd er Dokumentasjonssenter for folkemusikk i Akershus (se informasjon i ramme i samhandlingsplanen). Dette er imidlertid også å anse i oppstartsfasen og vil skaffe bedre oversikt over samlingene i tiden fremover.

MiA har også en stor lydsamling. Det meste av materialet er intervjuer gjort i forbindelse med dokumentasjons-, utstillings- og forskningsprosjekter. Lagringsmedium for dette er i hovedsak MC kassetter. Noe er lydbånd, noen minidisketter og VHS. Det er et stort behov for å få digitalisert dette materialet. I tillegg har MiA en rekke intervjuer på digitale filer, der opptakene er gjort digitalt.

Mye lydmateriale er i stor fare for å forringes. Spesielt utsatt er CC (Compact Cassette) og DAT (Digital Audio Tape) kassetter. Den første ble introdusert på 1960-tallet, har analog lyd og er basert på magnetbånd. Sistnevnte er digital lyd som kom på markedet på 1980-tallet utviklet av Sony. Magnetbånd ble imidlertid raskt utkonkurrert av CD (Compact Disc) og senere DVD`er (Digital Video Disc). Heller ikke disse har vist seg som egnet lagringsmedium. Sist, men ikke minst, finnes mange intervjuer på disketter. Disse var svært lite holdbare (i plast) og med lav lagringskapasitet. De gikk ut av bruk i 2011. Endring av programvare gjør at de i tillegg vanskelig lar seg avlese i dag uten spesialutstyr.

Vestfoldmuseene har bygget opp et lydstudio. Det er naturlig å tenke fremtidig samarbeid om nettopp det å få sikret analoge filer til digitale filer. De som oppga at de hadde lyd, hadde disse oppbevart samme sted som resten av arkivet. Det er dermed ikke sikret under klimatiske egnede forhold. Digitalisering krever imidlertid både kompetanse og utstyr for å sikre godkjent standard.

Når det gjelder film, finnes samme utfordring med for eksempel VHS (Video Home System) kassetter (magnetiske bånd med plasthylser). VHS kom på markedet på slutten av 1970-tallet og ble mye brukt. Dermed finnes det også mye av dette i arkivene i likhet med lydkassetter.

Lydfiler skapt i forbindelse med intervjuer har også betydelige GDPR utfordringer. Bruken av disse i annen sammenheng enn den de er skapt i, kan vise seg å være vanskelig. I tillegg inneholder disse ofte personopplysninger som må sikres.

Uten å kunne gå i dybden på lyd materialet, er det uten tvil et stort behov for å lage et eget prosjekt der det inngår å få digitalisert lyd som i dag er på formater som ikke kan langtidsbevares og dermed ikke sikret for ettertiden.

7.0 Samfunnsanalyse

av historiker Åsmund Svendsen

7.0 Samfunnsanalyse Akershus

7.1 Om samfunnsanalysen

Denne samfunnsanalysen tar for seg hovedtrekk ved den historiske utviklingen i Akershus fylke i tiden 1850 til 2010-årene. Akershus er et lite fylke, geografisk sett landets fjerde minste. Akershus er tradisjonelt delt i regionene Nedre og Øvre Romerike, Follo og Vestregionen (Asker og Bærum). Selv om det i dag er til dels store sosiale, økonomiske og kulturelle forskjeller mellom regionene, har Akershus historisk sett mange felles hovedtrekk. I denne analysen vil det derfor bli lagt stor vekt på hovedtrekk som er felles for fylket, selv om det også vil bli pekt på særtrekk ved regionene.

Samfunnsanalysen skal ikke forstås som en fullverdig og fullstendig framstilling av alle sider ved fylkets og regionenes historiske utvikling. Teksten må forstås som et redskap til bruk for de enkelte arkivdepotinstitusjoner og frivillige lag som kartlegger og sikrer privatarkiver. Problemstillingene og tematikken som reises, kan bidra til å skape gode innsamlingsstrategier for sikring av privatarkiver på lokalt nivå.

7.2 Kommunal sektor som et samfunnsfelt

Gitt den myndighet og den makt offentlige myndigheter har i samfunnet, er det verd å minne om den kommunale grunnstrukturen i Akershus.

I dag (april 2018) er det 22 kommuner i fylket, et tall som vil bli redusert til 19 etter kommunereformen som blir gjeldende fra 1.1.2020. Følgende endringer vil da skje: Rømskog i Østfold slås sammen med Aurskog-Høland; Oppegård og Ski slås sammen til Nordre Follo; Asker slås sammen med Buskerud-kommunene Røyken og Hurum; Fet, Skedsmo og Sørum slås sammen til Lillestrøm kommune. Samtidig vil Akershus fylkeskommune bli slått sammen med Østfold og Buskerud til den nye Viken fylkeskommune.

Fylket har historisk sett først blitt preget av kommunedelinger, deretter av kommunesammenslåinger og grensejusteringer (en oversikt over kommuneendringer finnes i Dag Juvkam: Historisk oversikt over endringer i kommune- og fylkesinndelinger. SSB/Oslo 1999). Fra 1837 til mellomkrigstiden økte antallet kommuner nasjonalt gjennom kommunedelinger. Den siste delingen i Akershus skjedde i 1931, da Ski ble skilt ut fra Kråkstad som egen kommune. Fra 1943 og til i dag har utviklingen gått mot kommunesammenslåinger. Endringene i kommunestruktur rundt midten av 1900-tallet var del av en større nasjonal utvikling. Etter andre verdenskrig var det et press fra statlige myndigheter for å skape større landkommuner, og et press fra bykommuner for å utvide grensene på bekostning av nabokommunene.

I prosessen med endringer av kommunekartet i 1960-årene forble Vestregionen med Asker og Bærum uendret. I Follo førte endringene til at de tre tidligere by- eller ladestedkommunene Drøbak, Hølen og Son ble innlemmet i sine nabokommuner. På Romerike førte endringene til at tidligere selvstendige landkommuner ble slått sammen til større enheter. Blaker og Sørum ble til Sørum, Skedsmo og Lillestrøm ble til Skedsmo. Videre ble Eidsvoll og Feiring slått sammen til Eidsvoll. Mest radikalt var justeringene i den store skog- og vassdragsregionen Aurskog Høland. Mellom 1919 og 1924 ble dette området delt i fire landkommuner, men i 1966 ført sammen til én storkommune, Aurskog-Høland.

Når det gjelder grensejusteringer i Akershus, er dette en prosess som først og fremst har preget forholdet mellom Oslo og den gamle Akershuskommunen, Aker. På 1800-tallet er det særlig verd å merke seg to justeringer, justeringene av grensen i 1859 og 1878. Justeringene førte til at henholdsvis 9500 og nær 19 000 mennesker skiftet hjemkommune og ble innbyggere i Kristiania. Justeringene var uttrykk for byveksten i Kristiania på 1800-tallet. Den mest radikale endringen av grensene mellom Oslo og Akershus var sammenslåingen av Aker og Oslo i 1948, noe som skapte dagens grenser mellom hovedstaden og fylket.

Kommunene har i dag sentrale roller som myndighetsutøver, som tjenesteyter og som innkjøper. Sentrale samfunnsprosesser spiller seg ut i grenselandet mellom det kommunale, det private næringsliv og frivillig sektor. Kommunale arkiver vil kunne dokumentere dette grenselandet. I tillegg er det viktig å sikre arkiver skapt av tjenestetilbyderne selv, det vil si frivillig sektor og det private næringsliv som produserer og selger produkter og tjenester til det offentlige. Eksempler på slike tjenester vil finnes innen oppvekst og kultur (barnehager, pedagogisk tjenester, selvstendige kulturoperatører), drift, anlegg, eiendom og transport (anleggsvirksomhet, brøytemannskap, vaktmestertjenester, busselskaper) og innen helse- og omsorgsfeltet (privatdrevne sykehjem og barnevernstjenester). I en tid med økt konkurranseutsetting av offentlige tilbud er det viktig å sikre dokumentasjon fra disse prosessene.

7.3 Befolkningsutviklingen i Akershus

Folkevekst og migrasjon er sentrale prosesser som forandrer samfunnet og som bør dokumenteres. I 1865 var befolkningen i Akershus på drøyt 88 500 individer, et tall som passerte 100 000 før 1914, 200 000 på midten av 1950-årene, 300 000 i 1969, 400 000 i 1988 og 500 000 på begynnelsen av 2000-tallet. Fra 1997 til 2017 vokste befolkningen i Akershus med 35,4 prosent, om lag det samme som i Oslo og langt over landsgjennomsnittet som var på knapt 20 prosent. I dag (2018) er folketallet på 614 000, noe som gjør Akershus til det nest mest befolkete fylket i landet, etter Oslo. Statistisk sentralbyrå forventer at folketallet i Akershus skal øke til et sted mellom 710 000 og 800 000 innbyggere i 2040 (alle tall er hentet fra SSB).

Folkeveksten på 1800-tallet endret vekten mellom fylkets regioner, befolkningsmessig. Vestregionens andel av Akershus' befolkning gikk fra under 10 prosent i 1865 til over 20 i 1920-årene. I 2000 bodde litt over 30 prosent av Akershus befolkning i Vestregionen, flest i Bærum. Fra 1850-årene mot 1914 flyttet befolkningen fra skog- og jordbruksbygder mot kyst, tettsted og by. Typisk nok var dagens Aurskog-Høland det mest folkerike område på Nedre Romerike i 1865, i dag er den befolkningsmessig kun den fjerde største kommunen i regionen. Et tilsvarende bilde kan man se i Follo, hvor Ski og Oppegård vokste mer enn andre kommuner i Follo fra 1960-årene.

Økningen i folketall etter 1945 må forklares med fødselsoverskudd og overskudd av innflyttere til Akershus. Innflyttingen har talt mest. Fra 1945 til 2010-årene var det kun i tre perioder innflyttingen var mindre enn fødselsoverskuddet: slutten av 1950-årene, fra 1973 til 1979 og fra 1988 til 1995. I hele perioden hadde likevel Akershus overskudd av innflyttere. Dette er ikke overraskende: tiårene etter 1945 var nasjonalt preget av store endringer i befolkningsmønsteret. Akershus hadde allerede i 1920 blitt landets nest mest folkerike fylke, etter Oslo. Dette ble forsterket etter 1945 og var et uttrykk for sentralisering og urbanisering generelt i Norge, og i Akershus spesielt. Mennesker flyttet fra utkant til sentrale strøk og fra Nord-Norge, Vestlandet og det indre Østlandet til regioner rundt Oslofjorden. Prosessen ble kalt «den store flyttesjauen» og hang sammen med strukturendringer i jordbruk og fiske som drastisk reduserte behovet for arbeidskraft i primærnæringene som tradisjonelt var knyttet til landsbygda. I stedet økte andelen mennesker som arbeidet i industrien og tjenesteytende næring eller som jobbet hjemme. Perioden etter 1945 var den klassiske tiden for husmoren, den hjemmearbeidende kvinnen.

Hovedårsaken til befolkningsveksten i Akershus fra 1990-årene til i dag er innvandring til Norge (alle tall om befolkningsutvikling 2002 til 2017 er hentet fra Akershusstatistikk 2/2017: Tall og fakta om befolkningen i Akershus. Utgitt av Akershus fylkeskommune). I 2017 var andelen av befolkningen i Akershus som enten var innvandret selv eller norskfødte med innvandrerforeldre, nær 20 prosent. I 2002 var det samme tallet nær åtte prosent. Fordelingen på regionene av det som kan kalles en innvandrerbefolkning, endret seg: i 2002 var denne størst i Vestregionen mens den i 2017 var størst i Nedre Romerike (22,4 prosent). Størst vekst i innvandrerbefolkning etter 1997 fant man i Lørenskog, Skedsmo, Ullensaker og Nannestad.

Landbakgrunn for innvandrerbefolkningen er sammensatt: Den største gruppen har bakgrunn fra Polen, etterfulgt av Pakistan, Sverige og Litauen. Ser man kun på innvandrere, altså mennesker som er født i utlandet av foreldre med utenlandsk statsborgerskap, har flest innvandrere bakgrunn fra Polen. Ser man på norskfødte innbyggere i Akershus med innvandrerforeldre, har flest bakgrunn fra Pakistan (Akershusstatistikk 2/2017: 11ff). Akershus er sammen med Oslo et kjerneområde for den nye innvandringen til Norge etter 1970.

Det å kartlegge økonomiske, sosiale og kulturelle endringer knyttet til innvandring og ulike innvandringsgrupper er viktig. Også i tidligere tider har Akershus blitt preget av innvandring, som innvandring av skogfinner til Krokskogen på 1600-tallet og innvandring av svenske arbeidsfolk til Follo og Stor-Oslo fra 1880-årene av. Innvandringen etter 1970 skapte diasporamiljøer i Akershus med særegne historier, tradisjoner og kulturer. Innvandring gjenspeiles blant annet i et større spekter i religiøs tilknytning, og viser seg i opprettelsen av moskeer, som Al-Noor Islamic Center i Bærum (opprettet 1983) og vekst og opprettelsen av flere menigheter i Oslo katolske bispedømme (Den katolske kirke). Samtidig vil innvandring prege idrettslivet. Innvandrergrupper bringer med seg idretter som tradisjonelt ikke har hatt fotfeste i Norge. Et eksempel er cricket, som er en stor sport i Pakistan som i dag er representert med sju klubber i Akershus (<http://www.cricketforbundet.no/klubbene/klubber>). Innvandring har også preget forretningslivet og dagligvarehandelen, med etablering av flere innvandrereide kiosker, grønnsaksbutikker og spesialforretninger.

En inngang til det religiøse og etniske mangfoldet i Akershus er å kartlegge foreninger i regionene og kommunene. I Lørenskog har kommunenes kulturtjeneste organisert nettsiden Lørenskogportalen, hvor man også finner en oversikt over lag og foreninger i kommunen. Flere foreninger springer ut av ulike etniske grupperinger som er representert i Lørenskog (<http://www.lorenskog-kultur.no/lorenskogportalen/list>).

Et etnisk mangfold vil avleire seg i religiøse forsamlinger, lag og foreninger. Det er likevel ikke sikkert at det skjer. Framvekst og etablering av egne etniske miljøer i et samfunn vil like gjerne avleire seg i uformelle miljøer som ikke skaper arkiver. Skal et etnisk og kulturelt mangfold i et samfunn dokumenteres, må arkivdepoter velge andre og mer aktive strategier enn passiv innsamling av arkiver. Mulige strategier vil være å selv skape dokumentasjon i form av intervjuer, og ved innsamling av private brev, film, bilder m.m. Å gjennomføre et slikt prosjekt er krevende og vil best kunne skje som selvstendige prosjekter, gjerne i samarbeid med nasjonale fagmiljøer.

7.4 Akershus som et samferdselsfylke

Et spesielt trekk ved Akershus i fortid og nåtid er de mange kommunikasjonsårer gjennom fylket. Dette har historisk sett bundet fylket sammen med hele Sør-Norge. Med kommersiell flytrafikk fra 1930-årene ble fylket knyttet direkte til Nord-Norge og til utlandet. Oslo lufthavn Gardermoen er i dag Norges port til verden og verdens port til Norge.

Allerede før introduksjonen og utbredelsen av moderne transportteknologi var regionene i Akershus preget av gjennomfartsårer. I 1814 gikk det elleve kongeveier gjennom Akershus. Dette var opparbeidede kjøreveier (Den fredrikshaldske kongevei gjennom Follo mot København, Den bergenske kongevei over Krokskogen mot Bergen, Den vingerske kongevei forbi Kløfta mot Kongsvinger og Sverige, Den trondhjemske kongevei gjennom Romerike mot Gudbrandsdalen og Trondheim).

Transport over land fram til slutten av 1800-tallet krevde tjenester i form av skyss, dvs. at bønder sørget for å stille med hest og skyssreisende et stykke på vei etter et bestemt system. Skyssystemet var regulert ved lov. Gjennom lovgivning på 1800-tallet ble det opprettet skyssstasjoner, gjerne med gjestgiverier. Dette var kommunikasjonsmessige sentralsteder i Akershus. De mange veiene og den sterke etterspørselen etter skyss på 1800-tallet førte til et høyere hestehold i deler av Akershus enn landsgjennomsnittet. Med økende trafikk på slutten av 1800-tallet ble de eldre veiene lagt om, som hovedveien gjennom Bærum mot Bergen (over Sollihøgda i 1860-årene) og veien sørover gjennom Follo, som ble lagt om vestsiden av Gjersjøen i 1860-årene. Med bilismens framvekst fra 1960-årene ble riksveiene gjennom fylket utbygd til motorveier. Landets første firefelts motorvei ble bygd i Skedsmo, åpnet 1964. Fra 1965 skiftet numrene på hovedveiene gjennom Akershus til E6 og E18, dagens hovedveier gjennom fylket.

Med utgangspunkt i regionens lokale behov for transport av tømmer fra Akershus/Hedmark til Oslo ble Norges første jernbane åpnet mellom Oslo og Eidsvoll i 1854. Skog- og brukseiere i Oslo kjøpte tømmer fra det indre av Østlandet. Å få tømmeret fraktet til sagene i Akerselva var et problem. I lang tid ble tømmeret fraktet med hest fra Lillestrøm og Strømmen til Oslo. Strømsveien var da en av Norges mest trafikkerte veier. Hovedbanen fra 1854 medførte avvikling av denne trafikken. I 1862 åpnet Kongsvingerbanen fra Lillestrøm mot Kongsvinger, med forbindelse videre mot Sverige. Også denne var motivert av behovet for frakt av tømmer. I 1872 ble Drammensbanen åpnet mellom hovedstaden og Drammen, med stasjoner i Aker, Bærum og Asker. I 1879 ble Smålensbanen (Østfoldbanen) gjennom Follo åpnet. Fra Ski fikk Smålensbanen to løp, et østlig løp mot det indre av Østfold og et vestlig løp linje mot Moss. I 1902 ble Gjøvikbanen åpnet gjennom Nittedal. Fra 1896 ble Urskog-Hølandsbanen mellom Sørumsand og Skulerud i Høland utbygd. Banen ble overtatt av NSB i 1947 og nedlagt i 1960. Banen var smalsporet av 3. klasse og ble derfor kalt Tertitten. Tertitten var en viktig turistrute, med korrespondanse med rutebåttrafikken i Haldenvassdraget. I dag er en mindre del av strekningen museumsbane.

Fra 2000-tallet ble jernbanenettet i Vestregionen modernisert, med ny Askerbane fra 2011. Per dags dato bygges den nye Follobanen i regi av Bane Nor. Banen skal gå i tunnel fra Oslo S til Ski, hvor det bygges en ny stasjon. Mer enn 100 selskaper, mange private, med over 1600 arbeidstagere er involvert i byggingen. Det å sikre dokumentasjon etter slike prosjekter er viktig. I forbindelse med bygging av Oslo lufthavn Gardermoen i 1990-årene ble høyhastighetsbanen Gardermobanen anlagt, åpnet for trafikk 1998/1999. Flytoget drives av et privat selskap.

Akershus har vært et senter for kommersiell flytrafikk i Norge gjennom store deler av 1900-tallet. I 1912 ble Kjeller flyplass anlagt ved Lillestrøm, i dag en militær flyplass, men med privat bruk. På Kjeller var det tidlig et flyindustrielt miljø, med produksjon og vedlikehold av fly,

senest militært materiell. Mellom 1939 og 1998 lå Oslos hovedflyplass på Fornebu i Bærum kommune. I samme periode ble Gardermoen, beliggende i Ullensaker og Nannestad kommune, utviklet som flyplass, primært som militær flyplass, men fra 1950-årene også som avlastningsbane for Fornebu. I oktober 1998 ble Fornebu nedlagt og Gardermoen omgjort til Oslos hovedflyplass alene. Ombyggingen av Gardermoen til ny hovedflyplass krevde omfattende nybygg i tiden fra 1994. Oslo lufthavn hadde (Fornebu) og har fortsatt (Gardermoen) stor nasjonal og regional betydning. I dag (2018) jobber det rundt 15 000 mennesker ved flyplassen, fordelt på mer enn 100 selskaper som igjen er fordelt på en rekke bransjer (<https://avinor.no/konsern/flyplass/oslo/om-oss/om-oslo-lufthavn-as/om-oslo-lufthavn>).

7.5 Jordbruksfylket Akershus

Samtlige regioner i Akershus er historisk sett preget av store og fruktbare jordbruksarealer, unike i Norge. I samtlige regioner i Akershus finner man store gårder og vide kulturlandskap. Dette ser man særlig i søndre Follo med Vestby og Ås, i sentrale deler av Asker og Bærum, i jordbruksbeltet øst for Romeriksåsene, og langs Glomma og Vormå. Siden midten av 1800-tallet har jordbruket historisk sett gått igjennom to store endringsprosesser, først det såkalte store hamskiftet fra 1850-årene til 1920-årene, preget av mekanisering, organisering og markedstilpasning, og dernest det såkalte andre hamskiftet med sentralisering og effektivisering fra 1950-årene. Begge prosesser førte til nedgang i tallet på mennesker som hadde jordbruket som levebrød.

Endringene fra midten av 1800-tallet kan omtales som jordbrukets tilpasning til et framvoksende pengemarked. Hva lå til grunn for endringene? Urbaniseringen skapte et større pengemarked i byene, først og fremst i Oslo. Utbygging av bedre kjøreveier og jernbane førte til en sammenkobling mellom grendelag og et større marked. Migrasjon fra bygda, enten til byene eller til utlandet, førte til færre mennesker på bygda, tap av arbeidskraft og økte arbeidslønninger. Dette førte til at bønder effektiviserte og mekaniserte jordbruket. I tillegg ble jordbruket mer av et forretningsjordbruk. Omleggingen preget tre felt: ved omlegging i produksjon fra korn til kjøtt og melk, med mindre åker og mer eng for gressproduksjon; ved etablering av organisasjoner for felles økonomisk opptreden som brennerier, meierier, ysterier, innkjøpslag, feavlslag, damptreskelag; ved innføring av ny teknologi som separator, slåmaskin, treskemaskin, hesteriver.

I en framstilling av jordbruket i Akershus må man huske på at landsbygda på midten av 1800-tallet var et klassesdelt samfunn. En indikator på ulikhet på 1800-tallet er tallet på husmenn sett i forhold til tallet på selveiende bønder, da hovedskillet sosialt sett på bygda gikk mellom disse to gruppene. I 1865 var det i Asker/Bærum og Follo 1561 selveiende bønder mot 1062 husmenn, på Nedre Romerike 1754 selveiende bønder mot 1776 husmenn, på Øvre Romerike 2364 selveiende bønder mot 1777 husmenn (alle tall hentet fra

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf, tabell nr. 6). De høye tallene for husmenn illustrer det klassesdelte bygdesamfunnet i Akershus på midten av 1800-tallet.

Jordbruket i Akershus ble tidligere enn andre bygdelag i landet trukket inn i en voksende pengeøkonomi. Flere bygdelag i Akershus hadde relativt sett enklere tilgang til større markeder (Oslo) enn andre bygdelag. Jordbruket i Akershus var tidlig ute med å rette seg mot et marked. Dette fikk ikke utslag i antall meierier, hvor man i 1885 ikke fant mer enn 15 stykker i Akershus (mot 34 i Østfold og 30 i Hedmark), men det fikk utslag i mekanisering av jordbruket, hvor Akershus var på topp nasjonalt i 1885 (med 1505 slå- og skuronnmaskiner og 56 damptreskemaskiner registrert. Tall er hentet fra https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_054.pdf. Tabell 5 og tabell 9).

Strukturendringene i jordbruket fra 1950- til 1970-årene var mer radikale enn endringene på 1800-tallet. Heltidsbonden ble erstattet av deltidsbonden. Jordbruksproduksjonen minket likevel ikke. De store endringene kan forklares med politikken. Produksjonen i landet skulle sees under ett: Landet ble delt i storfeområder og kornområder. Dette ble kalt kanaliseringspolitikken. For Akershus' del innebar dette omlegging fra kombinert korn-, potet-, melke- og storfeproduksjon til kornproduksjon.

Landskapet ble fra 1950-årene preget av sammenhengende åker, ikke blanding av åker, beite og eng, som hadde vært dominerende fra 1870-årene til 1950-årene. På Romerike førte dette til bakkeplanering, som økte arealet, men som også ødela et eldre landskap med ravedaler og småbakker. I 2016 var Akershus det fylket i landet med størst areal brukt til korndyrking, etterfulgt av Østfold (SSB: Korn i alt. Fylke. 2018.01.29. Tall fra statistikkbanken). Når det gjaldt antall storfe, lå de samme fylkene nesten nederst (SSB: Husdyr etter region. Fylkestall. 2018.05.06. Tall fra statistikkbanken).

Tall for 2017 viser at det da var 2053 jordbruksbedrifter i Oslo/Akershus (<https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/stjord/aar>; Oslo og Akershus er ført sammen i denne statistikken). Antall sysselsatte i jordbruket bosatt i Akershus var lavt, 1256 personer i 2017 (<https://www.ssb.no/statbank/table/09315/tableViewLayout1/>). Nasjonalt sett lå Oslo/Akershus på 12. plass målt i antall jordbruksbedrifter. På den annen side disponerte relativt sett mange jordbruksbedrifter i Oslo/Akershus mye jord, hele 470 bedrifter disponerte over 500 da mark i bruk, noe som var mest i landet. Kort sagt: I Akershus var det færre men større bruk sammenlignet med landet ellers. Når det gjelder dyrehold, var ikke jordbruket i Akershus tømt for husdyr i 2017: Her fantes bruk med storfe, sau, svin, verpehøner og slaktekyllinger. Likevel var ikke Akershus fylket med flest husdyr, med ett unntak: hester. Her var Akershus (slått sammen med Oslo i statistikken) på topp nasjonalt. Forklaringen må man bare gjette seg til: Er utbredelsen av hestehold knyttet til rekreasjon og idrett, større i Akershus enn i andre fylker?

7.6 Skogbruket i Akershus

Den andre store, tradisjonelle primærnæringen i Akershus har vært skogbruket. Akershus er fortsatt preget av store skogsområder. Akershus' største kommune, Aurskog-Høland, er i stor grad preget av utmark, skog og hei. Også Vestregionen har sine skoger, som Vestmarka i Asker/Bærum, Bærumsmarka. Romeriksåsene i Romerike er et stort sammenhengende skogsområde, noe også åsene øst for Vorma mot Hedmark er. Nordre Follo (Oppegård og Nesodden) samt området vest for Øyeren (Rælingen og Enebakk) er preget av skog og utmark.

Skogbruket har historisk sett spilt en svært viktig rolle i Akershus. Fra 1600-tallet til begynnelsen av 1800-tallet var skogbruket i fylket kontrollert av byborgere, først og fremst det såkalte Christianiapatrisiatet. Bernt Anker på Frogner, Peder Anker på Bogstad, John Collett på Ullevål og Haagen Mathiesen på Linderud inngikk i dette nettverket. Store deler av dagens skog i Akershus er allmenning som forvaltes av kommunene. Videre har man to store, private skogeiere i fylket: Løvenskiold-Vækerø, som eier skog i Asker, Bærum og Nittedal, samt Mathisen-Eidsvold Værk, som har flesteparten av sine skogeiendommer i Hurdal, Nannestad og Eidsvoll. Skogeierne har hele tiden vært engasjert i sagbruksnæringen, også disse to grunneierne. Løvenskiold-Vækerø samlet fra 1960 sin sagbruksvirksomhet i et nytt sentralt sagbruk på Fossum ved Bogstadvannet. Selskapet fusjonerte i 2004 med det Larvik-baserte Bergene Holm. I 2012 ble sagbruket på Fossum avviklet. Løvenskiold-Vækerø ønsker å utvikle Fossum til boligformål (https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Fossum_Bruk). Også Mathisen-Eidsvold Værk driver eiendomsutvikling og har per i dag flere utviklingsprosjekter på Romerike, konsentrert rundt Hurdalssjøen og Eidsvoll (<https://mev.no/eiendom/naeringslokaler/>).

Skogene er preget av århundrer med næringsvirksomhet. I skogene i Akershus er det flere eldre skogkoier som vitner om eldre tiders skogbruk. Fra midten av 1900-tallet ble skogbruket mekanisert, noe som førte til færre skogbruksarbeidere. Skogsdrift ble drevet mer intensivt, og hogst foregikk som flatehogst. Mekaniseringen av skogsdriften fremmet anleggelsen av skogsbilveier i skogene i Akershus.

Vassdragene var fra gammelt av preget av skogbruksnæringen, brukt til fløting siden senmiddelalderen. Fram mot 1980-årene ble tømmer fløtet ned vassdragene for transport til sagbruk og treforedlingsbedrifter. Romerike er preget av to store elver, Glomma og Vorma, som flyter sammen ved Nes i Nes kommune. Glomma renner ut i Øyeren mellom Fet og Rælingen og videre sørover mot Østfold. Fløting var arbeidsintensivt, en sentral attåtning for jordbrukere og en næring som krevde organisering og investeringer i større anlegg. Vorma og Glomma bar preg av dette. Fram til 1861 var det et stort lenseanlegg ved Bingsfoss i Sørumsund, men anlegget ble tømmerlager med bygging av Kongsvingerbanen. Fetsund lense ble etablert i 1861 på nedsiden av jernbanebroen. Her var det drift fram til 1985 da fløtingen ble avviklet. Ved Fetsund lense ble tømmer sortert for transport vannveien til sagene i Akershus

og til sagene ved utløpet av Glomma (Sarpsborg og Fredrikstad). Fetsund lenser er i dag museum og del av Museene i Akershus. Mangenvassdraget i Aurskog-Høland var fra 1840-årene knyttet til Haldenvassdraget gjennom Soot-kanalen, anlagt av Saugbrugsforeningen, nå Norske Skog, i Halden.

7.7 Akershus og kystsamfunnet

Selv om Akershus primært var preget av jordbruk og skogbruk, var deler av fylket orientert mot kysten. Dette gjelder i første rekke Follo og Vestregionen med Asker og Bærum. Her hadde man bygder og grender som lå ned mot Oslofjorden.

Et uttrykk for fjordens næringsmessige betydning er oppkomsten av fiskerier. I Folketellingen i 1865 talte man opp 314 personer som levde av fiske i Akershus (https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf. Tabell 6.b). I Bunnefjorden hadde gårder fra eldre tid fiskerettigheter langs fjorden. Lakse-, torse- og makrellfiske var viktig. Makrell ble gjerne tatt med vad, dvs. fiskegarn festet på land og trukket med båt rundt en fiskestim. Også isfiske var vanlig. Mot 1900 var brislingfisket sentralt, likeså rekefiske fra 1890-årene. Kristiania bød på et framvoksende marked fra midten av 1800-tallet for fiskere på Nesodden og langs Vestfjorden. I nyere tid har Son vært et sted for fiskerier, med fiskemottak i regi av Fjordfisk.

En viktig næring knyttet til Oslofjorden har vært sjøfart. Også den har vært representert i Akershus, men igjen i noe begrenset grad. I 1865 regnet man med en gruppe på 1284 som levde av sjøfart (tallet kombinerer både hovedpersoner og familiemedlemmer. Se https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf. Tabell 6.b). På 1800-tallet utgjorde jekteskipperne et aristokrati blant kystbefolkningen i Bærum og Asker. Jektefrakt, dvs. frakt med skuter på mellom 30 og 50 fot, var vanlig i Oslofjorden fram til slutten av 1800-tallet. Jekteskipperne stod for lokal trafikk i fjorden, men seilte også sørover langs kysten av Sverige og Norge. Det har også vært lokal fergetrafikk i fjorden opp gjennom tiden, blant annet mellom Drøbak og Hurumlandet inntil 2000. I dag er rutebåtene mellom Oslo sentrum og Nesodden den eneste faste, helårlige rutebåten i fjorden.

Drøbak var sjøfartsby på 1800-tallet og fungerte lenge som havneby for Oslo vinterstid da fjorden frøs til. Fram til 1962 var det sjømannskontor i Drøbak, tidligere kalt mønstringskontor, med en historie tilbake til 1803. Hvitsten har vært knyttet til rederiet Fred. Olsen. Ved Lysaker i Bærum holdt rederiet A. F. Klaveness til fra 1907 (fra 1933 i en nybygd kontorblokk, tegnet av arkitekt Magnus Poulsson). I dag holder flere bedrifter knyttet til maritim næring til på Lysaker. Ifølge bransjen selv er Oslofjordregionen, som Akershus inngår i, det nasjonale tyngdepunktet for landets maritime næringer. Oslofjorden er et av landets mest trafikkerte farvann, med gjennomgangstrafikk til og fra Oslo havn. I Akershus selv finner man imidlertid ikke nye, moderne, kommersielle havneanlegg av betydning.

En spesiell næring knyttet til Oslofjorden og kystsamfunnet var på 1800-tallet eksport av naturis. Dette var en relativt stor næring i perioden 1850 til 1950, men med et tyngdepunkt mellom 1890 og 1914. Næringen ble drevet i kombinasjon med andre næringer, gjerne sjøfart og jordbruk, og skapte store inntekter for eierne. Produktet besto i isblokker skåret ut fra naturlige ferskvann og kunstige dammer og eksport sjøveien til markeder i utlandet. På Nesodden og i Asker ble det til sammen bygd rundt 50 dammer. Også fra Drøbak og Follo ble det eksportert naturis. Eksport av is fra Norge og Oslofjorden vokste opp med urbaniseringen i England, et av de store markedene. Næringen forsvant i takt med elektrifiseringen av samfunnet og introduksjon av kjøleteknologi i form av kjøleskap. Per dags dato foregår det et større forskningsprosjekt om naturis-eksport fra Oslofjorden i regi av bl.a. Norsk maritimt museum (se <https://marmuseum.no/fripromidler-til-norsk-maritimt-museum>).

7.8 Industrialiseringen i Akershus – en statistisk oversikt

De store endringene i jordbruket fra 1850 gikk sammen med vesentlige endringer i hva mennesker arbeidet med, hva som ble skapt av produkter og hvordan varer ble produsert. Det er sentralt å understreke at 1800-tallet markerer et gjennomslag for markedstenkning i økonomien og industrialisering av produksjonslivet. Begge er samfunnsomdannende prosesser, som også setter sitt preg på Akershus.

I næringslivet er industrialiseringen blitt tillagt stor vekt når det gjelder å forklare samfunnsendring. Industrialiseringen i Norge er vanligvis knyttet til perioden fra 1840-årene til 1980-årene. I denne perioden gikk den moderne, kapitalintensive industrien, preget av mekanisering og store investeringer, gjennom en rekke faser: Den ble utviklet, den modnet og den ble avvirket i sin gamle form.

Akershus ble tidlig et sentralt industrifylke. I fabrikkteilingen fra 1909, en sentral kilde, går det fram at Akershus var det tredje mest industrialiserte fylke i Norge, etter Østfold og Oslo (https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_147.pdf). Hovedgrunnen til dette var Aker: I Aker lå det 63 fabrikkanlegg med en arbeidsstyrke på nær 5000 personer. Også kommuner som Bærum, Skedsmo, Lillestrøm og Eidsvoll var viktige industrikommuner.

Ser vi på utviklingen av industrien fram til i dag i et fugleperspektiv, er industristatistikken en god kilde. I 1961 sysselsatte Akershus' 586 større industri- og bergverksbedrifter nær 13 800 mennesker. De store næringene var trevare, møbelproduksjon, treforedling, jern og metall, og transportmiddelindustri (ikke skipsbygning). Et slående trekk er den industrielle bredden, med en rekke næringer representert i fylket (https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_xii_121.pdf). Fram mot 1973 ekspanderte industrien, og det ble da talt opp 572 industribedrifter i fylket med over 20 000 sysselsatte. To nye store næringer var næringsmiddelindustri og elektronikk. Lokaliseringsmessig pekte to kommuner seg ut, Bærum og Skedsmo, begge steder med rundt 4500 sysselsatte i industri/bergverk (https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a702.pdf).

Til tross for nedbygging og avvikling av industri etter midten av 1970-årene er ikke industrien borte. I 2017 sysselsatte industrien og bergverksdriften (de to slås ofte sammen i statistikk) rundt 16 000 personer i Akershus. Samtidig er Akershus hjem for rundt 1600 små og store industribedrifter. Kommunene med flest sysselsatt i industri er da Bærum og Asker med over 2000 industrissysselsatte hver. Også i Skedsmo og Nittedal står industrien sterkt, med godt over og noe over 1000 sysselsatte i industrien. Ullensaker har rundt 930 sysselsatte i industrien, men i Follo er det Oppegård med om lag 780 sysselsatte som ligger på topp (all tall fra SSB. Strukturstatikk for industri og bergverksdrift).

I Bærum er det bransjen bygging av skip/oljeplattformer som peker seg ut som stor, noe som betyr at skip konstrueres og planlegges i Bærum, blant annet ved Kværners hovedkvarter på Fornebu, i Asker maskinindustri. I Skedsmo finner man det høyeste tallet innenfor kjemisk industri, mens i Nittedal er næringsmiddelindustrien størst. Det kan forklares med to bedrifter: bryggeriet Ringnes AS' hovedanlegg på Gjelleråsen og isprodusenten Diplom-Is' anlegg på Hagan. Også i Ullensaker er næringsmiddelindustrien sterkt til stede, etterfulgt av maskinreparasjon/installasjon og trelast og trevare. Nesten ingen kommuner er uten registrert industriell virksomhet i dag; Hurdal og Enebakk er unntakene. En typisk landkommune kan også ha et relativt rikt industrimiljø, som Aurskog-Høland med en industrissysselsetting på rundt 550, med grafisk industri og kjemisk industri som de sentrale næringer. I tiden 1999 til 2006 ble dessuten el-bilen Think produsert i Aurskog-Høland.

7.9 Fra brukssamfunn til treforedling

Den moderne industrien i Akershus fra 1850-årene hadde en rik forhistorie. I perioden fra 1600-tallet til midten av 1800-tallet lå det en rekke brukssamfunn i Akershus, som Hurdal Glassverk, i drift fra 1755 til 1896. Også jernverkene var viktige. Akershus markerte den nordlige grensen for jernverk i Norge i førindustriell tid, med jernverk i Asker og Bærum og på Romerike. Deler av Follo lå under cirkumferensen, en nærmere bestemt omkrets rundt jernverket, til Moss jernverk og leverte kull dit fram til begynnelsen av 1800-tallet. Jernverkene bygde på en teknologi hvor jernmalm ble smeltet i en masovn. Foring av masovnene krevde tilførsel av trekull, som ble produsert av bønder i omkretsen rundt jernverkene. Fra og til jernverkene ble det anlagt kjøreveier for transport av malm og ferdige varer. Ved jernverkene, som alle lå på landet, dannet det seg egne brukssamfunn. De norske jernverk ble avviklet fra 1860- og 1870-årene. Årsaken var konkurranse fra utenlandske jernverk som med nye teknikker produserte bedre og billigere jernvarer. Ett jernverk danner et unntak i dette bildet, Bærum jernverk. Driften ble lagt om og verket overlevde fram til 1960-årene.

En annen tradisjonell og stor industriell virksomhet i Akershus var sagbruksnæringen, etablert i senmiddelalderen. Et sentralt sted for sagbruksnæringen var Strømmen, hvor en rekke sagbruk (oppgangssager) lå langs Sagelva fra 1500-tallet. Ferdig skåret trelast ble eksportert over Oslo.

Med liberaliseringen av sagbruksnæringen i 1860 ble virksomheten modernisert og effektivisert. Omdanningen av sagbruksnæringen fra 1860-årene var sentral for industrialiseringen i Akershus. I første rekke ble eldre oppgangssager avviklet, men sagbruksnæringen ble etablert på nye steder i fylket i tråd med introduksjon av ny teknologi. I Skedsmo ble oppgangssagene i Sagelva nedlagt og nye damp-sager etablert på Lillestrøm. I Follo var Hølen og Son eldre sagbrukssentre, i Vestregionen Bogstadvannet og utløpet av Lysakerelva. Også her ble det reist damp-sager etter 1860, som i Son, hvor Son damp-sag lenge var en stor arbeidsplass.

Fra 1880-årene ble en ny næring med basis i fylkets fremste råvare skapt, treforedlingen. Tresliperier, cellulosefabrikker og papirfabrikker ble etablert i Akershus og ble svært viktig for den videre industrialiseringen i fylket. Framveksten av treforedlingsindustrien hang sammen med økt etterspørsel etter papir utover på 1800-tallet og behovet for en ny type råvare til erstatning for kluter/tekstiler å produsere papir av. I 1895 ble det talt sju cellulose- og tresliperier og tre papirfabrikker i Akershus

(https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_305.pdf). I Akershus fant man treforedlingsanlegg som Fladeby Cellulosefabrikk fra 1900, Granfos bruk ved Lysaker i Bærum fra 1869, Hamang papirfabrikk i Sandvika fra 1906, tresliperi og papirfabrikk ved Funnefossen i Nes fra 1875, Enebakk cellulosefabrikk, The Bøhnsdalen Wood Pulp & Paper Mill i Andelva på Eidsvoll, Varå-bruket i Fet og Eidsverket på Bjørkelangen. Mer spesielt var Strømmen trevarefabrikk, etablert 1884, som produserte bygningssvarer og ferdighus. I 1965 regnet statistikere opp ni treforedlingsbedrifter i fylket. Sammen med sagbruksnæringen sysselsatte næringen da nær 1500 personer (https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a179.pdf). Treforedlingsindustrien i Norge, og i Akershus, ble kraftig redusert i 1970-årene. I 1981 ble de to papirfabrikker i Bærum lagt ned, Hamang papirfabrikk (Sandvika) og Granfos Brug (Lysaker). I dag er treforedlingsindustrien borte fra fylket, med unntak av lokale sagbruk som skjærer tømmer til lokalt og regionalt bruk.

7.10 Industrien i Akershus – lokale variasjoner

Hvor fant industrialiseringen i Akershus sted? I første rekke skjedde det i stor grad i landkommunene, ofte et stykke unna byer og etablerte tettsteder. I neste omgang, i det som kan kalles en fase to i industrialiseringen, ble det reist industri i de nye tettstedene som vokste opp rundt stasjonene langs jernbanen i Akershus. Det er et poeng å understreke at de tre gamle lade- og kjøpstedene i Akershus, Son, Hølen og Drøbak, i liten grad ble fabrikk- eller industribyer. Selvfølgelig fantes det også her industriell virksomhet, men relativt sett i mindre grad enn i andre byer og ladesteder i Oslofjordregionen (Østfold, Oslo, Buskerud, Vestfold). I Son fantes det slipp og sagbruk, i Hølen verktøyindustri, møbelfabrikk og etter hvert en elektronikkbedrift, mens man ved Drøbak i 1953 fant motorsagfabrikken Jobu AS. Etter at Jobu i 1982 ble kjøpt av svenske Electrolux ble driften flyttet til Sarpsborg.

Det var ikke uvanlig at den tidlige industrien i Norge ble etablert i landkommuner. Én årsak til dette var selvfølgelig den tidens trange bygrenser: Aker i Akershus var en sterk industrikommune fordi industrien fra Brekke ved Maridalsvannet og sørover mot Sagene lå i Aker, ikke i Oslo. Også industrien på Skøyen ved Ullernkilen lå i Aker, ikke i Oslo. En annen sentral årsak til etablering av industri på landet var behovet for energi, som lenge var vannkraft. Fabrikker ble plassert der det var ledig fossekraft, ikke der det lå en by. Først med elektrifiseringen fra 1900 kunne fabrikker bygges andre steder enn ved et fossefall, som i småsteder og stasjonsbyer i Akershus.

Akershus har en rekke steder på landsbygda hvor det ble reist moderne industri. Enebakk er et eksempel, hvor det fra 1870 ble reist fyrstikkfabrikk og cellulosefabrikk på gården Ekeberg. Et annet eksempel er Gansdalen i Fet kommune på østsiden av Øyeren, hvor Foss smergelfabrikk ble bygd fra 1890-årene. Driften varte fram til 1992. Et annet eksempel er Eidsverket ved Bjørkelangen i Aurskog-Høland, hvor det på slutten av 1800-tallet ble reist møller, sagbruk og smie. Et tredje eksempel er Heggedal i Asker, hvor det ble etablert industriell virksomhet ved elva Hegga fra 1870-årene. Mellom 1883 og 1905 lå Sætre kjeksfabrikk her, likeså Viking gummivarefabrikk fra 1906 til 1916. I 1921 bygde De forenede ullvarefabrikker anlegg her, nedlagt i slutten av 1950-årene.

Et annet industristed i en landkommune i Akershus fant man langs Andelva i Eidsvoll kommune. Hovedgrunnen til etablering av industri her var vannkraft i Andelva. Her lå tidlig Eidsvold jernverk, samt sager og møller. Fra 1870-årene ble det etablert tresliperier, cellulosefabrikk og papirfabrikk langs elva. I 1893 kjøpte Haaken Chr. Mathisen Eidsvold verk, og under navnet Eidsvold-Mathisens Verk ble tresliperiene videreført, alle under navnet Mago. I 1910 kjøpte Mathisen Bøhnsdalen Pulp & Paper Mill Ltd, etablert i 1870-årene og overtatt av britiske interesser i 1889. Dette var lenge Eidsvolls største industriarbeidsplass. Etter nedleggelsen av papirfabrikken i 1964 etablerte det Oslobaserte firmaet Per Kure i 1964 en komfyrfabrikk i Bønsdalen, som senere ble overtatt av svenske Electrolux. Fabrikken ble avviklet i 2002.

Også ved utløpet av Lysakerelva i Bærum vokste det opp et levende industrimiljø fra slutten av 1800-tallet, med blant annet Granfoss brug (1869–1981), Lysaker Kemiske Fabrik (1859–1970), sistnevnte på østsiden av Lysakerelva, og Barnengen Tekniske fabrikk (1911–1983). Fra 1870-årene etablerte Gjøvik-firmaet O. Mustad & Søn flere fabrikker ved Lysaker-elvas munning, blant annet en hesteskosømfabrikk. Som Andelva ga også Lysakerelva kraft til industrien.

På Nedre Romerike er industrialiseringen spesielt knyttet til Skedsmo kommune, og spesielt til tettstedene Strømmen og Lillestrøm. Som vist ovenfor var Strømmen et gammelt industristed. Etter flyttingen av sagbruksnæringen til Lillestrøm fra 1860-årene ble Strømmen hjem for en blomstrende mekanisk industri. Strømmen mekaniske verksted (1878) ble stedets

nye hjørnesteinsbedrift. Verkstedet skulle med tiden spesialisere seg på jernbanemateriell levert til NSB og produksjon av bytrikker, som særlig ble satt i drift i Oslo. Bedriften ble avviklet for godt i 2011.

Mer spesielt er Nesoddens periode som landets største oljekommune. Fra 1890-årene til 1960-årene, med en utstikker til 1990-årene, var Nesodden hjemkommune for flere store tankanlegg for import og lagring av oljeprodukter, i første rekke parafin, men etter hvert også ulike oljetyper, brukt både til lys, oppvarming og sjø- og landtransport. Anleggene var hovedsakelig konsentrert til tre steder: Steilene, Granrudstøa og Fagerstrand, alle på vestsiden av Nesodden med gode havneforhold, men langt unna etablerte tettsteder, muligens med unntak for Fagerstrand. I takt med økt etterspørsel, endringer i bransjen og oppbygging av nye raffinerier i andre fylker ble tankanleggene avviklet fra 1960-årene.

En rekke industribedrifter i Akershus ble med tiden lokalisert i de såkalte stasjonsbyene langs jernbanelinjene. Om man kan se klare mønstre med hensyn til kronologi, bransjer og størrelsen på bedrifter, er usikkert. Videre er det usikkert i hvilken grad industrialiseringen ved stasjonene virket bydannende eller ei, dvs. førte til etablering av stasjonsbyer. Poenget i denne sammenheng er å understreke at det ved stasjonene og i stasjonsbyene i Akershus vokste fram et relativt rikt industriliv fram mot 1940-årene. Det å kartlegge hver stasjonsbys industriliv er vanskelig, men bør være en prioritert oppgave arkivmessig. Å lage en fullstendig oversikt over bransjer og bedrifter er her ikke mulig. Stasjonsbyens industri synes å være preget av mangfold og en rekke mindre bedrifter, mange med kort levetid.

Sandvika i Bærum kan dels regnes som en stasjonsby, plassert ved utløpet av Sandvikselva. Her var gode havneforhold mot Sandviksbukta, og stedet hadde jernbanestasjon fra 1872. Bærum jernverk hadde medvirket til tettstedsdannelse ved Sandvika, som fungerte som havn for Bærum jernverk. Malmskrivergården, bygd på midten av 1600-tallet (se artikkel på wikipedia: <https://no.wikipedia.org/wiki/Malmskrivergården>), er et minne fra denne tiden. Fra 1870-årene ekspanderte Sandvika. Et sentralt navn var Caspar Donato Brambani, som bl.a. etablerte to kalkfabrikker i Sandvika. Kalkbrenning hadde tradisjoner i Bærum og Asker tilbake til middelalderen. Også jernindustri, kjemisk industri og treforedling var representert i Sandvika. Fram mot midten av 1900-tallet ble det etablert flere fabrikker innen elektronikkbransjen i Sandvika. Et eksempel er DEFA, etablert 1946, produsent av diverse utstyr knyttet til elektriske installasjoner. I 1968 bygde radiofabrikken Radionette nytt produksjonslokale ved Sandvika, i dag del av kjøpesenteret Sandvika Storsenter.

På Romerike er Sørumsand i Sørum kommune et eksempel på et industristed som vokste opp rundt en jernbanestasjon. Vel å merke ble Sørumsand Trevarefabrikk etablert i 1898, fem år før stasjonen, men med stasjonen kom flere nye bedrifter. Sørumsand mekaniske verksted ble startet 1903. Fra 1955 var verkstedet del av Kværnerkonsernet. I 2018 var det fortsatt drift ved verkstedet, som spesialiserte seg på turbiner og anlegg til kraftindustrien. Også andre

bedrifter ble etablert på stedet rundt 1900. Jernbanen bidro til industriell virksomhet også andre steder på Romerike, ofte i form av småindustri i grenselandet mot jordbruk og håndverksdrift. Meierier, slakterier og mindre møbelverksteder vokste opp på steder som Årnes, Blaker, Jessheim og Kløfta på øvre Romerike.

Ski, også kalt Skibyen, er den mest utpregede stasjonsbyen med et rikt industrielt miljø i Follo. Stasjonen på Ski ble etablert i 1879. Fra 1910-årene kom en første bølge med industrietableringer, og en ny bølge i 1930-årene. Etter andre verdenskrig var Ski hjemby for en rekke små og mellomstore bedrifter, fabrikker og håndverksbedrifter (en oversikt finnes på: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Bedrifter_i_Ski#Industri-og_h.C3.A5ndverksbedrifter). Stasjonsbyene i Ås og Vestby ble industrialisert i mindre grad enn Ski, men også her fantes det småindustri, ikke minst møbelproduksjon. En forutsetning for industrireisningen på disse stedene var elektrifiseringen av samfunnet. På Ski fantes det ikke vannfall av betydning, og kraft måtte komme i form av blant annet elektrisitet. Det kan være en grunn til en relativt sen industrialisering av et sted som Ski.

7.11 Arbeid og næring i Akershus på 2000-tallet

For å få et begrep om næringsstrukturen som preger Akershus i det andre tiår av 2000-tallet, må man se på næringsstrukturen i bred forstand (<http://www.akershus.no/file/f7d0e863de20f421d6679626ecd20b91/Akershusstatistikk+2-18+Tall+og+fakta+om+n%E6ringsliv+og+arbeidsmarked.pdf>). Dette kan gjøres ved å se på sysselsettingen fordelt på næringer. I 2016 var 92 prosent av arbeidsplassene i fylket (man regnet da med 267 000 arbeidsplasser i Akershus) å finne i det som kalles tjenesteytende næring. Industrien stod for 5,3 prosent og primærnæringen for 2,3 prosent av disse 267 000 arbeidsplassene.

Å peke ut representative private bedrifter som er lokomotiver i dagens lokalsamfunn, er vanskelig. Arbeidslivet i Akershus er sammenvevd med arbeidslivet i Oslo, og det private næringsliv er sammenkoblet med arbeidsplasser i det offentlige. Det private næringsliv er differensiert og nettverksorientert. Bedrifter og arbeidstagere i Akershus inngår i nettverk med produksjonsenheter andre steder i landet og i verden. En bedrift eller en fabrikk er ikke organisert på samme måte som for 50 år siden. Å få oversikt over bransjer og mulige arkivskapere i det private næringsliv er en stor utfordring i dagens samfunn.

Tjenesteytende næring er sammensatt, og dekker både offentlig virksomhet og det private næringsliv. Hva som ligger for alle regionene i Akershus i dag (tall fra 2008), er at de største bransjene sorterer under tjenesteytende næringer. I alle regioner er varehandel/reparasjon av motorvogner og helse- og sosialtjenester blant de tre største næringene. Satt på spissen kan man si at folk flest i Akershus på begynnelsen av 2000-tallet enten er butikkmedarbeidere eller ansatt i en privat, kommunalt eller statlig drevet helseinstitusjon.

Næringsmessig er det regionale forskjeller: I Asker og Bærum er det relativt sett mange arbeidsplasser innen tekniske tjenester/eiendomsforvaltning, samt i informasjons- og kommunikasjonsbransjen. I Follo finnes flere arbeidsplasser innen undervisning. På Øvre Romerike er transport- og lagerbransjen, men også industri store næringer, mens industri er tredje største næring på Nedre Romerike.

7.12 Helsesektorens institusjoner

I alle dagens regioner er helse- og sosialtjenester sentrale næringer. Dette er en svært sammensatt næring, preget av så vel små bedrifter (legekontorer, tannleger) som store bedrifter (sykehus). Norske sykehus er stort sett i offentlig eie og offentlig drift og vil derfor være underlagt et lovverk som også sikrer arkiver. Private helseforetak og bedrifter er ikke dekket på samme måte.

I Akershus har man også hatt flere private sanatorier og sykehus. Fra midten av 1800-tallet og fram til 1950–60-årene fantes det en rekke privat drevne sanatorier i Akershus. Et eksempel er Marie Plathes Minde på Dønski i Bærum, opprettet 1907. Dette var en tid hvor tuberkulose var en stor folkesykdom. Kuropphold på sanatorier var en vanlig behandlingsform.

I nyere tid er det viktig å legge merke til private sykehus og private helseinstitusjoner i fylket. Sunnaas sykehus på Nesodden var fra stiftelsen i 1954 til 1979 privat drevet. I Ullensaker finner man i dag det nye LHL-sykehuset på Gardermoen (en sammenslåing av Feiring-klinikken og Glitre-klinikken), rehabiliteringsinstitusjonen Godthaab og Martine Hansens Hospital i Bærum. Foretaket Unicare har to institusjoner i Akershus (Asker og Bærum). Også innenfor barnevern, omsorg og undervisning finner man en rekke private institusjoner. En inngang til dette feltet er kommunene og helseforetak som kjøper tjenester av private helsebedrifter. Det vil også være interessant å undersøke nærmere private bedrifter og private institusjoner som leverer tjenester til offentlige sykehus. Et av Norges største offentlige sykehus befinner seg på Lørenskog, Akershus sentralsykehus. Sykehuset ble etablert i 1960, da som Sentralsykehuset i Akershus. I dag sysselsetter sykehuset om lag 4800 personer, noe som setter et preg på lokalsamfunnet i Lørenskog. På Dikemark i Asker er det et psykiatrisk sykehus, eid av Oslo kommune.

7.13 Undervisnings- og utdanningssektoren

Undervisnings- og utdanningssektoren har stort sett vært underlagt offentlig eie og drift i Norge. Noen unntak finnes. Å få oversikt over private skoler på grunnskolenivå og videregående nivå i et historisk perspektiv er vanskelig. Mange institusjoner ble drevet i kort tid, flere var små. I det enkelte lokalsamfunn kan det være verd å kartlegge skolevesenets private dimensjon. I dag finner man private skoler på grunnskolenivå flere steder i fylket. I kommunene Ås, Nesodden, Lørenskog og Eidsvoll og i Bærum og Asker finner man Steinerskoler. Av Montessoriskoler og -barnehager finner man fem i Akershus. Det er

vanskelig å få oversikt over alle de private institusjoner og selskaper innen feltet undervisning, men det er viktig å få dokumentert mangfoldet på feltet.

Når det gjelder høyere utdanning, var Akershus relativt tidlig et lokaliseringsfylke for flere skoler tilknyttet jordbruket. Dette skjedde som et ledd i at jordbruket ble vitenskapliggjort som følge av det store hamskiftet. På Ås i Follo ble det i 1854 opprettet en høyere landbruksskole, omgjort til høyskole i 1897, Norges Landbrukshøyskole. Fra 2005 fikk landbrukshøyskolen universitetsstatus, under navnet Universitetet for miljø- og biovitenskap (NMBU). Fra 2020 skal Veterinærhøyskolen og Veterinærinstituttet være samlokalisert med NMBU på nye Campus Ås.

Økt FOU-innsats (bruk av forsknings- og utviklingsinnsats i produksjon) danner i dag grunnlaget for nye næringer i primærnæringene. I den forbindelse snakkes det i dag om det tredje hamskifte i jordbruket. Forskningsmiljøene på Ås spiller en nøkkelrolle nasjonalt. Som en offentlig institusjon er universitetet på Ås underlagt arkivloven. Dokumentasjonen er sikret. Imidlertid bør man være klar over i hvilken grad det har skjedd en knoppskytning av private kommersielle bedrifter rundt en institusjon som NMBU.

Kjeller i Skedsmo har siden 1940-årene vært et sted med et stort innslag av FOU-næringer. Dette var i første rekke knyttet til forsvarets behov for forskningsbasert innovasjon og ga seg utslag i opprettelsen av Forsvarets forskningsinstitutt i 1946. Også andre FOU-institusjoner slo seg etter hvert ned på Kjeller, blant andre forskningsinstituttet IFA, Institutt for atomforskning, i dag IFE. Landets første atomreaktor ble bygd på Kjeller i 1951. Også på Kjeller har det skjedd knoppskytning fra offentlige forskningsinstitusjoner, noe som er sentralt å få dokumentet.

7.14 Forsvarets rolle i Akershus

Akershus har vært et sentralt fylke for forsvaret. Som et statlig felt er forsvarets virksomhet underlagt et lovverk som sikrer arkivene. Likevel er det verd å minne om forsvarets tilstedeværelse i Akershus, da dette kan ha påvirket samfunnet rundt, både i kraft av at forsvaret kjøpte varer og tjenester fra sivilsamfunnet og at militært personell bosatte seg i nærheten av de militære anlegg og leire i fylket. Også her må man være kreative i arbeidet med å sikre dokumentasjon.

I perioden 1850 til vår tid har det største og mest langvarige militære innslaget vært i Ullensaker og ved Drøbak. I 1740 ble det anlagt eksersisplass på Lilleplassen på Gardermoen. Senere ble Gardermoen utbygd som eksersisplass og var i virksomhet til Oslo lufthavn flyttet dit i 1998. Fortsatt er det militær flyplass på deler av Gardermoen. På Trandum i Ullensaker ble det i tiden fra 1914 bygd opp et stort leirsystem. Trandum ble avviklet som militærleir fra 1998. På Kjeller i Skedsmo ble flyvåpenets første flyplass bygd 1912, med fortsatt drift i 2018.

I 1901 ble det reist en rekke grensefestninger øst for Oslo, flere i Akershus. Med unionsoppløsningen i 1905 ble flere av disse avviklet, men erstattet av nye festninger. På Ski ble det bygd opp fasiliteter for lagring av militært materiell. På øyene i Drøbaksundet ble det fra 1846 reist en kystfestning, Oscarsborg, som stod ferdig i 1853. Senere ble det bygd ut militære anlegg og batterier på landsiden ved Drøbak. Med opprettelsen av NATO i 1949 ble det etter hvert reist nye militære anlegg, som NIKE-batteriet i Asker og leir for NATOs nordlige øverste kommando på Kolsås i Bærum. I 1990-årene ble forsvaret redusert og flere anlegg avviklet.

Andre verdenskrig preget Akershus, også militært. Mer spesielt ble den tyske krysseren Blücher senket med torpedoer fra Oscarsborg om morgenen 9. april 1940 i Drøbaksundet. På Trandum opererte de tyske okkupasjonsmyndighetene med et rettersted i Trandumskogen, mens Grini fangeleir ble opprettet i 1941. Gjennom Lørenskog, over Øyeren og videre til Setskog i Aurskog-Høland gikk det flyktningeruter under krigen, organisert av motstandsbevegelsen. Det meste av dette er dokumentert av allerede eksisterende institusjoner.

7.15 Politiske mønstre i Akershus

Fra 1840-årene preget framveksten av foreninger, eller assosiasjoner, offentligheten. Dette hadde en forbindelse til politisk virksomhet, med partier fra 1880-årene.

Organisasjonssamfunnet ble etablert, et vesentlig trekk ved det norske samfunnet i dag.

Flere sentrale folkelige politiske og kulturelle bevegelser som preget Norges offentlighet på 1800-tallet og langt inn på 1900-tallet, hadde basis i jordbruks- og bygdesamfunnet. Her vil jeg nevne haugianerbevegelsen fra begynnelsen av 1800-tallet, thranerørsla rundt 1848–50, som stod sterkt på Østlandet, og Søren Jaabæks Bondevennbevegelse fra midten av 1860-årene, Norges landsmansforbund fra 1896 (senere Norges bondelag), et parti som Bondepartiet fra 1920-årene, norskdomsrørsla med ungdomslag o.l. fra 1890-årene. Det siste var knyttet til målrørsla, en bevegelse med et svakere innslag i bygdene i Akershus enn i regioner lenger vest i Norge. Norskdomsrørsla hadde et visst nedslag i Akershus, organisert i bl.a. Romerike Ungdomsforbund (stiftet 1909). I mellomkrigstiden var Romerike scene for to sentrale språkpolitiske konflikter, spørsmålet om samnorsk, hvor organisasjonen Østlandsk Reising ble stiftet på Jessheim i 1916, og spørsmålet om opplæringspråket på Eidsvoll landsgymnas, hvor ungdomslag i Akershus ønsket østlandsk, ikke et konservativt nynorsk. Fra 1897 holdt Hulda og Arne Garborg til på Labråtan i Asker, hvor de dannet en krets knyttet til målrørsla. Også andre lag og foreninger har vært representert i Akershus, ikke minst sanitetsforeninger, organisert i lokallag.

Tidlig på 1900-tallet var avholdsbevegelsen sterk, likeså arbeiderbevegelsen.

Arbeiderbevegelsen ga seg uttrykk i ulike organisasjoner, først og fremst i faglige organisasjoner og i partier med sosialdemokratisk, sosialistisk eller kommunistisk ideologisk

farge. Når det gjelder det siste, er et poeng å se på partisplittelser, men også samarbeid i 1920- og 1930-årene. Arbeiderbevegelsen ga seg uttrykk i egne idrettsforeninger (AIF-klubber i mellomkrigstiden) og i bygging av lokale folkets hus. Det eldste Folkets hus i Akershus ligger i Asker, bygd 1901. På Strømmen ble det i 1930-årene reist et stort, nytt Folkets hus i tidens funksjonalistiske stil. Blant AIF-lag i Akershus er Solheim IF i Lørenskog et eksempel, stiftet 1929 og slått sammen med Lørenskogkameratene i 1948. I Ski finner man kursstedet Sørmarka, utbygd av LO fra 1939 som kurssted for arbeiderbevegelsen. Arbeiderbevegelsen har sin egen arkivinstitusjon, Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv. På borgerlig side av politikken finner man ikke tilsvarende. Av den grunn kan det være spesielt viktig å sikre dokumentasjon fra borgerlige politikere lokalt og på fylkesplan.

De seks folkeavstemningene som har vært holdt i Norge siden 1905, kan brukes som et generelt barometer for politiske holdninger. I Akershus ser man at 85,6 prosent av stemmene i 1905 uttrykte støtte til fortsatt monarki, noe som kan tolkes som at stemmeberettigede i Akershus var relativt konservativt politisk orientert. Ved begge folkeavstemninger om forbudet mot salg av brennevin/sprit stemte Akershus mot forbud, noe som kan tolkes i en liberal-konservativ retning. I folkeavstemningene om EF/EU 1972 og 1994 stemte også Akershus for medlemskap, med en høyere andel i 1994 (63,8 prosent ja), noe som vitner om at andelen med høyere utdanning og høyere lønn var større i Akershus enn i andre fylker. I alle disse spørsmål er det snakk om lokale variasjoner som kan være viktige. Likeså er det et poeng å fange opp den lokale variasjon når det gjelder lokalvalg og i organisering av lokale partilag. I arbeidet med å dokumentere den lokale partiflora bør private arkiver fra lokale partilag sikres.

Det vil være vanskelig å gi et dekkende bilde av den politiske utviklingen i Akershus gjennom de ulike stortingsvalgene. Noen mønstre kan sees. I 1880-årene går Akershus til venstre, men fra 1890-årene til 1920-årene er Akershus dominert av Høyre/Samlingspartiet, men med noen unntak. Fra 1928 kommer Arbeiderpartiet sterkere inn, men Akershus blir aldri et klart sosialistisk eller borgerlig fylke. Snarere har Akershus vært delt og med representanter fra hele det politiske spektrumet. Lokalt finner man mer eller mindre sterke variasjoner og sterke tradisjoner: Bærum kommune har sammenhengende vært styrt av ordførere fra Høyre siden 1952, mens Skedsmo har vært styrt av ordførere fra Arbeiderpartiet siden 1910.

Akershus har vært representert av flere sentrale politikere, fra alle deler av det politiske spektrumet (listen er ikke utfyllende): Johan Sverdrup (Venstre), Nils Christian Ihlen (Venstre, utenriksminister), Halvdan Koht (Ap, utenriksminister), Trygve Lie (Ap, utenriksminister, FNs generalsekretær), Halvard Lange (Ap, utenriksminister), Jon Lyng (H, statsminister, utenriksminister), Jo Benkow (H), Torild Skard (SV), Jan Petersen (H, utenriksminister), Kaci Kullmann Five (H, statsråd), Anne Enger Lahnstein (SP, statsråd, nei-dronning i EU-kampen 1994), Fridtjof Frank Gundersen (Frp), Valgerd Svarstad Haugland (Krf, statsråd), Jan Tore

Sanner (H, statsråd), Åslaug Haga (SP, statsråd), Anniken Huitfeldt (Ap, statsråd) og Abid Raja (V).

7.16 Fritidskulturen i Akershus

Marka og Oslofjorden har siden slutten av 1800-tallet fått stor betydning som rekreasjonsområder i en fritidskultur. I ulike etapper har kysten i Akershus blitt bebygget med hytter, hyttefelt og feriehjem. Hyttebyggingen fra 1930 og framover mot 1950–1960 kan forklares som et utslag av flere prosesser: pengeøkonomi, velstandsøkning for lønnsmottagere, institusjonalisering av ferietid, introduksjon av rimelig transportteknologi (jernbane, sykkel, «pappabåter», biler, veier), fraflytning fra landsbygda og omlegging av jordbruket fra ekstensivt til intensivt med mindre bruk av utmark.

I denne prosessen har det vært et politisk mål å sikre utmark til bruk for allmenheten. En sentral organisasjon for sikring av friluftsområder langs kysten har vært Oslofjorden friluftsråd, etablert i 1933, med hovedkontor i Sandvika. Fra mellomkrigstiden finner man større kollektive badeanlegg i Akershus, som Hvalstrand bad i Asker og Ingierstrand bad i Oppegård. Eldre ladesteder og byer som Son og Drøbak ble omskapt til sommersteder fra slutten av 1890-årene. Oslofjorden har siden mellomkrigstiden vært et pressområde for hyttebygging, men også et område i forvandling. I dag blir eldre hytteområder omgjort til boliger og får dermed ny funksjon. Dette ser man i Asker og Bærum, på Nesodden og i Follo.

Kysten mot Oslofjorden i Follo og Vestregionen er svært attraktiv for småbåtflåten, med flere sentrale destinasjoner som Steilene og Son. En stor andel av landets snart en million lystfartøyer i alle størrelser befinner seg i Oslofjorden. I Asker, Bærum, Nesodden, Oppegård, Frogn og Vestby finnes store marinaanlegg med tilhørende slipper. Arealmessig er marinaene svært godt synlig, som utenfor Vollen, Blakstad og i Leangbukta i Asker, rundt Sandvika i Bærum, ved Fagerstrand på Nesodden, ved Husvik i Drøbak og i Sonskilen ved Son.

En rekke små og mellomstore bedrifter selger varer og tjenester til fritidsbåtene, enten det er snakk om båtutstyr, motorverksteder, slipper, elektronikk, kalesjeprodusenter, seilmakere, øvrige tjenester. Dette er først og fremst en servicenæring, ikke en eksportindustri. Fritidsbåtskulturen har historisk sett også vært preget av båtbygging. På Vollen i Asker drev Christian Jensen og Johan Anker båtbyggeri fra 1905 med vekt på bygging av seilyachter, men også spesialfartøyer som polarskuta «Maud». «Maud» ble forøvrig bestilt av polfarer Roald Amundsen, som fra 1908 bodde i villaen Uranienborg på Svartskog i Oppegård. I Son fant man mellom 1907 til 1926 båtbygger Jac. M. Iversen, som deretter flyttet til Sverige. Etter 1945 var Børsholmen i Asker et lignende senter for lystbåtbygging og seilspport, med Mattis Mathisen og søsteren Ninken Mathisen i spissen.

Også skogsområdene i Akershus ble trukket inn i en fritidskultur og inngår i dag som viktige rekreasjonsområder for befolkningen. Vestmarka og Bærumsmarka er sentrale for

Vestregionen, Romeriksåsene er et viktig skiområde på Romerike. I alle disse skogsområdene kjøres det opp løyper, og sammen med løypene i Nordmarka (i regi av Skiforeningen) dannes det et stort nettverk. Sommerstid brukes skogsområdene til sykling og fotturer. Lokale skiforeninger spiller en sentral rolle i rydding av løper. Videre må nevnes nettet med skogsbilveier som muliggjør friluftsliv i marka sommer og høst. DNT (Den norske turistforening) har en rekke ubetjente hytter i marka i Akershus. Også en bevegelse som «speideren» (med lokale tropper organisert i bl.a. Norsk Speiderforbund: I Akershus er det tre kretser av Norsk Speiderforbund) bruker skogsområdene i Akershus mye.

7.17 Idrettslivet i Akershus

Sentralt i utviklingen av et fritidssamfunn har vært framveksten av idrettslag og etablering av idrettsanlegg i fylket. Idrett begynte gjerne som en lek-betont aktivitet, men i mellomkrigstiden ble idrett utsatt for det som kalles sportifisering. Det vil si at konkurranseelementet i idrettene ble mer rendyrket, noe som endret de enkelte idretter og idrettens plass i samfunnet. Krav til bedre anlegg ble større.

I dag drives idrettsanlegg gjerne av kommuner, men i nært samarbeid med frivilligheten og lokale idrettslag. Idrettslivet må forstås i to dimensjoner: For det første er idretten en folkelig bevegelse hvor hovedpoenget er å delta. For det andre er idrett en profesjonell aktivitet i grenselandet mot underholdningsindustri og næringsliv. Enkelte idretter drives på høyt nivå, men uten videre publikumsappell; andre idretter er sentrale for lokal identitetsdannelse. Dette gjelder særlig større publikumsidretter som håndball og fotball. Framveksten av det frivillige og det profesjonelle idrettslivet er sentrale prosesser i samfunnsutviklingen lokalt og nasjonalt de siste 100 årene.

I 2014 besto Akershus idrettskrets av 666 idrettslag. Når det gjelder anlegg, favner dette anlegg for skiidrett og arenaer for fotball, friidrett og andre idretter. I Akershus finner man flere kjente idrettsanlegg. Av alpinanlegg kan man nevne Varingskollen i Nittedal, Kolsåsbakken og Kirkerudbakken i Bærum. Av hoppanlegg skiller Skuibakken i Bærum seg ut som sentralt, arena for flere mesterskap inntil tidlig i 1980-årene. I Ås har man et større nasjonalt roanlegg på Årungen, mens man på Kalvøya finner et større anlegg for roing i saltvann. Mer spesielt har man landets eneste galoppbane på Øvrevoll i Bærum, åpnet i 1932.

Fylkets skiklubber har vært hjem for en rekke store olympiere, som Bjerke skiklubb i Nannestad, hjemklubben til Bjørn Dæhli, og Eidsvold Værks Skiklubb, hjemklubben til Thomas Alsgaard. Skiklubbene er sentrale i arbeidet med å bygge og vedlikeholde lysløpeanlegg, helst på frivillig basis. I Asker, Bærum, på Nesodden og i Son finner man aktive seilforeninger, noen med tradisjoner tilbake til mellomkrigstiden. Flere norske olympiere har kommet fra seilmiljøet rundt fjorden, sist Siren Sundby fra Son seilforening (gull i OL i Athen 2004). Fotball står sterkt i Akershus, og per 2018 har kretsen mer enn 60 klubber som medlemmer.

Bærumslagene sorterer under Oslo krets av Norges fotballforbund. Flere av klubbene har lange tradisjoner nasjonalt i de øverste divisjoner, som Lillestrøm SK og Stabæk FK.

Det er her ikke mulig å nevne alle mulige idrettsgrener eller idrettsforeninger som har vært og er aktive i Akershus i dag. En inngang til en mer detaljert kartlegging av klubber og foreninger er kommunene. På ulike måter støtter kommunene frivillige lag og foreninger, og har oversikt over foreninger i sine lokalmiljøer.

7.18 Kulturlivet i Akershus

Kulturliv i tradisjonell forstand kan, som idrett, sees i to perspektiver, som en bred folkelig bevegelse, drevet på frivillig basis som amatørvirksomhet, og som en profesjonell aktivitet, drevet av utøvende kunstnere med kunsten som levebrød. Liv og virksomhet til en rekke individuelle kunstnere vil være dokumentert i allerede eksisterende arkivinstitusjoner, enten det er snakk om Arkivverket eller Nasjonalbiblioteket. Når det gjelder framveksten og utviklingen av det frivillige og amatørdrivne kulturlivet, er dette vanskeligere å dokumentere, både i et historisk og samtidig perspektiv. Også her kan veien til dokumentasjon gå via kommunene, som gir tilskudd til bl.a. kulturorganisasjoner, lag og foreninger.

Flere steder i Akershus har vært forbundet med profesjonelle kunstnere gjennom tiden. Sommeren 1886 holdt en rekke norske malere (Christian Skredsvig, Harriet Backer, Eilif Peterssen, Gerhard Munthe, Kitty Kielland, Erik Werenskiold) til på gården Fleskum ved Dehlivannet i Bærum. Kretsen, kalt Fleskum-malerne, innledet nyromantikken i norsk malerkunst. Flere motiver er hentet fra området. Munthe og Werenskiold kom til å bosette seg på Lagåsen på Lysaker i Bærum og dannet en kjerne i det sentrale kulturpolitiske miljøet som gikk under navnet Lysakerkretsen. Her bodde også polfareren og vitenskapsmannen Fridtjof Nansen, sentral aktør i det nye Norge etter 1905, som her bygde Polhøgda i 1900–1901, i dag kontorer for Fridtjof Nansens Institutt. Son ble fra slutten av 1800-tallet kjent som et sommersted og en kunstnerby, likeså Hvitsten. Fra 1910 eide Edvard Munch Ramme gård ved Hvitsten, hvor han bodde og arbeidet om sommeren.

Et trekk ved kulturlivets utvikling er framveksten av lag og foreninger som har drevet med kultur på amatørbasis. Et uttrykk for dette er korps, enten skolekorps eller andre. I Skedsmo holder Lillestrøm Musikkorps (etablert 1920) til, med utmerkelser i internasjonale stevner, og med en andreplass i EM for musikkorps i 2018. Musikklivet i Akershus er dels organisert i Akershus musikkråd og har i dag (2018) ca. 600 lokallag i spennet fra klassisk til jazz, fra rockeband til symfoniorkester.

Som i andre fylker spiller det offentlige en stor rolle for finansiering og organisering av scenekunst og kulturliv. Akershus teater leverer tjenester til bl.a. Den kulturelle skolesekken, mens Akershus amatørteaterråd organiserer og støtter en rekke amatørteatergrupper i fylket. Den frivillige organisasjonen Oscarsborgoperaen har siden 1998 arrangert utendørsoperaer

på Oscarsborg festning i Drøbaksundet. Et uttrykk for scenekunstmiljøets stilling i samfunnet er etablering av kulturhus, noe som i Norge og Akershus særlig skjedde på begynnelsen av 2000-tallet, som i Asker (Trekanten), Bærum (Sandvika) og Kolbotn (Kolben).

En sentral institusjon på scenekunstens område i Akershus av nasjonal betydning er Romerike folkehøgskole på Jessheim, som har rettet seg spesielt inn mot teaterlivet i alle dets aspekter. Skolen har over 100 studieplasser, og gjennom 50 år har en rekke kjente norske skuespillere gått her. I Vestby ligger Follo folkehøgskole, med tilbud innen bl.a. dans, musikk, musikal.

7.19 Akershus i storbyregionen Stor-Oslo

Folketallsvekst, næringsutvikling og forvandlingen av Oslo fra industriby til handels- og serviceby har vært sentralt for samfunnsutviklingen i Akershus i hele perioden fra 1850-årene til 2010-årene. I dag inngår store deler av Akershus i en sammenhengende storbyregion med Oslo som sentrum. Storbyregionen Oslo strekker seg fra Drammensområdet i Buskerud, via Asker og Bærum, gjennom Oslo og Groruddalen til Nittedal, Lørenskog, Strømmen, Lillestrøm og Sørumsand i øst og Oppegård og Ski i sør. Framveksten og utviklingen av en slik storbyregion omfatter en rekke store samfunnsprosesser som har endret samfunnet radikalt fra midten av 1800-tallet.

Framveksten av storbyregionen Stor-Oslo er et uttrykk for urbaniseringen i Norge og på Østlandet. Urbanisering omfatter vekst i bybefolkningen, vekst i bynæringer som industri og handel samt etablering av et bylignende landskap med gater, bygninger, bydeler, bystrøk og byanlegg. Urbanisering i Akershus er ikke bare knyttet til framveksten av Stor-Oslo. Fra 1850-årene av fant det sted en omfattende egen-urbanisering i Akershus, med etablering av tettsteder på landet, særlig stasjonsbyene langs jernbanen. Urbanisering falt i tid sammen med gjennomslag for en pengeøkonomi, hamskifte i jordbruket og endringer i arbeidsmarkedet, boformer og kulturer. Å dokumentere egen-urbaniseringen i Akershus er sentralt for en historisk forståelse av de enkelte lokalsamfunn og regionen Stor-Oslo.

Innlemmelsen av Akershus i en storbyregion, Stor-Oslo, kan registreres innen samferdsels-, industri-, jordbruks-, tettsteds-, forstads- og befolkningsutvikling. Hovedbildet er tredelt: De deler av Akershus som ligger nærmest Oslo, har blitt integrert i det som kan kalles Stor-Oslo. Dernest har Oslo styrket rollen som regionalhovedstad for hele Akershus med stor grad av innpendling fra hele fylket. For det tredje kan man se tendenser til at Stor-Oslo fra 1990-årene utviklet seg til en multipolar region, hvor det oppstod egne bolig- og arbeidsmarkedsregioner innenfor den store regionen. Grensene for Stor-Oslo har stadig blitt forskjøvet lenger ut fra Oslo sentrum, omfattende flere og flere tettsteder i nabofylket.

Den avgjørende faktoren for dannelsen av storbyregionen Oslo er framveksten av Oslo som Norges hovedby politisk, økonomisk, sosialt og kulturelt. Målt i befolkning vokste Oslo fra rett under 14 000 i 1815 (Oslo med forsteder) til nær 250 000 100 år senere. I dag har Oslo en

befolkning på rundt 670 000 innbyggere. Nesten 25 prosent av Norges befolkning bor i Stor-Oslo, definert som Oslo og Akershus.

Sentralt for dannelsen av storbyregionen Oslo er etableringen av Oslo som landets største og mest varierte arbeidsmarked. Oslos mangesidige nærings- og arbeidsliv har gjort byen motstandsdyktig mot konjunktursvingninger. Dette gjør Oslo til et sted det alltid finnes utsikter til arbeid, også i nedgangstider. Akershus er Norges største pendlerfylke, målt i antall utpendlinger fra fylket. Hovedmålet for utpendling har vært og er Oslo. Selv om antallet arbeidsplasser i Akershus har steget siden 2000, er det blitt relativt færre arbeidsplasser sett i forhold til antall innbyggere. Rundt 2016 pendlet 40 prosent av arbeidstagere i Akershus ut av fylket. I rene tall tilsvarte dette om lag 107 000 arbeidstagere, mens om lag 47 000 pendlet inn til Akershus. Noen kommuner i Akershus har imidlertid overdekning av arbeidsplasser, dvs. flere arbeidsplasser enn antall arbeidstagere. Dette er Lørenskog, Skedsmo, Bærum og Ullensaker. Ullensaker stilte i en egen kategori med vel 16 600 innpendlinger mot 9000 utpendlinger. Dette kan enkelt forklares med en ting: nærværet av Oslo lufthavn Gardermoen.

Det er et åpent spørsmål når pendlingen som historisk fenomen begynte, og hvordan den har utviklet seg. På Øvre Romerike har man uttrykket «å jobbe innafor», som betyr å jobbe i Oslo, et uttrykk som i hvert fall var der på midten av 1900-tallet. Det er dokumentert tidlig pendling (fra 1880-årene) fra tettsteder langs jernbanen, som for Askers del. Hvordan etablering av bussruter og innslaget av privatbilen fra 1960 påvirket etableringen av et større regionalt arbeidsmarked og et skille mellom arbeidsplass og bosted, er i mindre grad diskutert når det gjelder Akershus. Tall viser at pendling også har en kjønnsdimensjon: Flere menn enn kvinner pendler (Akershus fylkeskommune. Akershusstatistikk nr. 2. 2018).

Stor-Oslo har siden 1960-årene vært preget av det som kan kalles en suburbanisering, dvs. prosessen med etablering av forsteder, boligfelt, industriområder, næringsparker og kjøpesentre utenfor de tradisjonelle bysentre og tettsteder. Innenfor fagfeltet *urban science* snakkes det om *the sprawl* (byspredning) for å beskrive en suburban region som strekker seg på tvers av kommunegrenser og formelle administrative grenser. Stor-Oslo strekker seg over tre fylkesgrenser og minst ti kommuner. Tettsteder og byer vokser sammen, på tvers av eldre administrative grenser: Fra Son til Moss/Rygge ligger det nå et sammenhengende urbant-suburbant område, innbefattet eldre hytteområder. Suburbanisering innebærer pendling og arbeidsreiser over et stadig større område, samt omdannelse av stadig større deler av landskapet til et urbant landskap, hvor grensene mellom de historiske og klart definerte tettsteder og byer viskes ut. I stedet for å operere med klart atskilte tettsteder og byer, kan man i økende grad snakke om fortetting i et mer eller mindre tett urbant landskap. Steder som Asker sentrum, Sandvika, Lørenskog, Strømmen, Lillestrøm, Kjeller, Jessheim, Ski, Ås og Vestby er slike fortettinger, noen med den lokalt bestemte men uforpliktende betegnelsen «by».

Varehandel har lenge dominert og preget disse stedene. Norges største kjøpesentre, enten det måles i kvadratmeter eller omsetning, ligger i Akershus: Sandvika storsenter, Strømmen storsenter, Ski storsenter, Jessheim storsenter og Vinterbro storsenter er alle på toppen av listen med de største norske kjøpesentre. Sistnevnte er interessant, plassert utenfor et gammelt tettsted, men i nærheten av det som er Akershus', og en av Norges, største destinasjoner, fornøyelsesparken Tusenfryd (åpnet 1988 på tomte hvor det fra 1950 til 1985 lå en dyrepark, og med over 500 000 besøkende i 2011). I de siste 20 årene har tettstedene og tidligere stasjonsbyer i Akershus i økende grad blitt utbygd med blokkbebyggelse og leiligheter. Dette sees på Strømmen, men også på Kolbotn, i Ås, i Sandvika og på Jessheim. Dette er uttrykk for en villet politikk hvor det legges opp til fortetting i sentrale strøk rundt kommunikasjonsknutepunkter. En slik utvikling kan være uttrykk for utviklingen av Stor-Oslo som en multipolar storbyregion.

Næringsparker og næringsområder utgjør en viktig bestanddel i dette landskapet. Historikeren Edgeir Benum skapte uttrykket «gaffeltruckens landskap» om lager- og produksjonslandskapet som ble dannet i Groruddalen i gamle Aker fra 1950-årene av, preget av produksjonslokaler hvor alt av maskiner var samlet på ett gulv i én etasje. Inntil 1960-årene var lagerdrift konsentrert til havnenære områder i byene, som i Bjørvika i Oslo sentrum øst, men ble så flyttet ut av Oslo sentrum. Uttrykket er dekkende for logistikk- og produksjonslandskapet som også finnes i Akershus, som i Vestby, med næringsområdene Verpet næringsområde og Deli skog, og langs E6 nordover mot Gardermoen. Et trekk i denne utviklingen er utflytting av produksjonsbedrifter fra sentrum i byer og tettsteder til lokaler plassert i nærheten av større transportårer. Dette er en prosess man kan observere fra 1970-årene og som er med på å forklare avindustrialiseringen av en by som Oslo. I 1972 flyttet Elektrisk Bureau fra Oslo sentrum til Billingstad i Asker. Billingstad-sletta, ikke langt fra E18 (ferdigstilt gjennom Asker og Bærum i 1977), ble et sentralt næringsområde i Asker fram mot 1980-årene. På Slependen, like ved, bygde IKEA sitt første varehus i Norge (åpnet 1975 etter å ha vært lokalisert på Nesbru i Asker siden 1963). Fra 2001 flyttet legemiddelfirmaet Nycomed Pharma fra Oslo til nytt produksjonsanlegg i Asker. Oppegård kommune etablerte næringsområder fra 1950-årene på Ekornrud og Fløysbonn. Fra før av hadde Odlo fabrikker, som produserte sportsutstyr, anlegg på Greverud. Fra 1963 holdt Sætre kjeksfabrikk til på Fløysbonn, nedlagt 2000.

Ulike næringsparker har ulik profil. På Fornebu i Bærum er det siden 2002 reist en rekke store og eksklusive næringsbygg som henvender seg til teknologitunge og eksportrettede selskaper (som Telenor). I Skedsmo snakker man om kunnskapsbyen Lillestrøm, særlig konsentrert til forskningsparken Kjeller. Foruten en rekke mer eller mindre frittstående forskningsinstitusjoner, finner man på Kjeller bedrifter og selskaper som lever i symbiose med forskningsmiljøene. OsloMet – Storbyuniversitetet (tidligere Høgskolen i Oslo og Akershus) har ett av sine tre studiesteder på Kjeller, de to andre i Oslo og i Sandvika.

Det er vanlig å tillegge bilen og bygging av veier en hovedrolle i framveksten av dette nye landskapet i Akershus og rundt Oslo. Man kan snakke om at bilbyen vokste fram etter 1960. Bilbyen endrer forholdet mellom byen og omlandet, og fører til omlegging av det indre transportsystemet i byene. For å forklare forskjeller og variasjon i landskapet må man likevel ta hensyn til flere faktorer enn kun bilens mulighet for privat transport over store avstander.

Det å dokumentere etableringen av dette nye landskapet er vanskelig, men viktig. Forslag til arkivskapere kan være boligbyggelag, men også entreprenører, likeså små og store bedrifter, kanskje særlig bedrifter knyttet til salg og vedlikehold av bilparken. Også arkiver etter velforeninger, lag og foreninger som har operert i de nye boligområdene, kan være interessante å sikre, samt arkiver etter næringsforeninger, gårdeierforeninger og helt lokale idrettslag, for ikke å glemme pendlerforeninger, bildelingslag m.m. Å dokumentere prosessen som ligger til grunn for dannelse av det nye suburbane landskapet i Akershus og av regionen Stor-Oslo, krever innsats på flere felt og bør helst tenkes som et tverrsektorielt prosjekt. Prosessen lar seg ikke fange i ett enkelt arkiv, men må dokumenteres gjennom kartlegging på flere felt.

7.20 Hovedlinjer i Akershus' historie

Sett i perspektiv kan hovedtrekk ved Akershus' historie oppsummeres i følgende punkter. På midten av 1800-tallet var Akershus preget av jordbruk og skogbruk. I alle regioner var det et rikt og differensiert bygdeliv med gården i sentrum. Skogbruk og skogbruksnæringen var sentralt, ikke minst arbeidet med å transportere tømmeret til sagbrukene, enten i fylket selv eller utenfor fylket. Som en følge av urbaniseringen, særlig i Oslo, utvandring til USA fra 1850–60-årene, utbygging av kommunikasjoner, liberalisering av handel og nærhet til framvoksende markeder gikk jordbruket gjennom en første fase med omstillinger fra midten av 1800-tallet. Akershus ble også gjennomskåret av jernbanelinjer, og rundt stasjonene vokste det fram stasjonsbyer. Industrialisering var viktig og bydannende for steder som Strømmen, men særlig Lillestrøm. Fra midten av 1900-tallet gikk jordbruket gjennom en ny fase med strukturendringer, noe som drastisk reduserte behovet for arbeidskraft i landbruket. Samtidig var Akershus mål for innenlands flyttestrøm, som gikk fra Nord-Norge, Vestlandet og utkantstrøk på Østlandet mot Akershus og Oslo. Boligbyggingen i Akershus skjøt fart, og med bilens komme fra 1960 ble det reist flere og større boligfelt i Akershus. Pendlingen til Oslo var stor. Langs de nye motorveiene (E6 og E18) ble det etablert nye næringsparker. Store deler av Akershus ble integrert i storbyregionen Oslo. Samtidig ble deler av Akershus preget av nye flyttestrømmer, nå innvandring fra utlandet. I dag er storbyområdet Stor-Oslo i ferd med å utvikle seg til en multipolar region, med relativt sterke regionale sentre på Romerike (Lillestrøm og Jessheim), i Follo (Ski og Ås) og i Vestregionen (Asker og Sandvika).

Stikkord for det videre arbeidet med sikring av privatarkiver i Akershus bør være migrasjon, både den innenlandske flyttestrømmen mellom 1945 og 1989, og innvandringen fra utlandet i

tiden etter 1970. Når det gjelder den klassiske industrien, bør man legge vekt på å sikre arkiver etter treforedlingen, som inntil 1970-årene stod relativt stekt i Akershus. Næringsmessig bør man også ta sikte på å sikre arkiver som dokumenterer handels- og småbedriftsnæringen i fylket, da denne har vært sentral i tettsteder, men også i nyere kjøpesentre. Som et av hjemfylkene for Oslofjorden påhviler det Akershus et spesielt ansvar å dokumentere fjorden som en arena for både friluftsliv og spesielle næringer knyttet til fjorden, spesielt i ny tid. Selv om jordbruket i dag er lite målt i antall bruk og brukere, er det likevel interessant å dokumentere utviklingen også her, kanskje særlig utviklingen etter 1970. Gårdsarkiver ville her vært et interessant dokumentasjonsobjekt.

Om litteratur og kilder brukt i samfunnsanalysen

Akershus fylke er i liten grad beskrevet under ett. Et verk er bindet om Akershus fylke i serien Bygd og by i Norge, under redaksjon av Hans Chr. Mamen «Akershus» (1981). Verket Akershus. Et kulturhistorisk riss (Akershus fylkeskommune, 2015) gir en nyere oversikt over fylkets historie sektorvis. Begge verk er brukt i utarbeidelsen av samfunnsanalysen.

Informasjon er hentet fra ulike internett-ressurser. Steder som er brukt er bl.a. Store Norske Leksikon (<https://snl.no>) og Lokalhistoriewiki (<https://lokalhistoriewiki.no/wiki/lokalhistoriewiki.no:Hovedside>). Historisk statistikk er hentet fra SSB (<https://www.ssb.no/>) og Akershus fylkeskommunes egen statistikkressurs på internett (<http://www.akershus.no/ansvarsomrader/statistikk-og-kart/om-statistikktjenesten/>).

En rekke eldre og nyere bygdebøker er blitt brukt i arbeidet. Bygdebøker publisert før 2000 er tilgjengelig digitalt på Nasjonalbibliotekets hjemmeside, se <https://www.nb.no/search>. En oversikt over digitaliserte bygdebøker fra Akershus finnes her: http://www.genealogi.no/wiki/index.php/Liste_over_digitaliserte_bygdebøker_-_Akershus. Også andre lokalhistoriske publikasjoner og bedriftshistorier er tilgjengelig digitalt på hjemmesiden til Nasjonalbiblioteket. Av nyere bygdebøker vil her framheves bygdebokverket til Ås kommune i Follo, skrevet av historiker Knut Dørum: «Bondestyre, kamp og forsoning. Ås 1840-1940» (2007) og «Inn i velstands-Norge. Ås 1940-2000» (2012), og bygdeboken for Skedsmo, «Skedsmo. En historie om samhold og splittelse» (2012), skrevet av historiker Hilde Gunn Slottemo. Dørum og Slottemo drøfter historiske samfunnsprosesser med utgangspunkt i Ås og Skedsmo, men flere av disse prosessene er felles for hele Akershus. Verkene kan med utbytte leses av andre lokalhistoriske aktører i Akershus.

Følgende personer er intervjuet i forbindelse med arbeidet: Carl F. Høegh, Ås kommunes lokalhistoriske arkiv, ansatte i MiA – Museene i Akershus: Marit Solli og Autumn Elizabeth Acker fra Follo museum, Tom Jøran Bauer og Jan Erik Horgen fra Gamle Hvam museum og Kari Amundsen fra Viten, vern og utdanning.

Presentasjon av arkivdepotene/ arkivdepotinstitusjonene i Akershus

Asker bibliotek har hatt rollen som privatarkivdepotinstitusjon for Asker. De har en ansatt som har privatarkiv som del av sitt arbeid. Innsamlingen startet opp på 1980-tallet. Arkivene er ikke katalogisert i Asta eller tilgjengeliggjort på Arkivportalen. Det er behov for større kapasitet til å ordne og katalogisere arkivene etter dagens standard og sikre bedre oppbevaringsforhold. Åpningstider følger bibliotekets åpningstider.

Bærum bibliotek v/Bærumssamlingen fungerer som privatarkivdepotinstitusjon i Bærum. Virksomheten startet opp på midten av 1960-tallet og har siden hatt ansvar for mottak og oppbevaring av kommunens privatarkiv. Arkivene lagres i bibliotekets magasiner som har relativt stabil temperatur og er brannsikkert. De fleste arkivene ble mottatt i perioden 1960-1980. I samlingen inngår om lag 12 000 fotografier. Bildene er digitalisert og registrert i Bibliofil, de er søkbare og kan bestilles på bibliotekets nettsider. Papirarkivene derimot, er ikke katalogisert, og det er behov for å legge dem inn i Asta og sikre at de blir tilgjengelige på Arkivportalen. I samlingen inngår også lydopptak som er digitalisert. Åpningstider følger bibliotekets åpningstider.

Dokumentsentret for musikk i Akershus ligger administrativt under Akershus musikkråd. Senteret har en 100% stilling som folkemusikk konsulent (relativt nyopprettet). Folkemusikk i Akershus, som er navnet på den nye funksjonen, har som mål å danne et velfungerende arkiv for den nåværende og fremtidige samling av folkemusikk. Folkemusikksamlingen består av flere tusen notebled, over 100 timer med lyd- og video opptak, i tillegg til faglitteratur, artikler, avisutklipp, originaldokumenter, kopier fra andre samlinger rundt om i landet m.m. Endel av folkemusikksamlingen er registrert i Bibsys (Fylkesbiblioteket). Det er et stort etterslep på registrering, samtidig som det stadig kommer mer inn i samlingen. Arkivet er tilgjengelig på forespørsel.

Fet historielag har over flere år samlet inn privatarkivmateriale. Samlingen er av de større i Akershus. Magasinforholdene er ganske tilfredsstillende. I forbindelse med kommunesammenslåingen til Lillestrøm kommune kan det skje endringer. Ingen av arkivene er å anse som ferdig ordnet. De er ikke katalogisert i Asta eller publisert i Arkivportalen (eller andre datasystem). Imidlertid har Fet kommune laget en oversikt over arkivene sammen med sitt arkivsystem. Arkivet er tilgjengelig på forespørsel.

Frogn historielag har samlet inn privatarkiver som er oppbevart i magasiner hos Frogn kommune. Arkivet er tilgjengelig på forespørsel.

Gjerdrum bibliotek sto nytt i 2002. Da ble det innredet et magasinrom med tanke på lokalhistorisk arkiv. Rommet ble etter hvert utstyrt med arkivreoler og klimaanlegg. Biblioteket og historielaget innledet et samarbeid som førte til at lokalet ble tatt i bruk som arkiv i 2007. I 2013 ble det nedsatt ei arkivgruppe med frivillige fra historielaget som møtes to timer hver uke. Arkivene er registrert i bibliotekets datasystem Bibliofil. Gjerdrum historielag hadde en del protokoller og andre papirer fra foreninger og bedrifter i bygda. Arkivet har ingen faste åpningstider, men publikum kan ved henvendelse til arkivgruppas medlemmer få opplysninger og tilgang til materiale.

Heggedal og omegn historielag har en samling privatarkiv. De har utfordringer med magasinlokaler. Arkivene er delvis ordnet. De er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller annet databasesystem). Det pågår samtaler om samarbeid med Asker bibliotek. Tilgangen til arkivene er etter avtale med historielaget.

Høland historielag har i bortimot 20 år tatt imot privatarkiv. Det leveres fortsatt inn arkiver. Målet er å samle privatarkiv og gjøre det tilgjengelig for folk flest. Arkivene oppbevares lokalt, i kjeller hos Frivillighetssentralen. Magasinet oppfattes som rimelig tørt, men er ikke brannsikkert. De fleste arkivene er grovsortert, men ikke oppbevart i syrefritt materiell. Arkivene er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller annet databaseprogram). Da ordningen ble satt i verk, var det ikke etablert noen gaveprotokoll. Derfor er en betydelig del av samlingen uten identifisert giver. Det er tilgang til arkivene etter avtale.

MiA - Museene i Akershus er en konsolidert museumsenhet med 23 avdelinger hvorav åtte forvalter privatarkiver. MiA er fylkesinstitusjon for foto og fylkeskoordinerende ledd for privatarkiv. MiA samler aktivt inn privatarkiv. Alt materiale ordnes og registreres i Asta og publiseres på Arkivportalen.no. Foto og gjenstander registreres i Primus og publiseres på Digitaltmuseum.no. Overdragelse av eierskap registreres i museets elektroniske arkiv (Public 360). Museet besvarer henvendelser, har lesesalsplasser og tilbyr veiledning.

Nes kommune har en privatarkivsamling. Denne har man ønsket å overføre til Raumnes historielag. Nes kommune driver ikke aktiv innsamling av privatarkiv.

Nittedal kommune har en liten samling privatarkivmateriale som opprinnelig ble samlet inn av biblioteket. Da biblioteket flyttet inn i nye lokaler i kulturhuset Flammen, ville ikke biblioteket ha ansvar for privatarkivsamlingen og denne er derfor lagt under arkivet til Nittedal kommune. Det foregår ingen aktiv innsamling av privatarkiv. Nittedal kommunes arkiv skal avleveres til Arkiv Innlandet (Fylkesarkivet i Oppland).

Oppegård bibliotek – lokalhistorisk samling. I tilknytning til biblioteket er det et lokalhistorisk arkiv i brannsikre lokaler i Kolbens underetasje. Arkivet inneholder arkivmateriale fra privatpersoner, lag og foreninger. Arkivet er ubetjent, men det er likevel mulig å få tilgang til arkivmaterialet ved henvendelse til biblioteket. Privatpersoner, lag og foreninger som ønsker å avlevere materiale for sikker oppbevaring, kan gjøre dette forutsatt at materialet er ryddet og klargjort for arkivering. Arkivene er ikke katalogisert i Asta eller tilgjengeliggjort på Arkivportalen eller annet datasystem. Åpningstider følger bibliotekets åpningstider.

Raumnes historielag har etablert et lokalhistorisk arkiv for Nes. Arkivet har tilhold i bankhvelvet i kjelleren på Amfisenteret på År. Det er opprettet et arkivutvalg bestående av fire personer. Arkivutvalget har om lag 10 møter i året. Det mottas og ordnes arkiver. Det er også meningen at de skal overta privatarkiv som i dag oppbevares av Nes kommune. Gruppen har også skaffet seg utstyr for digitalisering av lydfiler. Raumnes historielag sikrer overdragelse av eierskap til dem ved mottak av arkiv, men det er også et idrettslag som har deponert arkiv til historielaget. I forbindelse med arkiv har det også blitt mottatt gjenstander (for eksempel faner) og det tas aktivt imot fotografier.

Romerike Historielags arkiv eies av Romerike historielag. Det består av lagsarkiv, arkiv som er gitt til Romerike historielag samt noe som er deponert. Finansieringen er over medlemsavgiften fra lokallagene. Det er lagerlokale for arkiv i Historielagets hus. Arkivene er, med unntak av ett arkiv, ikke ferdig ordnet. Arkivene er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller andre databasesystemer). Kontorstyrer har kontrollen på hva som skjer med arkivet. Arkivene er tilgjengelige på Historielagets Hus etter nærmere avtale.

Rælingen bibliotek har en lokalhistorisk samling av privatarkiv. Arkivene er oppbevart i magasin. Arkivene er ikke ordnet. De er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller annet databasesystem). Det foregår ikke aktiv innsamling av privatarkivmateriale. Arkivene er tilgjengelige i bibliotekets åpningstid.

Skedsmo historielag har samlet inn noe privatarkivmateriale over tid. Noe oppbevares i magasinet, noe ikke. Arkivene er ikke ordnet. De er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller annet databasesystem). Arkivene er tilgjengelige etter avtale med historielaget.

Ski lokalhistoriske arkiv ble opprettet i 2002 og er en del av Ski bibliotek med lokaler i Ski storsenter. Arkivet holder åpent i bibliotekets åpningstider, og det er en ansatt i en deltidsstilling ved biblioteket. Ski lokalhistoriske arkiv har til oppgave å samle inn, registrere og ta vare på materiale av lokalhistorisk verdi. Arkivet skal dessuten bidra til å gjøre lokalhistorien tilgjengelig og kjent for kommunens innbyggere. Hovedstammen i arkivet er det gamle kommunearkivet fra tidligere Kråkstad kommune, men det er også arkivmateriale fra en rekke lokale lag og foreninger.

Sørum og Blaker historielag har samlet privatarkiv. Dette er en mindre samling oppbevart i Historielagets hus i Skedsmo. Det befinner seg også noe privatarkiv utenom dette i Sørum. Arkivene er ikke ordnet og det er ikke aksjonsprotokoll. Arkivene er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller annet databasesystem). Arkivene er tilgjengelige ved henvendelse til Historielagets hus.

Vestby lokalhistoriske arkiv (VESLA) er en underavdeling av Vestby historielag, etablert i 2010 med det formål å samle inn lokalhistorisk materiale. Arkivet har en midlertidig avtale om oppbevaring av arkivene i Vestby biblioteks bokmagasin. Avtalen gjelder til april 2019. Ingen av arkivene er ordnet og de er ikke katalogisert i Asta eller publisert på Arkivportalen (eller andre databaser). Innsamling foregår primært med direkte kontakt med aktuelle arkivskapere. VESLA har også laget en folder for å spre informasjon om bevaring og innlevering av arkiv. VESLA har noen henvendelser om bruk av materialet.

Ås kommunes lokalhistoriske arkiv sorterer organisasjonsmessig under Ås bibliotek, men som en selvstendig enhet med eget budsjett. Ås bibliotek er underlagt etat for Oppvekst og kultur. Ås kommunes lokalhistoriske arkiv (Åkla) ble opprettet høsten 1985 og har hatt tilhold i Ås bibliotek i Rådhuskomplekset fra og med 2011. Magasinet er i samme bygg. Det er tillagt en stilling til arkivdepotinstitusjonen. Arkivmaterialet kommer i hovedsak fra privatpersoner, foreninger og bedrifter. Arkivene katalogiseres i Asta og publiseres på Arkivportalen. Til samlingen hører også ca. 20600 fotografier hvorav ca. 4000 er registrert i Word/Excel/Fotostation. Det er et ønske å få lagt fotoene ut på bibliotekets nettside eller/og DigitaltMuseum. Samlingen har også om lag 22 lydfeestinger. Åpningstidene følger bibliotekets åpningstider.

Litteraturliste

ABM (2003) *Vei i Vellinga Håndbok i Dokumentasjon av museumsgjenstander* ABM-skrift #5

ABM-utvikling (2007) *Til kildene!* Kartlegging av regionale og lokale arkiver ABM-skrift #40

Aust-Agder arkivet (2016) *Bevarings- og innsamlingsplan for privatarkiv fra Aust-Agder* (BIPA-prosjektet)

Det kongelige kulturdepartement (2012/2013) *Meld. St. 7 Arkiv*

Det kongelige kulturdepartement (2018-2019) *Meld. St. 8 Kulturens kraft Kulturpolitikk for framtida*

Finnmark fylkeskommune (2017) *Regional bevaringsplan for privatarkiv i Finnmark 2017-2027 – en guide til en helhetlig samfunnsdokumentasjon*

Jakobsen, Petter Tønder/Akershus fylkesmuseum (2006) *ABM-Utviklings nasjonale kartleggingsprosjekt om bevarings og formidlingssituasjonen for lokalt og regionalt kildemateriale* (innsendt rapport).

Lydarkivkonferansen/Norsk Kulturråd (1997) *Norge – et lydrike. Verneplan for norske lydfestninger*. Stavanger.

Nordlandsarkivet (2017) *Bevaringsplan for privatarkiv Nordland*

Norsk Kulturråd (2005/2006) *Privatarkiv i Musea*. Sluttrapport fra prosjektet.

Osloecomics (2018) *Kartlegging av oppgave- og ansvarsfordelingen på arkivfeltet*. OE-Rapport 2018_15 Oslo Metropolitan University

Oulie, Helge *Digitalisering av fotosamlinger* ABM-skrift #1

Sekretariatet for fotoregistrering (1988) *Foto-bevaringsboka* Veiledning i sikring-, registrering og teknisk behandling av eldre fotografi.

Skjærbakken, Espen og Skaaraas Hofseth, Torill C. *4,9 millioner bilder: Hva nå?* Del 2 Plan for samlingsforvaltning. Handlingsplan 2016-2020, Anno Museum.

Telemarksarkivet: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Regional_bearingsplan_for_privatarkiv_i_Telemark_%E2%80%93_utvikling_av_ei_wiki-basert_tiln%C3%A6rming

Vestfoldarkivet (2014) *Overordnet bevaringsplan for privatarkiver* Vestfold

<http://viken.no/>

<https://www.fylkesmannen.no/nb/Oslo-og-Akershus/Kommunal-styring/Kommunereformen/>

<file:///C:/Users/am-0036/Downloads/Akershusstatistikk%202-18%20Tall%20og%20fakta%20om%20n%C3%A6ringsliv%20og%20arbeidsmarked.pdf> lastet ned 23.08.2018

<http://www.akershus.no/ansvarsomrader/statistikk-og-kart/statistikkomrader/nering/> lastet ned 23.08.2018

Kontakt oss

Telefon: 47 47 19 80
E-post: post@mia.no

mia.no/museumstjenesten

MiAs museer og avdelinger

Follo

Avistegnernes hus
Follo museum
Roald Amundsens hjem
Son kystkultursenter

Asker og Bærum

Asker museum
Grinimuseet
Lommedalsbanen
Oslofjordmuseet

Øvre Romerike

Gamle Hvam museum
Hurdal historielags samlinger
Eidsvoll museum
Nes samlinger med Stein skole
Ullensaker museum

Nedre Romerike

Aurskog-Høland bygdetun
Besøksenter våtmark Nordre Øyeren
Fetsund lenser
Lørenskog bygdemuseum
Skedsmo bygdemuseum
Tertitten, Urskog-Hølandsbanen

Oslo

Linderud gård

Kompetansesentre

Akershus bygningsvernssenter
Museumsfabrikken
Museumstjenesten
Tradisjonshåndverk opplæringskontor og kompetansesenter

Museene i Akershus

mia.no

MiA